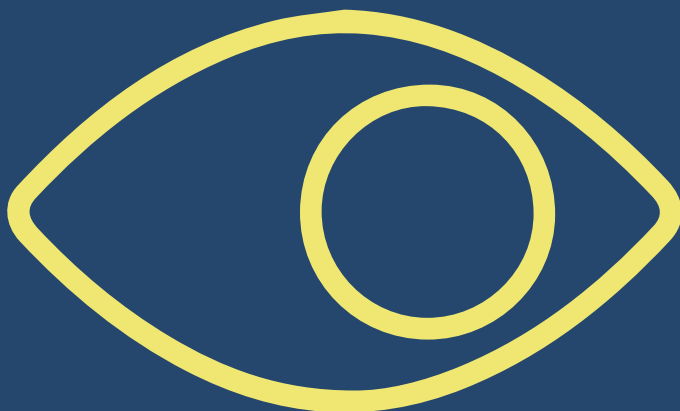

JURGITA KEREVIČIENĖ
LAURA NIEDZVIEGIENĖ

MEDIJŲ PRIEINAMUMAS LIETUVOJE

audiovizualinis turinys
įvairių klausos
bei regos galimybių
žiūrovams

JURGITA KEREVIČIENĖ
LAURA NIEDZVIEGIENĖ

MEDIJŲ PRIEINAMUMAS LIETUVOJE:

audiovizualinis turinys
įvairių klausos
bei regos galimybių
žiūrovams

MOKSLO STUDIJA

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2022

Ši mokslo studija parengta įgyvendinant Lietuvos mokslo tarybos (LMTLT) finansuojamą projektą „Kultūrinė įtrauktis: audiovizualinių produktų pritaikomumo klausos ir regos neįgaliesiems tyrimas“ (KlaRega) (finansavimo sutartis Nr. P-GEV-21-6).

Projekto laikotarpis: 2021 metų vasaris–2022 metų gruodis.

Vykdytojos: doc. dr. Jurgita Kerevičienė ir doc. dr. L. Niedzviegienė (Vilniaus universitetas).

Projektas vykdomas pagal konkursinę prioritetinių mokslinių tyrimų programą „Gerovės visuomenė“.

Lietuvos
mokslo
taryba

Recenzantai:

prof. dr. Danguolė Satkauskaitė, Vilniaus universiteto Kauno fakultetas

doc. dr. Dalia Kačinaitė-Vrubliauskienė, Vilniaus kolegijos Pedagogikos fakultetas

dr. Rasa Januševičienė, Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka

Apsvarstė ir rekomendavo išleisti Vilniaus universiteto Kauno fakulteto taryba
(2022 m. lapkričio 29 d., protokolas Nr. (1.2 E) 620000-TP-17).

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale ibiblioteka.lt

SBN 978-609-07-0839-2 (skaitmeninis PDF)

© Jurgita Kerevičienė, 2022

© Laura Niedzviegienė, 2022

© Vilniaus universitetas, 2022

TURINYS

IVADAS	5
1. TIKSLINĖS AUDITORIJOS CHARAKTERISTIKA: FIZIOLOGINIAI YPATUMAI, SOCIALINIAI IR KOGNITYVINIAI GEBĖJIMAI	9
1.1. KURČIŲJŲ IR NEPRIGIRDINČIŲJŲ AUDIOVIZUALINIŲ PRODUKTŲ SUVOKIMO SPECIFIŠKUMAS	10
1.1.1. Fiziologiniai klausos ypatumai	10
1.1.2. Statistiniai duomenys apie kurčiuosius ir neprigirdinčiuosius	12
1.1.3. Klausos sutrikimų turintys asmenys – nevienalytė socialinė grupė	16
1.2. NEREGIŲ BEI SILPNAREGIŲ BENDRUOMENĖS STATISTIKA IR AUDIOVIZUALINIŲ PRODUKTŲ SUVOKIMO SPECIFIŠKUMAS	18
1.2.1. Fiziologiniai regos joslės ypatumai	18
1.2.2. Regos sutrikimų priežastys bei paplitimas teritoriniu, ekonominiu, lyties ir amžiaus aspektais	21
1.2.3. Lietuvos neregų ir silpnaregių statistika	26
1.2.4. Regos įtaka kognityviniams gebėjimams ir garsinio vaizdavimo tikslinių grupių įvairovė	28
2. LIETUVOS KURČIŲJŲ IR NEPRIGIRDINČIŲJŲ BEI NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ POREIKIŲ TYRIMAS: AUDIOVIZUALINIŲ PRODUKTŲ PRITAIKYMO VARIANTIŠKUMAS	30
2.1. TYRIMO APRAŠAS IR METODOLOGIJA	31
2.1.1. Mokslinės literatūros analizė	31
2.1.2. Elektroninės apklausos metodas: audiovizualinių produktų Lietuvoje pasiūlos tyrimas	32
2.1.3. Elektroninis anketavimas: tikslinės auditorijos poreikių ir patirties tyrimas	32
2.1.4. Laisvos struktūros pokalbis-apklausa: pirminių tyrimo duomenų papildymas ...	34
2.1.5. Modeliavimo metodas: algoritmo prieinamumui didinti kūrimas	35
2.2. AUDIOVIZUALINĖS MEDŽIAGOS PERCEPCIJA: KURČIŲJŲ IR NEPRIGIRDINČIŲJŲ SUVOKIMO GALIMYBĖS BEI POREIKIAI	37
2.2.1. Bendrieji anketos duomenys apie tyrimo dalyvius ir audiovizualinių produktų prieinamumą	37

2.2.2.	Audiovizualinės medžiagos prieinamumas Lietuvos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems: užkadrinės informacijos aspektų prioritetai	39
2.2.3.	Filmų pritaikymas pagal kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų poreikius	45
2.3.	AUDIOVIZUALINĖS MEDŽIAGOS PERCEPCIJA: NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ REIKMĖS IR VIZIJOS	51
2.3.1.	Bendrieji anketos duomenys apie tyrimo dalyvius ir audiovizualinių produktų prieinamumą	51
2.3.2.	Audiovizualinės medžiagos prieinamumas Lietuvos neregams ir silpnaregiams: vizualinės informacijos poreikis ir žiūrovų turimi įpročiai	54
2.3.3.	Filmų pritaikymas pagal neregų ir silpnaregių poreikius bei percepcijos galimybes	63
3.	FILMAI IR SPEKTAKLIAI KLAUSOS BEI REGOS APRIBOJIMŲ TURINTIEMS ŽIŪROVAMS LIETUVOJE	68
3.1.	TEISINIAI DOKUMENTAI	69
3.2.	AUDIOVIZUALINĖ PRODUKCIJA KLAUSOS IR REGOS NEGALIĄ TURINTIEMS ŽIŪROVAMS LIETUVOJE	72
3.2.1.	Lietuvos teatrų rengtų spektaklių kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei neregams ir silpnaregiams kiekybinė ir kokybinė analizė	73
3.2.2.	Duomenys apie Lietuvoje vykstančių kino festivalių audiovizualinę produkciją	78
3.2.3.	Lietuvos kino platformose tirtoms auditorijoms pritaikyta audiovizualinė produkcija	79
3.2.4.	Lietuvoje veikiančių televizijos transliuotojų teikiama audiovizualinė produkcija klausos ir regos negalią turintiems žiūrovams	80
	APIBENDRINIMAS	84
	LITERATŪRA	87
	SANTRAUKA	90
	SUMMARY	91
	1 PRIEDAS. Į projekto „KlaRega“ tyrimą įtrauktos Lietuvos institucijos	95
	2 PRIEDAS. Apklauskos lentelės Lietuvos kultūros institucijoms	97
	3 PRIEDAS. Lietuvos teatrų spektakliai tikslinėms žiūrovų grupėms	99

IVADAS

Modernioje visuomenėje kultūra ir medijos tampa vis glaudžiau susijusios. Tobulėjančios audiovizualinės technologijos skatina menininkus, populiariosios kultūros kūrėjus, meninių kūrinių platintojus ieškoti ir tarpusavyje derinti įvairias raiškos priemones, naujoviškai realizuoti meno idėjas ir originaliai aktualizuoti savo meto problemas. Kaip pažymi meno mokslininkas Remigijus Venckus, šiame šimtmetyje matomas stiprėjantis mokslininkų, menininkų, kūrėjų poreikis „tobulinti audiovizualinės technologijos taikymo metodus ne tik produktų kūryboje, bet ir jų sklaidoje, <...> ir tai skatina audiovizualinių programų paklausos ir pasiūlos augimą“ (2018). Kuriami audiovizualiniai produktai, kuriuose informacija perteikiama siejant garsą su vaizdu, „privilegiją suteikiant vartotojo regai ir klausai“ (ten pat). Dėl šios audiovizualinių produktų suvokimo specifikos žiūrovai, neturintys fizinių gebėjimų priimti garsinę arba vaizdinę informaciją, ne savo noru tampa marginaliais audiovizualinių produktų vartotojais ir nėra pajėgūs visavertiškai įsitraukti į naujovišką kultūrinį gyvenimą. Todėl matomas audiovizualinių produktų kūrybos ir sklaidos nesuderinamumas su ribotomis vartotojų fizinėmis suvokimo galimybėmis vis dažniau skatina menininkus, audiovizualinių produktų kūrėjus, platintojus bendradarbiauti su mokslininkais, įsitraukti į audiovizualinės medžiagos receptinius tyrimus ir tobulėjančiomis technologinėmis priemonėmis atverti prieigą prie šiuolaikinių kultūros produktų kuo platesniam vartotojų ratui.

Lietuvos mokslo taryba vykdo konkursinę prioritetinių mokslinių tyrimų programą „Gerovės visuomenė“, pagal kurią suteiktas finansavimas leido 2021–2022 metais vykdyti mokslinį projektą „Kultūrinė įtrauktis: audiovizualinių produktų pritaikomumo klausos ir regos neįgaliesiems tyrimas“ (KlaRega) (finansavimo sutartis Nr. P-GEV-21-6). Projektas buvo skirtas išanalizuoti socialiai pažeidžiamų grupių – regos ir klausos negalią turinčiųjų – galimybes visavertiškai įsiliesti į Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Matyti tendencija, kad audiovizualinius produktus kuriančių ir platinančių bendrovių ar kitų suinteresuotų organizacijų naudojami pritaikymo būdai varijuoja ir dėl tokios įvairovės ne visada pavyksta kokybiškai pritaikyti audiovizualinę (toliau AV) medžiagą tikslinėms auditorijoms. Dėl minėtų priežasčių šis projektas buvo skirtas įvertinti Lietuvoje jau pritaikytų AV produktų kokybę ir jų prieinamumą, t. y. ištirti Lietuvoje siūlomų AV produktų, tinkamų kurtiesiems bei neprigirdintiesiems ir neregams bei silpnaregiams, pasiūlą, nustatyti tikslinės auditorijos poreikius ir, remiantis užsienio mokslininkų tyrimais bei praktika, pristatyti AV produktų šiems vartotojams pritaikymo gaires¹. Projekto mokslinė veikla buvo orientuota į klausos ir regos negalią turinčiai auditorijai pritaikytų AV produktų kokybinį tyrimą ir mokslo informacijos, susijusios su tyrimo rezultatais, sklaidą,

1 Kerevičienė, J., Niedzviegienė, L. (2022). *Kinas ir teatras visiems: audiovizualinių produktų pritaikymo neregams ir silpnaregiams bei kurtiesiems ir neprigirdintiems žiūrovams gairės*.

kuri leistų mažinti tiriamų tikslinių grupių atskirtį kultūros srityje ir taip prisidėtų prie gerovės visuomenės kūrimo.

Tyrimo tikslas, naujumas ir aktualumas. Pastarąjį dešimtmetį tiek pasaulyje, tiek Lietuvoje AV produkcijos apimtys didėjo^{2, 3}. Lietuvoje šių produktų pritaikymas klausos ir regos neįgaliesiems, palyginti su kai kuriomis kitomis Europos šalimis, yra nedažnas reiškinys: atskiruose teatruose adaptuojami pavieniai spektakliai, kino festivaliuose tokie produktai demonstruojami vos kartą per metus, o Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija tik nuo 2020 m. sausio 1 d. įsipareigojo pritaikyti tam tikrą labiau apibrėžtą produkcijos kiekį^{4, 5, 6}.

Be to, analizuojant jau pritaikytus produktus, matyti nevienodas jų lygis ir AV medžiagos pritaikymo formų įvairovė. Todėl iškilo klausimas dėl Lietuvoje tokiu būdu rengiamos produkcijos kiekybinių ir kokybinių ypatumų, kurie pagerintų tikslinių grupių kultūrinio gyvenimo kokybę ir užtikrintų švietimo bei kultūros turinio prieinamumą. Pažymėtina, kad tokio pobūdžio moksliniai tyrimai Lietuvoje iki šiol atlikti fragmentiškai, į problemą gilinantis tik atskirais aspektais. Visi su AV produktų pritaikymu kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei neregams ir silpnaregiams susiję tyrimai atlikti Vilniaus universiteto Kauno fakulteto AV vertimo programos studentų bei dėstytojų – doc. dr. Jurgitos Kerevičienės, doc. dr. Lauros Niedzviegienės, dr. Eglės Aloševičienės ir studentų Miglės Urbonienės bei Simonos Žukauskaitės. Buvo parengta straipsnių, kuriuose pristatyti pagrindiniai specializuoto AV kūrinių vertimo principai, ypatumai, pritaikymo strategijos, analizuoti kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų ir neregų bei silpnaregių fizinės suvokimo galimybes jau atitinkantys AV kūriniai^{7, 8, 9, 10}. Visgi minėti tyrimai dažniausiai buvo apžvalginio pobūdžio, neskirti kompleksiskai gilintis į AV produktų pritaikomumo ir pritaikytumo fenomeną Lietuvoje. Vienas išsamiausių atliktų tyrimų yra Vilniaus universiteto Kauno fakulteto audiovizualinio vertimo studentės Karolinos Jenciūtės baigiamasis

- 2 Simanauskaitė, G., Žemaitytė, I. (2018). *Kino sklaida regionuose. Esamos situacijos Lietuvoje analizė.*
- 3 *Europos paramos programų įtaka audiovizualinei Lietuvos pramonei* (2009).
- 4 Dumbrauskaitė, A. (2018). *Kultūros paslaugų prieinamumo žmonėms su negalia didinimas. Kino prieinamumo žmonėms su negalia didinimo modelio pasiūlymas.*
- 5 *Aiškkinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo Nr. I-1571 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto* (2018).
- 6 *Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo Nr. I-1571 nauja redakcija.* (2019).
- 7 Aloševičienė, E., Niedzviegienė, L., 2016. *Garsinio vaizdavimo raida Lietuvoje ir vokiškai kalbančiuose kraštuose.*
- 8 Niedzviegienė, L. (2017). *Teatro spektaklių garsinio vaizdavimo istorija ir ypatumai: garsinių įžangų gairės.*
- 9 Žukauskaitė, S., Urbonienė, M. (2017). *Subtitling for the Deaf and Hard of Hearing in Lithuania: Verbatim, Standard and Edited Subtitles.*
- 10 Kerevičienė, J., Urbonienė, M. (2017). *Multilingualism in Audiovisual Texts for the Deaf and Hard of Hearing Audience.*

magistro darbas tema „Audio Description of Colours in Contemporary Narrative-based Music Videos: Reception Approach“ (2020) (vadovė doc. dr. L. Niedzviegienė), kurį rengiant tirti regos negalią turinčių vartotojų poreikiai ir patirtys. Tačiau reikia pasakyti, kad tyrimas apėmė tik muzikinių vaizdo klipų pritaikymą ir recepciją, kiti AV produktai nebuvo analizuoti. Apžvalginiai Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų poreikių, jiems pritaikytų subtitrų stiliaus tyrimai buvo 2017–2018 metais atlikti ir pristatyti Vilniaus universiteto Kauno fakulteto audiovizualinio vertimo studentų baigiamuosiuose magistro darbuose: Simonos Žukauskaitės „Subtitravimas kurtiesiems ir neprigirdintiesiems: intralingvistinio subtitravimo tikslinei auditorijai stiliai Lietuvoje“ (vadovė doc. dr. J. Kerevičienė), Dovilės Hofmanaitės „Garsų ir muzikos perteikimas subtitruose kurtiesiems ir neprigirdintiesiems: tikslinės auditorijos preferencijos Lietuvoje“ (vadovė prof. dr. L. Ulvydienė). Orientuojantis į šį tyrimo aspektą, buvo parengtas ir vienas Kauno technologijos universiteto magistro darbas – Vakarės Užkuraitytės „Information Adaptation and Subtitling for Deaf and Hard of Hearing“ (2015) (vadovė dr. D. Maumevičienė). Visgi minėtas mokslinių tyrimų skaičius nėra pakankamas ir tiriamoji tematika vis dar yra aktuali, taigi ši mokslo studija bent iš dalies užpildys esamą šios srities mokslinių tyrimų spragą. Šiame darbe nagrinėjami Lietuvos auditorijai aktualūs subtitravimo kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei garsinio vaizdavimo neregams ir silpnaregiams klausimai.

Šiais aspektais užsienio mokslinė patirtis yra kur kas platesnė ir gilesnė. AV produktų pritaikomumo neregams ir kurtiesiems sritis užsienyje pasižymi tyrimų gausa, pasitelkiami vis nauji metodai ir įrankiai, pavyzdžiui, okulografijos (angl. *Eye-Tracking*) metodas. Kai kurios televizijos, pavyzdžiui, BBC (Didžiojoje Britanijoje) arba ZDF (Vokietijoje), yra parengusios viešai prieinamas AV produktų pritaikymo specializuotoms auditorijoms gaires ir, remdamosi jomis, aktyviai vykdo garsinio vaizdavimo (toliau GV) neregams bei silpnaregiams ir subtitravimo kurtiesiems bei neprigirdintiesiems (toliau SKN) praktinę veiklą^{11, 12}. Šie procesai ir darbai yra aiškiai, nuosekliai ir vienodai reglamentuoti. Lietuvoje, kaip rodo praktinė patirtis, AV produktus kuriančios ir platinančios bendrovės ar organizacijos dažnai kreipiasi į regos ir klausos neįgaliųjų interesams atstovaujančias institucijas arba į AV vertimo srities mokslininkus bei praktikus, prašydamos padėti pritaikyti AV produktus kurtiesiems bei neprigirdintiesiems ir neregams bei silpnaregiams. Akivaizdu, kad Lietuvoje informacijos apie tokių produktų pritaikomumą stokoja organizacijos, veikiančios tiek kultūros, tiek švietimo srityje. Todėl, įvertinus AV produktų pritaikomumo specializuotai auditorijai padėtį užsienyje, kilo poreikis ištirti esamą situaciją Lietuvoje, o tyrimo rezultatus apibendrinti šioje mokslo studijoje.

Mokslo studijos struktūra. Kadangi minėtos tikslinės auditorijos žiūrovai pasižymi savo specifinėmis galimybėmis, šiame darbe iš pradžių bus pristatomi jų fiziologiniai,

11 Access services at the BBC (2020).

12 BBC Subtitles Guidelines (2019).

socialiniai ir kognityviniai ypatumai. Vėliau, remiantis 2021–2022 metais atliktos apklausos rezultatais, bus aptiriamos AV produktų minėtai auditorijai prieinamumo galimybės Lietuvoje, apžvelgiama tiriamu laikotarpiu sukurta Lietuvos kūrėjų, AV produktų platintojų ir transliuotojų teikta AV produkcija, siūlyti AV kūriniai neregiam ir kurtiesiems vertinami kokybiniais bei kiekybiniais aspektais. Siekiant atskleisti klausos ir regos sutrikimų turinčių žiūrovų poreikius, susijusius su jau pritaikytais AV produktais Lietuvoje, pasitelkta tikslinių auditorijų apklausa internetu bei interviu. Tokiu būdu buvo išanalizuota šių produktų recepcija ir pritaikymo kokybė, o gauti rezultatai pristatomi šioje mokslo studijoje. Darbo pabaigoje pateikiamos tyrimo metu atskleistomis tendencijomis grįstos rekomendacijos dėl AV produktų, skirtų kurtiesiems ir neprisigirdintiesiems bei neregiam ir silpnaregiams, pritaikymo kriterijų. Be to, remiantis respondentų įžvalgomis ir siūlymais, bus pristatomi informacijos apie siūlomus AV produktus tikslinei auditorijai sklaidos aspektai, fizinės bei socialinės aplinkos ir kultūros prieinamumo probleminiai klausimai. Pabaigoje pateikiamos atlikto tyrimo išvados.

1.

TIKSLINĖS AUDITORIJOS CHARAKTERISTIKA: FIZIOLOGINIAI YPATUMAI, SOCIALINIAI IR KOGNITYVINIAI GEBĖJIMAI

AV produktai siejami su kūriniais, kurių turinys suvokiamas vienu metu rega ir klausa. Tai – kino produkcija, spektakliai, įvairios TV transliacijos, vaizdo ir multimedijos kūriniai. Šios produkcijos kūrėjai, platintojai bei AV veiklos organizatoriai siekia, kad prieinamumas prie minėtos AV produkcijos įtrauktų vis daugiau žiūrovų. Visgi dėl tam tikrų fiziologinių ypatumų, socialinių ir kognityvinių gebėjimų kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei neregams ir silpnaregiams ši medžiaga turėtų būti specialiai pritaikoma, aiškiai suprantama ir fiziškai pasiekama. Tam būtinos žinios bei supratimas apie tai, kaip šios tikslinės auditorijos grupės suvokia AV informaciją, kokios yra jų sensorinės galimybės.

Šiame skyriuje iš pradžių bus apžvelgiami pagrindiniai garso ir vaizdo suvokimo ypatumai, vėliau glaustai pristatoma kurtumo ir aklumo samprata, šių negalių atsiradimo priežastys, specifika, atveriami pasaulio ir Lietuvos statistiniai duomenys. Pabaigoje bus trumpai aptariamas tikslinės auditorijos grupių spektras, jų socialiniai poreikiai bei kognityvinių gebėjimų suvokti AV kūrinius įvairovė.

1.1. KURČIŲJŲ IR NEPRIGIRDINČIŲJŲ AUDIOVIZUALINIŲ PRODUKTŲ SUVOKIMO SPECIFIŠKUMAS

Klausa yra viena iš penkių svarbiausių žmogaus jutimo sistemų. Ji leidžia pažinti pasaulį, reaguoti į aplinką, bendrauti su kitais, gauti žinių, suprasti, skirti garsinę įvairovę, pažinti save ir kitus. Kaip rašė Renesanso mąstytojas ir pedagogas Alkuinas, „dėl ausies sugebėjimo girdėti garsus sukrečiamas žmogaus ir vidus“¹³. Visgi moksliniu aspektu ši samprata yra siaurinama ir tikslinama, o klausa – vienas iš pagrindinių žmogaus pojūčių – apibūdinama kaip individo gebėjimas girdėti garsus, kurių dažnis yra tarp 20 ir 20 tūkst. hercų.

Fizine forma visi garsai yra tam tikros ore sklindančios vibracijos – garso bangos, kurios pasiekia ausis – pagrindinį klausos sistemos organą – ir sudirgina ten esančius receptorių. Jiems reaguojant, susidaro elektrinių impulsų signalas, kuris nerviniais kanalais perduodamas į galvos smegenis, kur suvokiamas kaip garsas. Todėl dažnai vyrauja klaidingas supratimas, kad žmonės girdi tik ausimis; iš tiesų garsų suvokimas galimas tik betarpiškai vykstant ausų ir galvos smegenų procesams, kurių simbiozė leidžia žmonėms išgirsti garsus ir į juos reaguoti. Ausys sugauna garso virpesius, o galvos smegenų klausos centrai juos palygina ir teikia informaciją tiek apie patį garso šaltinį, tiek apie aplinką. J. Nekrašius (2016) teigimu, žmogaus galvos smegenys „jautriai reaguoja net į mažičius laiko skirtumus, kurie atsiranda, nes tas pats garsas nevienodai greitai pasiekia dešiniąją ir kairiąją ausį. Pavyzdžiui, jeigu garsas sklinda iš į dešinę nuo žmogaus esančio garso šaltinio, tuomet šis garsas dešiniąją ausį pasiekia keliomis sekundės dalimis anksčiau negu kairiąją“. Dėl tokios unikalios ausų ir galvos smegenų sąveikos akimirksniu apskaičiuojamas kampas tarp garso šaltinio ir žmogaus galvos padėties ir taip nustatoma garso šaltinio vieta, daikto judėjimo kryptis, nesutrikdoma individo orientacija aplinkoje.

1.1.1. Fiziologiniai klausos ypatumai

Fiziologiškai ausis yra kompleksiškas organas, susidedantis iš trijų pagrindinių dalių – išorinės, vidurinės ir vidinės ausies. Pažeidimai bet kurioje dalyje gali lemti garsų suvokimo apribojimus ir sukelti įvairaus pobūdžio girdėjimo sutrikimų. Pavyzdžiui, išorinėje ausyje susidarę sieros kamščiai ar pasireiškiantis stiprus išorinio kanalo uždegimas, ar susidaręs nedidelis plyšys ausies būgnelyje neleidžia kokybiškai sugauti garso virpesių ir juos nukreipti į klausomąsias landas. Pažeidimai vidinėje ausyje, kai sraigės plaukuotosios ląstelės yra iš dalies sunaikintos, lemia iškreiptą garsų suvokimą: nors ausimis išoriniai garsai yra pagaunami, jie netinkamai perduodami smegenims.

Klausos sutrikimo klasifikacija	Girdėjimo slenkstis geriau girdinčia ausimi (decibelais (dB))	Gebėjimas girdėti tyloje aplinkoje	Gebėjimas girdėti triukšmingoje aplinkoje
Normali klausa	Mažiau nei 20 dB	Girdi visus garsus, taip pat ką kalba pašnekovai	Normaliai girdi arba su minimaliais trikdžiais gali girdėti garsus ir tai, apie ką kalba pašnekovai
Nežymus klausos sutrikimo laipsnis	20–35 dB	Be problemų girdi dialogo turinį, t. y. ką kalba pašnekovai	Gali turėti šiek tiek sunkumų girdėti pokalbius ir tai, apie ką kalba pašnekovai
Vidutinis klausos sutrikimo laipsnis	35–50 dB	Gali iškilti sunkumų girdėti pokalbius, tai, apie ką kalba pašnekovai	Turi sunkumų girdėti pokalbius ir į juos įsitraukti
Vidutiniškai žymus klausos sutrikimo laipsnis	50–65 dB	Turi sunkumų girdėti dialogo turinį; tačiau be sunkumų gali girdėti, kai kalbama garsiai	Turi sunkumų tiek girdėti visą pokalbį, tiek jame dalyvauti
Žymus klausos sutrikimo laipsnis	65–80 dB	Negirdi dialogo turinio visumos, gali turėti sunkumų girdėti ir suprasti net kas garsiai kalbama	Turi didelių sunkumų girdėti ir suprasti, kas yra kalbama, sudėtinga ir dalyvauti pokalbyje
Labai žymus klausos sutrikimo laipsnis	80–95 dB	Turi didelių sunkumų išgirsti net ir tada, kai labai garsiai kalbama	Visai negirdi, kas yra kalbama
Visiškas klausos praradimas / kurtumas	95 dB ir daugiau	Negirdi nei kas yra kalbama, nei daugumos aplinkos garsų	Negirdi nei kas yra kalbama, nei daugumos aplinkos garsų
Vienpusiškumas	Iki 20 dB su geriau girdinčia ausimi ir 35 dB ar daugiau su blogiau girdinčia ausimi	Gali neturėti sunkumų girdėti, kas kalbama, išskyrus atvejus, kai kalbama šalia blogiau girdinčios ausies. Gali kilti sunkumų, nustatant garso šaltinį	Gali turėtų sunkumų išgirsti, kas sakoma, įsitraukti į pokalbį. Gali kilti sunkumų, nustatant garso šaltinį

1 lentelė. Kurtumo įvertinimo rodikliai. Pagal Pasaulio sveikatos organizacijos ataskaitą (2021)

Garso bangų amplitudė lemia bangų garsingumą, kuris įprastai matuojamas decibelais (dB), o garso dažnis vertinamas hercais (Hz). Remiantis Pasaulio sveikatos organizacijos klausos suvokimo klasifikacija, normali žmogaus klausa apima 0–25 dB garsus. Jei girdimi 26–40 dB garsai (pavyzdžiui, lapų šlamėjimas ar laikrodžio tikslėjimas sukelia 30 dB garsus, o šnabždesys – 40 dB garsus), sakoma, kad individas turi nežymų klausos sutrikimą. Klausą pajuntami 41–55 dB intervalo garsai, pavyzdžiui, lietus ar įprastinė kalba, leidžia konstatuoti vidutinį klausos sutrikimo laipsnį, o girdimų 56–90 dB garsų intervalas (garsai kalba, riksmas) nurodo, kad žmogus turi žymų klausos sutrikimą. Gebėjimas išgirsti tik didesnius nei 90 dB garsus siejamas su individo kurtumu. Tokiu atveju žmogus negirdės motociklo triukšmo (95–110 dB), greitosios pagalbos ar policijos automobilių sirenų (apie 120 dB) ar net reaktyvinio lėktuvo variklio keliamo garso (daugiau nei 140 dB)¹⁴. Moksliuose šaltiniuose aptariami įvairūs klausos sutrikimo atvejai, susiję ir su aplinkos garsiniu fonu. Pavyzdžiui, pasitaiko, kad asmenims, ypač vyresnio amžiaus, tampa sudėtinga pajusti aukštus garsus. Tokiais atvejais jie susiduria su sunkumais išgirsti tik tai, ką kalba aplinkiniai; visgi neblogai girdi pravažiuojančias mašinas ar kitus foninius garsus. Kitais atvejais gali išryškėti, kad asmenys, turintys klausos sutrikimų, tylioje aplinkoje lengviau išgirsta kalbančius žmones, bet nepajėgia suprasti jų dialogo turinio. Pasitaiko, kad asmens klausos sutrikimai pasireiškia tik tarp žmonių arba triukšmingoje aplinkoje. Todėl, atsižvelgdama į įvairias situacijas bei aplinkybes, Pasaulio sveikatos organizacija pateikia tokius kurtumo įvertinimo rodiklius (1 lentelė).

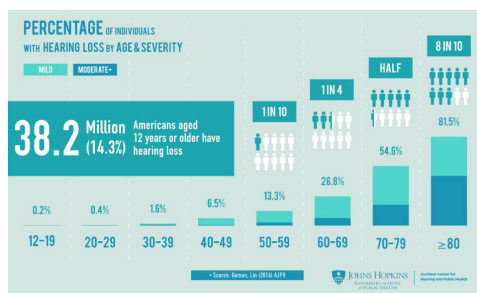
Galima teigti, kad individai, kurie girdi nevienodo intervalo ar aukštumo garsus tiek tylioje, tiek triukšmingoje aplinkoje, gali būti arba neprigirdintys, arba kurti. Kurčiaisiais laikomi tie asmenys, kurie dėl klausos sutrikimo visiškai negali suvokti klausa gaunamos garsinės informacijos, o neprigirdintieji yra tie, kurių klausos išgalės, dažniausiai padedamos klausos aparato, tokią informaciją leidžia gana sėkmingai apdoroti. Neprigirdintieji, remdamiesi savo nevisaverte klausa, tiesiogiai bendraudami gali bent mažai, bet savarankiškai įgyti kalbos pradmenų. Jų kalbos lygį lemia klausos susilpnėjimo laipsnis, laikas ir specialus pedagoginis darbas, kai palaikomi ir tobulinami jau turimi kalbėjimo įgūdžiai (Hallahan, Kauffman, 2003), o kurtiesiems šnekamosios kalbos išmokimas yra didelių pastangų ir kruopštaus darbo rezultatas.

1.1.2. Statistiniai duomenys apie kurčiuosius ir neprigirdinčiuosius

Klausos praradimą ir prastėjimą gali lemti įvairios įgimtos ir neįgimtos priežastys, tokios kaip triukšminga aplinka, patirtos traumos, ligų komplikacijos ir kt. Skaičiuojama, kad tik 4,4 proc. žmonių klausos netenka nuo pat gimimo, 33,7 proc. – dėl tam tikros rūšies triukšmo, 28 proc. – dėl amžiaus ir 17,1 proc. – dėl infekcijos ar susižeidimo („Pa-

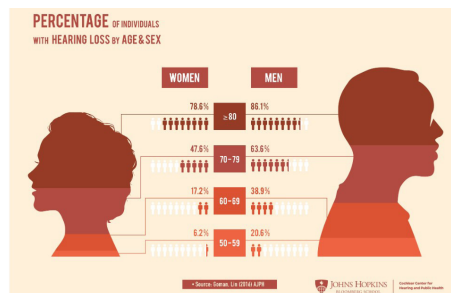
14 Pasaulio sveikatos organizacijos duomenys pagal VšĮ „Atsakingos pilietinės visuomenės centras“, 2014.

galbinių technologijų poveikio stiprinimas. Klausos sutrikimai“ (1999)). Mokslininkų manymu, nepaisant minėtų priežasčių, klausa savaime ima prastėti vyresniame amžiuje. Pavyzdžiui, Johnso Hopkinso universiteto mokslininkai, remdamiesi Pasaulio sveikatos organizacijos ir savo šalies statistiniais duomenimis, pripažino, kad JAV vis daugiau vyresnių asmenų turi klausos sutrikimų, o vyrų klausa su amžiumi apskritai labai prastėja.

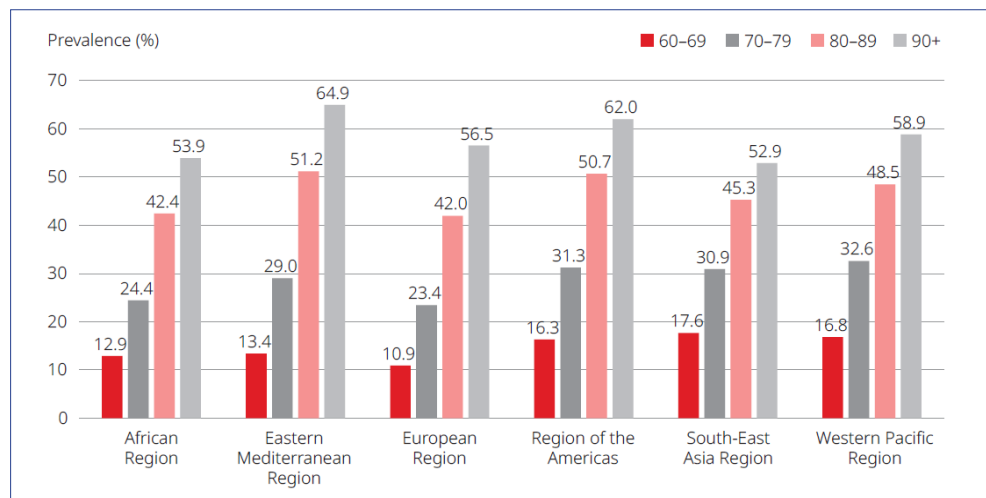
1 paveikslas. JAV gyventojų kurtumo tendencijos.

Šaltinis: Goman, A., Liao, M. (2016)

2 paveikslas. Statistiniai duomenys apie vyrų ir moterų kurtumo tendencijas.

Panašios tendencijos pastebimos ir kituose pasaulio regionuose.

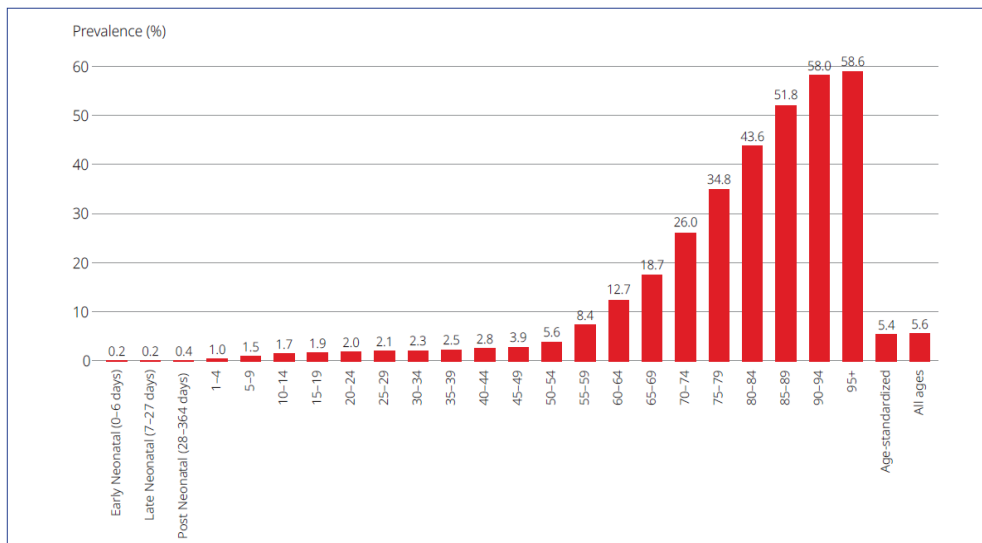

3 paveikslas. Klausos sutrikimų tendencijos amžiaus aspektu pasaulio regionuose.

Šaltinis: Pasaulio sveikatos organizacijos ataskaita (2021)

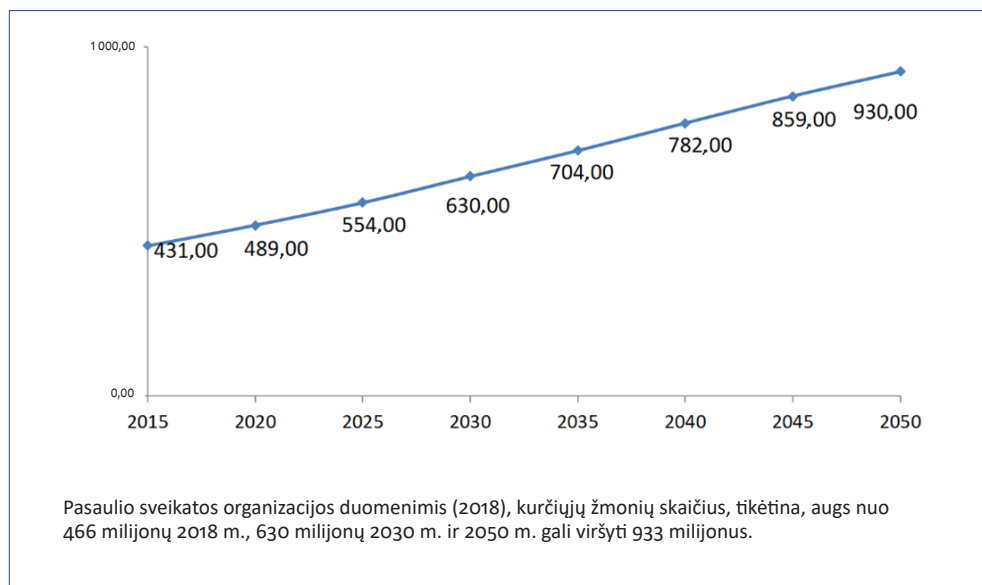
Pažymėtina, kad kiekvieno vyresnio nei 50 metų žmogaus klausa aukšties garso dažniams kasmet sumažėja po 2 decibelus. Todėl skaičiuojama, kad pasaulyje maždaug

vienas iš trijų vyresnių nei 65 metų asmenų jau turi rimtesnių klausos sutrikimų (Sveikata ir decibelai, 2019). Dėl šios priežasties asmenų, turinčių klausos sutrikimų, skaičius su amžiumi tik didėja (žr. PSO duomenis (2021), 4 paveikslas).

4 paveikslas. Bendros klausos sutrikimų tendencijos amžiaus aspektu.

Šaltinis: Pasaulio sveikatos organizacijos ataskaita (2021)

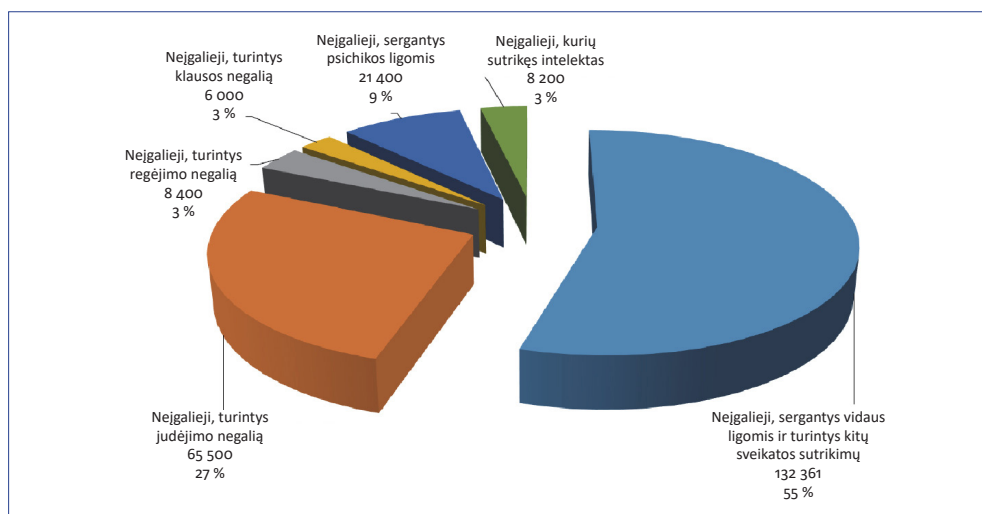

5 paveikslas. Statistinė informacija apie kurtumo tendencijas.

Šaltinis: Pasaulio sveikatos organizacija (2018)

Kalbant apie kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų kaip tikslinės grupės dydį, Pasaulio sveikatos organizacijos duomenimis (2021), pasaulyje priskaičiuojama apie 466 milijonai kurčiųjų, iš kurių 34 milijonai yra vaikai. Daroma išvada, kad maždaug 6,1 proc. pasaulio gyventojų turi klausos sutrikimų. Tikėtina, kad ateityje šis skaičius tik didės ir iki 2050 metų gali pasiekti 933 milijonus žmonių.

Statistiškai Lietuvos Respublikoje yra priskaičiuojama apie 30 tūkst. asmenų, turinčių klausos sutrikimų. Remiantis Lietuvos kurčiųjų draugijos duomenimis, 2019 metais Lietuvoje buvo registruoti 3 472 kurti asmenys, iš jų 265 vaikai, 2 198 darbingo amžiaus ir daugiau nei 800 pensinio amžiaus asmenų. Nors šie rodikliai nėra dideli, visgi galima teigti, kad Lietuvos kurtieji ir neprigirdintieji taip pat sudaro nemažą visų šalies gyventojų dalį.

6 paveikslas. Lietuvos neįgaliųjų grupių statistika

Šaltinis: Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijos duomenys (2017)¹⁵

Apibendrinant iškilusias pasaulines tendencijas ir pasitelkus statistinius duomenis, kurie nurodo, kad pasaulyje iš vidutiniškai 100 žmonių vienas turi klausos sutrikimų, galima teigti, kad 1 proc. Lietuvos gyventojų taip pat turi klausos sutrikimų. Vadinasi, nors išskirtiniu dydžiu ši tikslinės auditorijos grupė nepasižymi, tačiau, įvertinus visos Lietuvos gyventojų populiacijos mažėjimą ir kasmet didėjančią asmenų, turinčių klausos sutrikimų, skaičių, būtų tikslinga pagerinti AV produktų prieinamumą šiai palaipsniui besiplečiančiai žiūrovų grupei.

15 A. Dumbruskaitės pastebėjimu (2018), „ši statistika renkama atsižvelgiant į Neįgalumo ir darbinumo nustatymo tarnybos pirminius ir pakartotinius negalios nustatymus pagal atskirus susirgimus“ (p. 4), todėl neatskleidžia tikslaus Lietuvoje gyvenančių neįgaliųjų grupių skaičiaus.

1.1.3. Klausos sutrikimų turintys asmenys – nevienalytė socialinė grupė

Įvertinus poreikius, atitinkančius girdėjimo, bendravimo ir supratimo lygį, kurtieji ir neprigirdintieji sudaro heterogenišką bendruomenės dalį, apimančią tris pagrindines grupes:

1. Kurtieji, kurie negirdi nuo gimimo.
2. Kurtieji, kurie nuo gimimo girdėjo, o klausą dėl tam tikrų priežasčių prarado vėliau.
3. Neprigirdintieji, kurie turi žymesnių klausos sutrikimų ir su klausos aparatais gali suprasti garsinę informaciją.

Be to, kiekvienos grupės nariai dar gali skirtis savo amžiaus, išsilavinimo ir įgytų skaitymo įgūdžių ypatumais.

Nuo gimimo negirdintieji tarpusavyje bendrauja gestų kalba, o rašytinės kalbos skaitymo įgūdžių mokosi specializuotose mokyklose. Dažniausiai rašytinės kalbos formų yra išmokstama, taikant mechaninius įsiminimo metodus, o sakytinė kalba suprantama pagal šnekančiojo lūpų judesius. Kadangi sakytinė ir rašytinė kalba nėra negirdinčiųjų gimtoji, jos mokymasis yra laipsniškas ir sudėtingas procesas, o skaitymo greitis lėtas ir teksto suvokimo lygis neaukštas. Socialiniu požiūriu šios grupės nariai glaudžiai bendrauja savo suformuotoje socialinėje, kultūrinėje terpėje, dalinasi bendromis vertybėmis ir socialiniais įsitikinimais, kuria tradicijas, taiko savo kultūros normas, gerbia ir pabrėžia savo tapatumą bei ypatumus, bendrauja jiems suprantama gestų kalba ir ribotai atsiveria visuomenei bei kitoms kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų grupėms.

Antrąją grupę sudaro asmenys, dėl įvairių priežasčių apkurtę vėliau. Šie kurčiųjų bendruomenės nariai gali nemokėti ir (ar) neišmokti gestų kalbos arba ją nebendrauti – tai priklauso nuo amžiaus, susiklosčiusių aplinkybių, psichologinių savybių ir socialinės aplinkos. Kadangi jie dažniausiai jau turi susiformavusių sakinės ir rašytinės kalbos įgūdžių, jiems nesudėtinga skaityti ir suprasti tekstus. Todėl jų skaitymo procesas yra sklandesnis, o skaitymo greitis – spartesnis. Kadangi gestų kalba nėra jų gimtoji kalba, dažnai jie savęs nelaiko kurčiųjų bendruomenės nariais. Neretai jie linkę į saviizoliaciją ir socialinę atskirtį. Visgi atsimindami aplinkos garsus, jie linkę įgyti platesnę prieigą prie specialiai jiems pritaikytos AV medžiagos.

Trečios grupės žmonės skiriasi tik savo (ne)girdėjimo lygiu. Jie suvokia rašytinį tekstą, o dėl pritaikytų klausos aparatų geba gerai girdėti ir suprasti sakinę kalbą. Kadangi suprasti kalbą jiems nėra sudėtinga, jie patys save noriai priskiria girdinčiųjų bendruomenei ir todėl gali nemokėti gestų kalbos. Šios grupės žmonių skaitymo ir suvokimo įgūdžiai paprastai nesiskiria nuo girdinčiųjų. Kadangi klausos aparatai jiems atveria galimybę visavertiškai žiūrėti AV kūrinius, šios grupės žiūrovai geba suprasti ir kurtiesiems nepritaikytus AV kūrinius.

Kiek sudėtingesnėmis fizinėmis ir kognityvinėmis galimybėmis pasižyminti kurčnerėgių, vadinamoji dvejojų juslinių sutrikimų, heterogeninė grupė taip pat gali būti pri-

skiriama kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų auditorijai. Šiems žmonėms yra būdingi tiek regos, tiek klausos sutrikimai, tačiau, naudojant turimus klausos ir (ar) regos likučius, jiems uždomi gebėjimai, palengvinantys aplinkos ir informacijos suvokimo prieinamumą. Skaičiuojama, kad tik 1 proc. šios kategorijos narių yra visiškai neregiai ir turintys stiprių klausos sutrikimų. Paprastai šiems individams pasireiškia stipresni regos arba klausos sutrikimai (5 proc. šios grupės asmenų yra neregiai, bet turi pakankamus klausos gebėjimus, ir 20 proc. turi žymių klausos sutrikimų, bet dar geba matyti)¹⁶. Pastebėta, kad kurčneregiai, turintys pakankamai klausos, gali atpažinti garsus, suprasti kalbą ir išmokti kalbėti, o regos likučių padedami šie žmonės geba skaityti nesudėtingus didesnėmis raidėmis aiškiai parašytus tekstus¹⁷. Visgi, vertinant AV medžiagos pritaikymo galimybes, reikėtų atkreipti dėmesį, kad kurčneregių matymo galimybes riboja jiems pasireiškiantys vištakumo ir (ar) tunelinio matymo sutrikimai¹⁸.

Nors tikslinės auditorijos teksto skaitymo ir suvokimo įgūdžiai skirtingi, AV medžiagos supratimui dažniausiai taikomi du girdimosios informacijos perteikimo būdai: vertimas į gestų kalbą arba subtitrai / surtitrai¹⁹. Idealiu atveju, atsižvelgiant į skirtingus minėtų grupių kognityvinius gebėjimus, poreikius, galima taikyti abu sakytinės kalbos perteikimo variantus. Visgi gestų kalbos vertimas reikalauja nemažai žmogiškųjų, laiko ir finansinių išteklių, todėl patogiausias būdas perteikti AV kūrinių turinį yra specializuoti subtitrai / surtitrai, parengti atsižvelgus į žmonių, turinčių klausos sutrikimų, garsinės informacijos suvokimo specifiką.

16 Nacionalinio kurčneregystės centro (*National Centre for Deafblindness*) duomenimis (2013).

17 Plačiau apie kurčneregių fizines, socialines ir kognityvines galimybes skaityti tinklaraštyje „Kurčneregiai.lt“.

18 Vištakumas yra akių liga, kai žmogus gerai mato šviesoje, bet prastai mato arba visiškai nemato prieblandoje, o tunelinis matymas pasireiškia stipriai susiaurėjus akipločiui, kai gebama matyti tik tiesiai priešais esančius objektus (pagal VLE).

19 Surtitrai yra užrašytas iš originalo kalbos išverstas ar transkribuotas operos ar kito muzikinio kūrinio tekstas, sinchroniškai su dainuojamais ar sakomais žodžiais žiūrovams rodomas scenos ar ekrano viršuje (kartais scenos kraštuose įrengtuose specialiuose ekranuose arba ant žiūrovų kėdžių atlošų). Plačiau apie tai žr. Kerevičienė, J., Astrauskienė, J. (2021).

1.2. NEREGIŲ BEI SILPNAREGIŲ BENDRUOMENĖS STATISTIKA IR AUDIOVIZUALINIŲ PRODUKTŲ SUVOKIMO SPECIFIŠKUMAS

Regos fenomenas žmonijos kultūroje užėmė ypatingą vietą: rega – ne tik gebėjimas matyti ir vertinti fizinę aplinką. Nuo seno rega buvo siejama su „gilesniu“ matymu: išvalga, suvokimu, nuojauta, gebėjimu nuspėti ateitį, pranašauti ir t. t. Lietuvių kalboje irgi turime tai liudijančių žodžių: *aiškiaregis, aiškiaregystė, praregėti, praregėjimas, regėjimai, regėtojiškas* ir pan. Pasaulyje gerai žinoma amerikiečių rašytoja, dėstytoja, politikos ir neįgaliųjų teisių aktyvistė, pirmasis kurčias ir neregys žmogus, įgijęs bakalauro laipsnį, Helen Adams Keler, viename iš savo populiarių aforizmų taip pat kalba apie regos sampratos dvilypumą ir tam pasitelkia žodžių žaismą: „The only thing worse than being blind is having sight but no vision“ (liet. „Yra tik vienas dalykas, blogesnis už aklumą: tai – turėti regą, bet neturėti vizijos“). Vis dėlto šioje studijoje pagrindinis dėmesys skiriamas ne mistifikuotai ir filosofinei prieigai, bet fizinei regos sampratai ir medicininiam jos apibrėžimui.

1.2.1. Fiziologiniai regos joslės ypatumai

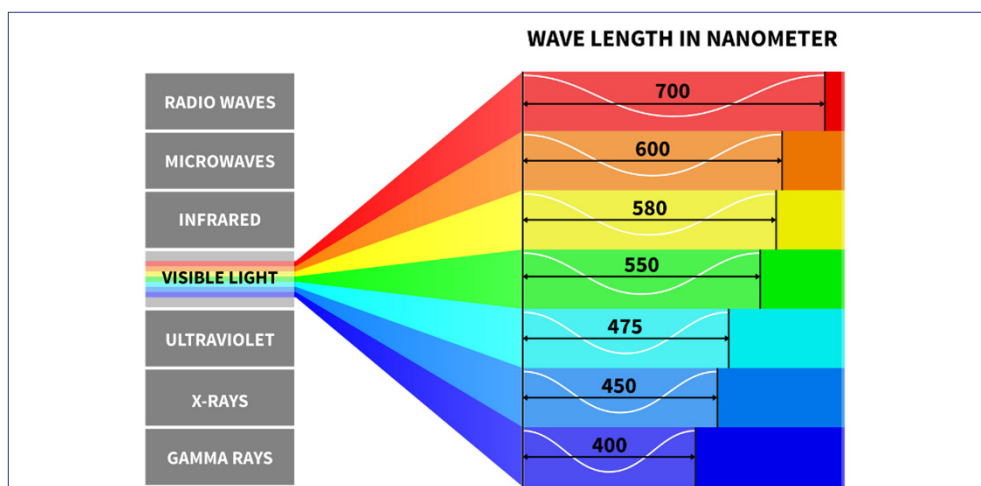
Russelis Lazarusas (2020) teigia, kad maždaug 80 proc. visko, ką sužinome, priimate per akis. Apie panašų skaičių kalba ir Lawrence'as D. Rosenblumas, Haroldas Stoloritch'ius bei Erica Keeps (Hurt 2012). Šie autoriai žmogaus joslų svarbą procentiškai rikiuoja taip, kaip išdėstyta toliau. Būtent tokią dalį informacijos apie mus supančią aplinką gauname per tam tikrą joslę:

- 83,0 proc. – per regą,
- 11,0 proc. – per klausą,
- 3,5 proc. – per uoslę,
- 1,5 proc. – lytėdami,
- 1,0 proc. – per skonio receptorius.

Šis netolygus joslų „galios“ pasiskirstymas yra nulemtas pačių joslų „pajėgumo“: rega aprėpia didelį plotą aplink matantįjį, todėl subjektui įmanu ištirti didelį jį supančios fizinės erdvės plotą. Klausos apimamas plotas siauresnis, taigi šios joslės galia gerokai mažesnė. Dar mažiau sužinoma uostant, liečiant ir ragaujant, nes šios joslės veikia dar siauresniu diapazonu ir geba ištirti sąlyginai nedidelį plotą aplink individą.

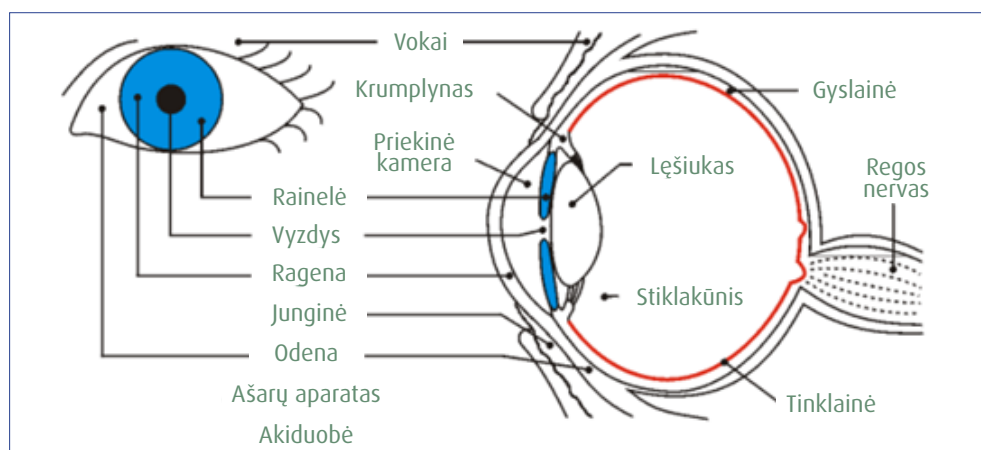
Pasak R. Lazaruso (2020), akyse yra daugiau kaip du milijonai veikiančių elementų, todėl akis laikoma antru pagal sudėtingumą kūno organu po smegenų. Vidinė akies struktūra bei veikimo mechanizmai itin darnūs ir geba „sukurti“ tokį vaizdą, kurį paskui gali suprasti mūsų smegenys; vadinasi, rega yra ne tik gebėjimas matyti tam tikrą objektą. Kaip teigia V. Gudonis (1998), rega pajėgi identifikuoti net aštuonis skirtingus objektų požymius: dydį, formą, spalvą, materialumą, nuotolį, kryptį, judėjimą ir ramybę. Būtent

toks regos universalumas leidžia ne tik faktiškai užfiksuoti daiktą kaip tokį, bet ir identifikuoti jo fizines savybes, padėtį erdvėje, mobilumą ar struktūrą. Pasak „Visuotinės lietuvių enciklopedijos“, žmogaus akis pajėgi matyti šviesos spektro dalį tarp 380 ir 750 nm (nanometrų) bangų ilgio. 7 paveiksle atsispindi ne tik žmogaus akiai matoma šviesos spektro dalis, bet ir spalvų diapazonas.

7 paveikslas. Regimoji šviesa ir spalvų spektras. Šaltinis: Wong, R. (2019)

Kalbant apie regą, būtina suvokti, koku būdu rėgima ir kaip veikia akis. Tam pasitelkiamas R. Lazaruso (2020) pateiktas pagrindinių akyje ir smegenyse vykstančių procesų aprašymas bei R. Buzveičio (2009) siūlomas akies anatomicinis vaizdas (8 pav.).

8 paveikslas. Akies sandara. Šaltinis: Buzveitis, R. (2009)

Pasak R. Lazaruso (2020), kad vaizdas būtų aiškus, akys turi atlikti penkių etapų procesą:

1. Šviesa į akį patenka per rageną. Ši laužia šviesą, kai ji eina per vandeningą medžiagą, užpildančią už ragenos esančią sritį.
2. Reaguodamas į šviesą, vyzdys automatiškai padidėja arba sumažėja. Jo dydį kontroliuoja rainelė, kurią sudaro raumenys. Būtent rainelė reaguoja į šviesos intensyvumą ir nulemia, kiek išsiplės ar susitrauks vyzdys.
3. Per vyzdį šviesa patenka į už jo esantį lęšiuką. Lęšis vėl keičia savo formą, kad antrą kartą sufokusuotų šviesą ir užtikrintų aiškų vaizdą.
4. Šviesa sufokusuojama į šviesai jautrų sluoksnį akies gale – tinklainę. Joje gausu nervų, kurie vadinami fotoreceptoriais, ir geba šviesos spindulius paversti elektriniais impulsais. Didžioji dalis šviesos sufokusuojama tinklainės židinyje, kuris vadinamas geltonąja dėme.
5. Tinklainės nervai surenka minėtus elektrinius impulsus, o šie per regos nervą keliauja į smegenis, taip regimoji informacija perduodama į smegenis.

Pagal 2018 metais publikuotą 11-ąją Tarptautinės ligų klasifikacijos redakciją (ICD-11 – angl. *The International Classification of Diseases 11*) regėjimo sutrikimai skirstomi į dvi dideles grupes: regėjimo į tolį ir regėjimo į artį sutrikimus (PSO 2022). Čia teigiama, kad regėjimas iš arti yra sutrikęs, kai regėjimo aštrumas blogesnis nei N6 arba M.08 40 cm atstumu. Ten pat pateikiamos ir ribos, žyminčios regėjimo į tolį sutrikimo lygį:

- lengvas – kai regėjimo aštrumas blogesnis nei 6/12–6/18;
- vidutinis – regėjimo aštrumas blogesnis nei 6/18–6/60;
- sunkus – regėjimo aštrumas blogesnis nei nuo 6/60 iki 3/60;
- aklumas – regėjimo aštrumas blogesnis nei 3/60.

Apie absoliutų aklumą kalbama tada, kai akis neskiria šviesos ir tamsos. Tokiu atveju regos aštrumas (t. y. akies gebėjimas skirti du vienas nuo kito kiek nors nutolusius taškus) yra lygus nuliui. Kai geriau matančia akimi (net jei kita visiškai akla) asmuo skiria šviesą nuo tamsos, suvokia, kurioje pusėje yra šviesos šaltinis, geba per vieną metrą atskirti pirštus, traktuojama, kad jo regos aštrumas neviršija 0,03. Jei geriau matančios akies regėjimo aštrumas su akiniais neviršija 0,08 (asmuo skiria pirštus per 4 m), jis laikomas praktiškai aklu. Gali būti susiaurėjęs matymo laukas (iki 5–10 laipsnių nuo fiksuojamojo taško) (sveikas.lt 2011).

Kiek kitaip aklumą traktuoja Pasaulio sveikatos organizacija, kuri teigia, kad neregys – tai asmuo, geresne akimi galintis suskaičiuoti rankos pirštus ne didesniu kaip 3 m atstumu. Kaip sunkus silpnaregis asmuo traktuojamas tada, kai jo regėjimas yra prastesnis nei 10 proc., vidutinio sunkumo – kai prastesnis nei 30 proc., o lengvas – kai prastesnis nei 50 proc. Regėjimas apibrėžiamas kaip maksimalus koreguotas geresnės akies regėjimo aštrumas.

Nesunku suvokti, kad kiekvieno individo rega yra skirtinga ir subjektui leidžia iš-
tirti nevienodą objektų skaičių ar regimą plotą. Regos sutrikimų sąrašas platus, o regos
netekties istorijos labai įvairios – regos neturima ar netenkama dėl įgimtų pažeidimų,
genetinių sutrikimų, ligų, traumų ir pan. Taigi ypač svarbu suvokti, kad ir GV tikslinė
auditorija yra nehomogeniška: kai kurie asmenys gimė neturėdami regos, kiti regos nete-
ko itin anksti vaikystėje, todėl tiesiog neatsimena matymo pojūčio ir vaizdų. Iš esmės jie
su vaizdais susijusią informaciją stengiasi „perkelti“ į kitas jusles ir tam tikrus vizualius
dalykus (pavyzdžiui, spalvas), sieti su kitais pojūčiais, pavyzdžiui, faktiškai jiems žinomos
tam tikros spalvos objektus su jų kvapu, skoniu, skleidžiamu garsu ar jausmu, patiriamu
tą objektą liečiant. Antra svarbi grupė yra tie neregiai, kurie dabar jau neturi regos, bet
kadaise dar spėję įsiminti spalvas, vaizdus ir pan., taigi dar turintys su vaizdais susijusios
atminties. Kaip trečią grupę galima įvardyti silpnaregius, kurie turi regos likutį ir jį pasi-
telkia pagal savo galimybes. Ši grupė yra gausi ir išskirtinė savo įvairove, palyginti su ne-
regiais. Asmenys silpnaregiai gali būti nuo gimimo arba tokie tapti vėlesniame gyvenimo
etape vėlgi dėl įvairių priežasčių (ligų, traumų, senėjimo ar pan.).

1.2.2. Regos sutrikimų priežastys bei paplitimas teritoriniu, ekonominiu, lyties ir amžiaus aspektais

Regos sutrikimų statistika rodo, kad pasaulyje yra apie 282 mln. žmonių, turinčių
regos sutrikimų, ir kad šis skaičius iki 2030-ųjų padidės 72 proc. (VISPERO 2022). Regos
sutrikimus gali lemti įvairūs veiksniai. Kaip teigia Pasaulio sveikatos organizacija, pa-
grindinės regos sutrikimų priežastys yra šios: katarakta, nekoreguotos refrakcijos ydos,
glaukoma, su amžiumi susijusi geltonosios dėmės degeneracija, ragenos drumstumas,
diabetinė retinopatija ir kitos priežastys.

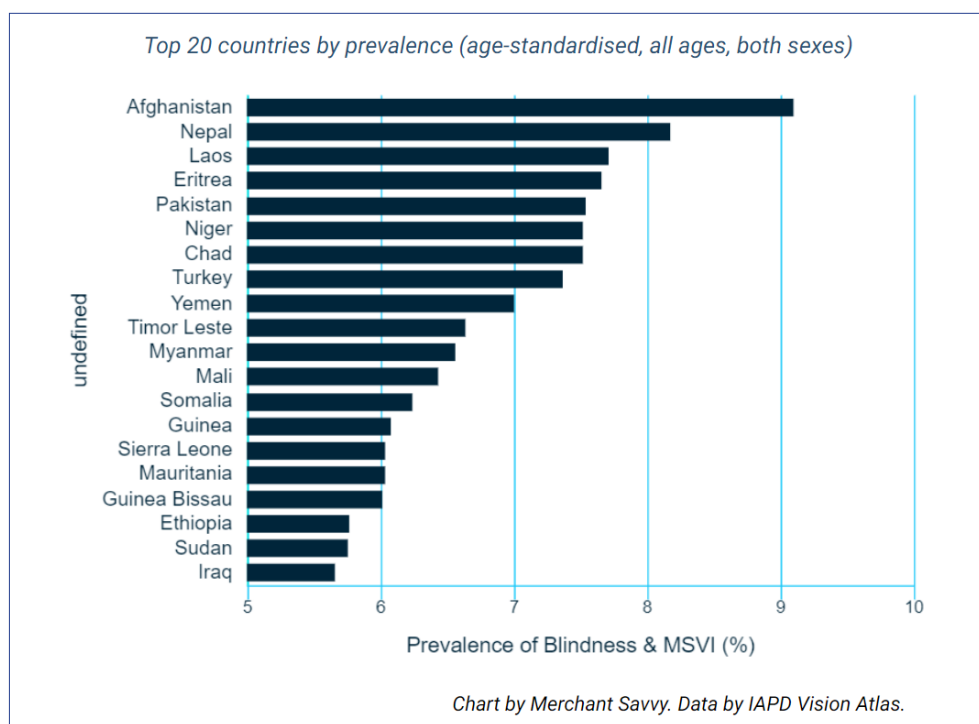
Pasaulio populiacijos daliai, kuriai daugiau kaip 50 metų, vidutinio sunkumo ar sun-
kių regos sutrikimų sukelia dvi pagrindinės priežastys: 52-iem proc. – refrakcijos ydos, o
25-iems proc. – katarakta. Kalbant apie aklumo priežastis sulaukus 50 metų, būtina pami-
nėti, kad 20,3 proc. apanka dėl refrakcijos ydų, 35,2 proc. – dėl kataraktos, o 8,5 proc. – dėl
glaukomos (LESH 2020).

Gilinantį į **regioninius skirtumus**, taip pat atsiskleidžia įdėmies su regos sutriki-
mais susijusios tendencijos. Pasaulio sveikatos organizacija skaičiuoja, kad Europos regio-
ne regėjimo sutrikimų turi daugiau kaip 30 mln. žmonių, iš jų 2,7 mln. yra akli (PSO Eu-
rope 2022). Vidutiniškai 1 iš 30 europiečių yra praradęs kokybišką regėjimą (EBU 2022).
Kinijoje ir Indijoje, kur gyvena 36 proc. pasaulio populiacijos, registruojama 45 proc. viso
pasaulio aklumo ir vidutinio sunkumo arba sunkių regos sutrikimų atvejų.

20 šalių, kuriose gyvena daugiausia neregų ir vidutinio sunkumo arba sunkių regos
sutrikimų turinčių žmonių, neretai priklauso ir mažas pajamas gaunančių bei daugiausia
gyventojų turinčių šalių sąrašui, bet į sąrašą patenka ne tik skurdžios šalys. Pagal bendrą
aklųjų ir vidutinį bei sunkų regos sutrikimą turinčiųjų skaičių minėtos šalys rikiuojasi

taip: Kinija, Indija, Pakistanas, Indonezija, Jungtinės Amerikos Valstijos, Bangladešas, Turkija, Rusija, Nigerija, Japonija, Brazilija, Filipinai, Vietnamas, Tailandas, Egiptas, Iranas, Etiopija, Mianmaras, Meksika ir Vokietija. Šiose 20-yje šalių gyvena daugiau nei trys ketvirtadaliai (77 proc.) visų regos sutrikimų turinčių žmonių. Didžiausias regos sutrikimų dažnis šiose šalyse labiausiai susijęs su dideliu pagyvenusių žmonių (vyresnių nei 50 metų) skaičiumi (LESH 2020).

Net 89 proc. regos sutrikimų turinčių žmonių gyvena mažas pajamas gaunančiose šalyse. 9 paveiksle pateiktoje diagramoje galima matyti 20 skurdžiausiai gyvenančių šalių ir procentinę kiekvienos šalies gyventojų, turinčių regos sutrikimų, dalį populiacijoje.

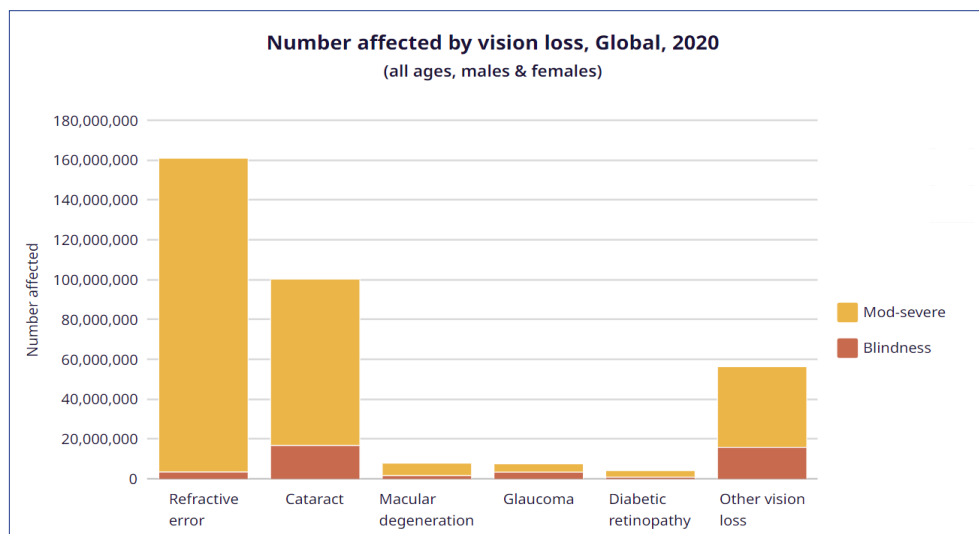

9 paveikslas. Skurdžiausių šalių, kuriose daugiausia aklų bei vidutinį ar sunkų regos sutrikimą turinčių gyventojų, dvidešimtukas (LESH 2020)

Kaip teigia Pasaulio sveikatos organizacija, mažas ir vidutinės pajamas gaunančių asmenų gyvenamuose regionuose regėjimo į tolį sutrikimai paplitę keturis kartus labiau nei didelės pajamas gaunančiųjų gyvenamuose regionuose. Pietų Azijoje ir į pietus nuo Sacharos esančiose Afrikos šalyse regėjimo praradimo lygis yra aukščiausias. Manoma, kad Afrikoje į pietus nuo Sacharos regėjimo iš arti sutrikimų (nekoreguotų) yra daugiau kaip 80 proc., o Šiaurės Amerikos, Australazijos, Vakarų Europos bei Azijos ir Ramiojo vandenyno regionuose, kuriuose gaunamos didelės pajamos, šis rodiklis yra mažesnis.

nei 10 proc. (PSO 2022). Dėl nekoreguotos presbiopijos (senatvinės toliaregystės) kenčia daugiau kaip 70 proc. Afrikos šalių į pietus nuo Sacharos gyventojų, bet šią problemą nesunkiai padeda išspręsti akiniai (LESH 2020).

Nuo šalyje ar regione gaunamų pajamų priklauso ir vaikų regėjimo sutrikimų priežastys: mažas pajamas gaunančiose šalyse pagrindinė priežastis yra įgimta katarakta, o vidutines pajamas gaunančiose šalyse – neišnešiotų naujagimių retinopatija. Visose šalyse tiek vaikų, tiek suaugusiųjų populiacijoje pagrindinė regėjimo sutrikimų priežastis yra nekoreguota refrakcijos yda (PSO 2022). 10 paveiksle pateiktoje diagramoje matyti, kad, nepaisant amžiaus ar lyties, būtent refrakcijos ydos ir katarakta yra pagrindinės priežastys, sukeliančios vidutinę ar sunkią silpnaregystę bei aklumą.

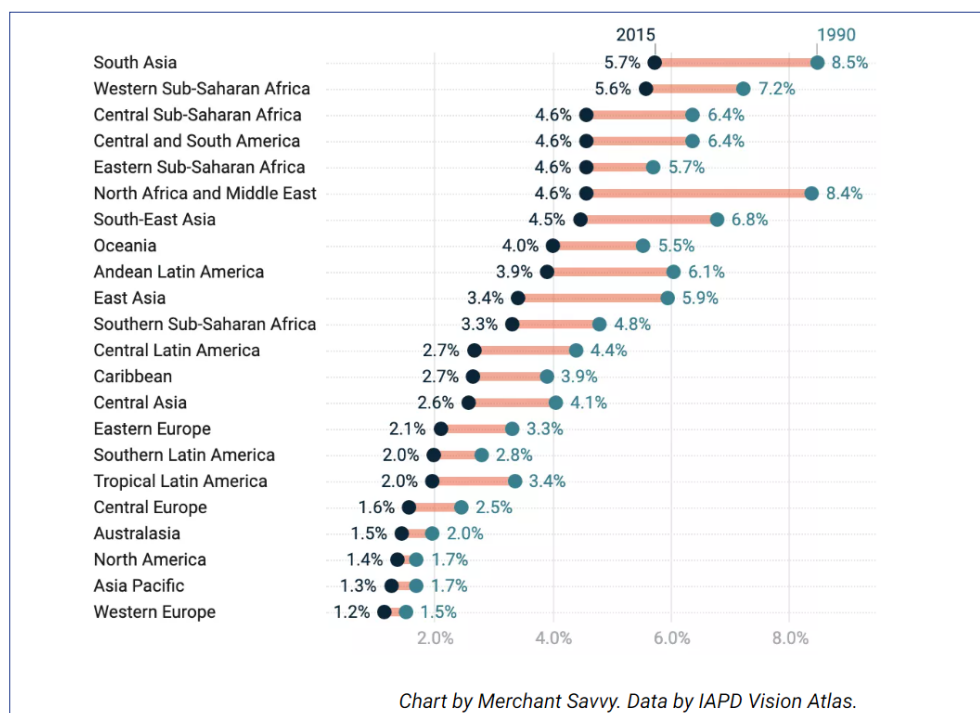

10 paveikslas. 2020 metų pasaulinė regos sutrikimų priežasčių statistika (IAPB 2020)

Nors regos sutrikimai labiausiai paplitę skurdesnėse šalyse, regėjimo sutrikimų turinčių žmonių dalis mažėja visuose regionuose. 11 paveiksle pateiktoje diagramoje matoma, kur regėjimo sutrikimų paplitimas sumažėjo labiausiai. Čia atsispindi nuo 1990 iki 2015 metų įvykę pozityvūs pokyčiai: per 25 metus 90-ies mln. žmonių rega buvo išsaugota pasitelkus gydymą ir jie neapako / neįgijo vidutinio sunkumo ar labai sunkių regos sutrikimų, nors statistškai taip galėjo nutikti, taigi per minėtą laikotarpį iki 2015 metų sergančių gyventojų dalis sumenko 37 proc. dėl sumažėjusio skurdo, mažesnio sergamumo tam tikromis ligomis arba vėlesnės tų ligų pradžios, efektyvesnių visuomenės sveikatos priemonių ir pagerėjusių akių sveikatos paslaugų (LESH 2020).

Gerinant pasaulinius regėjimo sutrikimų rodiklius, svarbų vaidmenį atliko pažengusi šiuolaikinė medicina: įperkamesnės akių operacijos, naujų technologijų vystymasis

ir naujų gydymo būdų atsiradimas. Be to, pagerėjo higiena (sumažėjo parazitų sukeltamų ligų), vaistai tapo labiau prieinami (pavyzdžiui, rečiau trūksta vitamino A), sumažėjo maisto trūkumas ir pan. (LESH 2020).

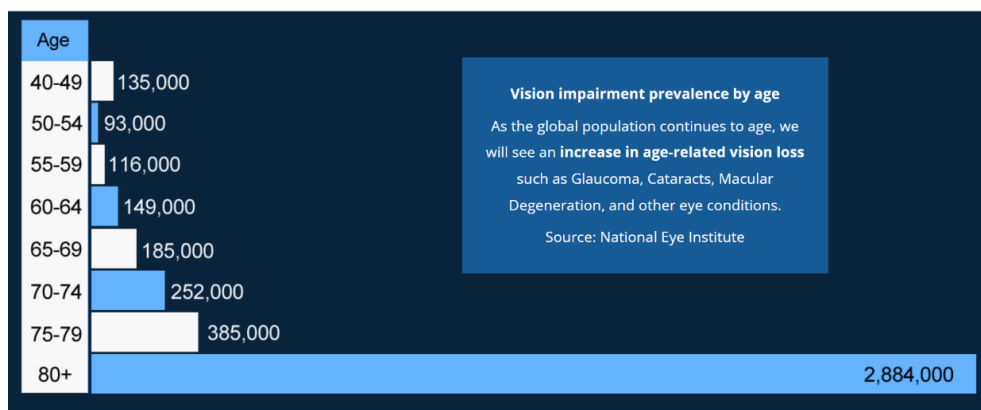

11 paveikslas. Regioninis regos sutrikimų paplitimas ir kaita nuo 1990 iki 2015 metų (LESH 2020)

Bendroji statistika rodo, kad moterys labiau nei vyrai rizikuoja netekti regos ar tapti silpnaregėmis. Kalbant apie skirtingų **lyčių rodiklius** ir imant faktą, kad netekusių regos žmonių yra apie 1,1 mlrd., galima konstatuoti, kad 55 proc. (609 mln.) viso bendro kiekio sudaro moterys (joms nustatytas vidutinis arba sunkus regos sutrikimas), o 45 proc. (497 mln.) – vyrai (šaltinis: IAPB 2020). Toks ryšys su lytimi aiškinamas tuo, kad moterys paprastai ilgiau gyvena. Regos skirtumai tarp lyčių pradeda ryškėti nuo 50-ies metų ir didėja su amžiumi. Svarbu paminėti, kad moterys gyvena vidutiniškai 6–8 metais ilgiau už vyrus, todėl per ilgesnį gyvenimo laiką ir jų rega nusilpsta labiau ir (ar) dažniau. Be to, moterys dažniau nei vyrai praranda regą dėl įvairių ligų. Vertinant lyčių polinkį į tam tikras akių ligas, pastebėta, kad moterys dažniau kenčia nuo diabetinės retinopatijos, kataraktos ir nekoreguotos refrakcijos ydos, o vyrams dažnesnis ragenos drumstis ir glaukoma. Analizuojant amžinės geltonosios dėmės degeneracijos statistiką reikšmingo skirtumo tarp lyčių nepastebėta (LESH 2020).

Su rega susijusių sutrikimų atsiradimui ar eigai neabejotinai turi įtakos **amžiaus veiksnys**. Vaikai ir paaugliai sudaro statistiškai mažą regos neįgaliųjų grupės dalį. Nuo 1990 metų 24 proc. sumažėjo aklų vaikų, tai daugiausia lėmė geresnė tymų kontrolė ir vitamino A trūkumo prevencija (Gilbert et al. 2017). Vis dėlto pasaulinėje apžvalgoje teigiama, kad 2000–2050 metais trumparegystė sergančių vaikų ir paauglių skaičius padidės 200 mln. (LESH 2020).

Jaunesniems nei 40 metų žmonėms rega sutrinka retai. Tarp vyresnių nei 40 metų žmonių labiausiai paplitusi presbiopija (senatvinė toliaregystė), dažnam pasaulio gyventojui natūraliai atsirandanti dėl akies senėjimo. Presbiopija lemia apie 80 proc. regėjimo sutrikimų pasaulyje. 40,7 proc. vyresnių nei 50 metų pasaulio gyventojų (446 mln.) turi regėjimo iš arti sutrikimų, kuriuos būtų galima ištaisyti akiniais. 80 proc. iš 253 mln. regėjimo negalią turinčių žmonių yra 50 metų ir vyresni (203 mln.) (LESH 2020). Kas trečias vyresnis nei 65 metų senjoras praranda kokybišką regą, taigi nenuostabu, kad asmenys, kuriems daugiau kaip 65-eri metai, sudaro net 90 proc. tos populiacijos dalies, kuri turi regėjimo negalią (EBU 2022). Darytina išvada, kad (kokybiško) regėjimo praradimas glaudžiai susijęs su senatve. Regos sutrikimų ir amžiaus ryšys aiškiai atsiskleidžia 12 paveiksle pateiktoje diagramoje.

12 paveikslas. Regos sutrikimų dažnio ir amžiaus ryšys (VISPERO 2022)

Prognozuojama, kad žmonių populiacija mūsų planetoje nuo 2019-ųjų (kai paskelbta ši prognozė) iki 2050-ųjų padidės 25 proc. ir pasieks 9,7 mlrd. Asmenų, kuriems tuo metu bus daugiau kaip 65-eri metai, skaičius turėtų beveik padvigubėti, o tų, kuriems 80 ir daugiau – patrigubėti (IAPB 2020). Kadangi kai kurių ligų statistika blogėja su amžiumi (pavyzdžiui, kataraktos, amžinės geltonosios dėmės degeneracijos, glaukomos), tikėtina, kad sergančiųjų šiomis ligomis skaičiai didės labiausiai.

Nors žmonių, patiriančių aklumą ir vidutinius bei sunkius regos sutrikimus, skaičius didėja, tokių gyventojų procentinė dalis mažėja. Nuo 1990 iki 2015 metų daugėjo nuo

aklumo ir regos sutrikimų kenčiančių asmenų, tačiau santykinai mažėjo tai patiriančių gyventojų dalis. Šią situaciją, pasak ekspertų, nulėmė du pagrindiniai veiksniai: esą, taip įvyko dėl to, kad ilgėja vidutinė gyvenimo trukmė ir sensta visuomenė, todėl sergančiųjų skaičius padidėjo 35 proc. (LESH 2020). Žmonėms ilgiau gyvenant, didėja bendra pasaulio populiacija, taigi kartu ir sergančiųjų regos sutrikimais skaičius, tačiau procentiškai tokių žmonių dalis visuomenėje mažėja. Regos problemų paplitimo statistines prognozes 2050 metams ekspertai pateikė darydami prielaidą, kad bendra pasaulio populiacija nuo 2020 iki 2050-ųjų padidės nuo 7,8 mlrd. iki 9,7 mlrd. (LESH 2020).

Taigi apibendrinant galima teigti, kad tobulėjant medicinai ir sveikatos priežiūros sistemai, gerėjant prieigai prie medicinos paslaugų ir vaistų, visuomenėje turėtų mažėti narių, patiriančių aklumą ar silpnaregystę. Kita vertus, tokių žmonių skaičius pasaulyje didėja dėl to, kad sensta visuomenė, o senatvė tiesiogiai siejasi su regos sutrikimų atsiradimu ar jau esamos būklės blogėjimu. Nepaisant to, procentinė pasaulio gyventojų, turinčių regos sutrikimų, dalis mažėja, nes populiacija didėja greičiau nei randasi naujų regos sutrikimų atvejų.

1.2.3. Lietuvos neregijų ir silpnaregių statistika

1923 m. rugsėjo 17 d. vykusio Lietuvos gyventojų surašymo metu registruota ir mūsų šalies neregijų statistika – tokių žmonių fiksuota 3 129, bet duomenims trūksta išsamumo ir specifiškumo, nes anketoje regos sutrikimų turėję asmenys žymėti toje pačioje grafoje kaip ir turėjusieji kitų fizinių sutrikimų. Anketiniai duomenys atskleidžia respondentų lytį ir amžių, bet nėra informacijos apie regos netekimo priežastis, socialinę, ekonominę bei šeiminingą padėtį ar turimą išsilavinimą (<https://lass.lt/istorija/>). Kaip teigiama Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos metraštyje, 1926 metais „Vilniaus vaivadijai priklausančiose Vilniaus-Trakų, Vileikos, Ašmenos, Švenčionių, Breslaujos, Dysnos, Pastovių apskrityse ir Vilniaus mieste užregistruoti 1 748 aklieji, tarp jų – 1 606 suaugę ir 142 vaikai“. Po beveik dešimtmečio, 1935-ųjų gruodį, vyko pirmas nepriklausomos Lietuvos neregijų surašymas, kurio metu šalyje (neskaitant Vilniaus ir Klaipėdos kraštų) užregistruoti 2 983 neregijai. Vėlesnių surašymų duomenų apie neregijus Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga nepateikia.

Remiantis Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos duomenimis (<https://lass.lt/istorija/>), Lietuvos aklųjų draugijos bei Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungos senąją narių statistiką galima atsekti pagal suvažiavimų²⁰ informaciją. Tokia informacija pateikiama 2 lentelėje.

20 Visi lentelėje paminėti suvažiavimai vyko Vilniuje.

Eil. Nr.	LAD ²¹ suvažiavimo data	Delegatų skaičius	Delegatai atstovavo tiek LAD narių
1	1947 04 29–30 (I suvažiavimas)	28	153 nariams
2	1951 08 25–27 (II suvažiavimas)	44	279 nariams
3	1955 03 24–26 (III suvažiavimas)	62	964 nariams
4	1958 04 24–25 (IV suvažiavimas)	75	1 150 narių
5	1962 04 11–12 (V suvažiavimas)	82	1 720 narių
6	1966 05 20–21 (VI suvažiavimas)	97	3 124 nariams
7	1970 06 4–5 (VII suvažiavimas)	131	7 121 nariui
8	1974 06 24–25 (VIII suvažiavimas)	104	7 536 nariams
9	1979 05 21–22 (IX suvažiavimas)	102	7 560 narių
10	1984 06 15–16 (X suvažiavimas)	103	7 539 nariams
11	1989 11 16–18 (XI suvažiavimas)	99	7 725 nariams
12	1992 05 28 (LASS ²² neeilinis (XII) suvažiavimas)	89	Taryba ataskaitos neteikė, LASS narių skaičius nenurodytas
13	1993 11 25–26 (LASS XIII suvažiavimas)	77	7 805 nariams

2 lentelė. Lietuvos neregijų asmenų statistika (sudarė L. Niedzviegienė)

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, neregijų ir silpnaregių bendruomenė mūsų šalyje yra gana maža: 2015 metais buvo apie 15 000 regėjimo negalią turinčių žmonių. 2019 metų sausio mėnesio duomenimis, Lietuvos aklyjų ir silpnaregių sąjungai

21 Lietuvos aklyjų draugija.

22 Lietuvos aklyjų ir silpnaregių sąjunga.

priklausė 5 869 oficialūs nariai (apie 0,21 proc. oficialių Lietuvos piliečių), o 2020 metų sausį – 5 672 nariai (apie 0,20 proc. piliečių). Nuo 2021 metų Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga nebeteikia oficialių duomenų apie asociacijai priklausančių narių skaičių, nes duomenys nėra visai tikslūs tiek dėl galimų narių medicininių diagnozių netikslumų, tiek dėl fakto, kad į asociaciją jau kurį laiką priimami ne tik regos sutrikimų turintys žmonės, bet ir regos problemų neturintys jų artimieji, asistentai ar kitaip su šia bendruomene susiję asmenys. Iki 2021 metų matomi skaičiai rodo, kad Lietuvoje palyginti nedaug žmonių tapatinosi su neregų ir silpnaregių bendruomene ir laikė save jos nariais.

1.2.4. Regos įtaka kognityviniams gebėjimams ir garsinio vaizdavimo tikslinių grupių įvairovė

Regos įtakos veikimo ypatumai neabejotinai nulemia auditorijos gebėjimus apdoroti bei suvokti garsinę ir vizualinę informaciją, nes visai neturint regos ar esant sunkiam jos sutrikimui prieiga prie vizualinės informacijos tampa neįmanoma arba labai sudėtinga. Sutrikusio regėjimo žmonių grupė nėra vienalytė – ją sudaro neregiai ir silpnaregiai, kurių, kaip teigia Europos aklųjų sąjunga (EBU 2022), yra keturis kartus daugiau nei neregų. Visų jų regos sutrikimo ar praradimo laikas ir pobūdis yra labai skirtingi, o tai, be abejo, stipriai nulemia kiekvieno asmens gebėjimą suvokti GV tekste perpasakojamus vaizdus, ypač informaciją apie spalvas, veikėjų kūno kalbą ar sunkiai kitomis įslėmis pamatuojamus bei perpasakojamus gamtos ir kitus reiškinius (rūkas, vaivorykštę ir pan.). Minėtų dviejų tikslinių grupių (t. y. neregų ir silpnaregių) su rega susijusi patirtis, pasaulio suvokimas, vaizduotė ir poreikiai skirtingi ir gali būti labai specifiški, o tai turi didelę įtaką rengiant GV tekstą (plg. Remael, Reviere, Vercauteren 2015: 15). Kadangi auditorija yra gana nedidelė, būtų itin nerentabilu rengti du skirtingus GV tekstus abiem savo prigimtimi skirtingoms auditorijoms, todėl visada stengiamasi parengti vieną universalią versiją.

Produktai su GV gali būti naudingi ir įdomūs ne tik jau minėti sutrikusios regos bendruomenei, bet ir kitoms, rečiau minimoms grupėms, pavyzdžiui, autizmo spektro sutrikimų ar mokymosi sunkumų turintiems asmenims, dislektikams, garbaus amžiaus žmonėms, kurių kognityviniai gebėjimai nusilpę. Ne mažiau naudingas GV ir sveikiems asmenims, kurie mokosi naujų dalykų: GV padeda gerinti verbalinės ir neverbalinės komunikacijos įgūdžius, turtina žodyną, padeda mokytis gramatinių kalbos struktūrų, kalbos stiliaus, leidžia aiškiau suvokti tam tikrų aktualizuojamų reiškinių ryšius, pasitelkus GV, galima paaiškinti iliustracijas, žemėlapius, schemas, aprašyti vizualiojo meno kūrinius ir pan.

GV paslauga gali praversti bet kuriam žmogui, ji nėra skirta būtent neįgaliesiems ar labai siauroms grupėms. Kiekviena tikslinė grupė iš GV gauna individualios naudos: neregams – tai būdas sužinoti, kas vyksta AV produkte (filme, spektaklyje, madų šou ar

sporto varžybose), kas pavaizduota vizualiniame kūrinyje (paveiksle, skulptūroje). Besimokantiems kalbą arba turintiems su kalbos išmokimu, kalbėjimu ja arba apskritai bendravimu per kalbą susijusių sutrikimų – tai būdas mokytis, plėsti žodyną, „prisijaukinti“ kalbą. Šis AV kūrinio pritaikymo būdas naudingas ir tiems asmenims, kurių kognityviniai gebėjimai nusilpę dėl senėjimo ar tam tikrų ligų: klausantis komentaro, lengviau suvokti veiksmo eigą, pastebėti reikšmingas detales, kurios kitu atveju būtų praleistos, o AV produktas liktų nevisiškai supastas. Regos problemų ar kitų sutrikimų neturintiems ir kalbą puikiai mokantiems GV padeda sekti AV produkto (pavyzdžiui, filmo) siužetą nesėdint priešais televizorių ar kompiuterį, o, pavyzdžiui, tuo metu dirbant buities darbus, sportuojant ir pan.

Taigi asmenys, turintys kitokias sensorines galimybes, sudarytų atskirą statistiškai imant ne visai mažą AV produktų vartotojų grupę, kurios poreikiams turėtų būti pritaikytas AV kūrinių turinys. Kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų ir neregųjų bei silpnaregių fiziologiniai ypatumai, kognityvinės galimybės ir socialinė patirtis nulemia būdus, kuriuos reikėtų naudoti, norint tai auditorijai kokybiškai pritaikyti AV turinį. Siekiant kokybės, būtina ne tik atsižvelgti į visuotinai galiojančias bendrąsias kultūros turinio pritaikymo normas ar visuotines GV arba SKN gaires, bet ir gilintis į vietinės auditorijos jau turimą patirtį bei poreikius. Tam skirti keli šio projekto etapai ir pasitelktas tam tikrų metodų paketas.

2.

LIETUVOS KURČIŲJŲ IR NEPRIGIRDINČIŲJŲ BEI NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ POREIKIŲ TYRIMAS: AUDIOVIZUALINIŲ PRODUKTŲ PRITAIKYMO VARIANTIŠKUMAS

Filmų, spektaklių ir kitų AV produktų turinys atskleidžiamas pasitelkus įvairias garso ir vaizdo priemones. Žiūrovų gebėjimas suvokti perteikiamą informaciją tiesiogiai susijęs su jų percepcinių galimybių įvairove. Vieniems labiau yra suvokiamas vaizdo sluoksnius, kitiems – garso. Dėl to AV produktų kūrėjams, platintojams ir transliuotojams svarbu įvertinti savo šalies tikslinės auditorijos sensorinius gebėjimus, filmų bei spektaklių pritaikymo variantus ir juos tikslingai taikyti praktikoje. Siekdami sukurti kokybišką prieigą prie AV medžiagos, užsienyje tokias paslaugas teikiantys profesionalai aktyviai bendradarbiauja su mokslininkais, kurie nuosekliai vykdo įvairius recepcinius tyrimus, dalinasi gautomis įžvalgomis ir taip prisideda prie kurčiųjų bei nereglių kultūrinės atskirties mažinimo. Analogiškas buvo ir vykdant mokslinį projektą „KlaRega“ atlikto tyrimo tikslas: ištirti Lietuvos kurčiųjų bei nereglių poreikius atliepiančius tinkamiausius AV produktų pritaikymo variantus.

Tuo tikslu šiame skyriuje iš pradžių bus pristatomi minėtame tyrime taikyti moksliniai metodai, kurie padėjo įvertinti Lietuvos kurčiųjų bei nereglių poreikius ir numatyti AV produktų rengimo bei sklaidos galimybes mūsų šalyje. Be to, tyrimo metu gauti rezultatai padėjo suvokti, kaip, atsižvelgiant į Lietuvos tikslinės auditorijos poreikius, tinkamai pritaikyti ir perteikti AV turinį. Vėliau bus apžvelgiami ir rekomenduojami informacinės sklaidos apie pritaikytus AV produktus būdai, aptariami teatrų ir kino teatrų fizinės aplinkos ypatumai bei gilinamasi į tai, su kokiais sunkumais susiduriama demonstruojant AV produktus pasitelkus tam tikras technologines priemones ir kaip juos įveikti.

2.1. TYRIMO APRAŠAS IR METODOLOGIJA

Šioje studijoje pristatomi tyrimo metodai, orientuoti į 2017–2021 metais buvusią AV produktų pritaikymo kurtiesiems bei neprigirdintiesiems ir neregiam bei silpnaregiams situaciją Lietuvoje. Minėtu aspektu domėtasi ir orientuojantis į laikotarpį iki 2017 metų (imtinai), bet, kaip jau buvo galima prognozuoti, minėtoms tikslinėms auditorijoms iki tol pritaikytos produkcijos buvo parodyta nedaug, veiklos apsiribojo pavieniais individualiais bandymais.

Pristatomas tyrimas, atskleidžiantis medijų prieinamumo situaciją Lietuvoje, atsižvelgiant į tikslinių žiūrovų grupių poreikius ir galimybes, atliktas dviem būdais ir etapais:

- 1) pasitelkus elektronines ryšio priemones – elektroniniu paštu siunčiant struktūruotas užklausas Lietuvos kino ir teatro kūrėjams bei platintojams (užklauskos struktūra ir aktualūs aspektai aprašyti toliau) ir vykdant kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų ir neregų bei silpnaregių internetinę apklausą;
- 2) vykdant gyvus susitikimus su tirtomis tikslinėmis auditorijomis, kurių metu analizuoti jų poreikiai, susiję su AV produkcijos prieinamumu žmonėms, turintiems minėtų sensorinių ypatumų.

Šiame skyriuje minėta tyrimo metodika toliau bus aprašoma išsamiau.

2.1.1. Mokslinės literatūros analizė

Tyrimo metu pasitelkta užsienio šalių ir Lietuvos autorių publikuotos mokslinės literatūros, susijusios su SKN ir GV, analizė. Domėtasi, kaip atliekamos specializuoto subtitravimo ir GV paslaugos, kaip kuriami tekstai, kokios strategijos taikomos ir kokia taip pritaikytų produktų recepcija. Taip pat analizuoti oficialiai skelbiami statistiniai duomenys, susiję su klausos ir regos negalias turinčiais asmenimis, gilintasi į tai, kaip jie suvokia garsą ir vaizdą. Mokslinės literatūros apie SKN ir GV kūrimo specifiką, strategijas ir recepciją analizė buvo susijusi su informacijos apie panašios tematikos tyrimų vykdymą užsienio šalyse paieška ir mokslinių duomenų rinkimu bei jų analize. Tuo pagrindu buvo studijuoti užsienio autorių moksliniai veikalai apie įvairiose Europos šalyse pasitelkiamas AV produktų pritaikymo metodikas. Be to, buvo gilinamasi ne tik į standartinius, bet ir į dar nesunormintus, vis tebediskutuojamus AV produktų pritaikomumo aspektus. Gautas įžvalgas ir užsienio patirtį projekto vykdytojos pristatė tarptautinėse mokslinėse konferencijose, į diskusijas apie AV produktų pritaikomumo ypatumus pasaulyje ir Lietuvoje įtraukdamos užsienio bei Lietuvos mokslininkus ir praktikus.

2.1.2. Elektroninės apklausos metodas: audiovizualinių produktų Lietuvoje pasiūlos tyrimas

Siekiant įvertinti Lietuvos teatrų ir kino teatrų turimą kurtiesiems bei neprigirdintiesiems ir neregiamis bei silpnaregiams pritaikytų ar iš dalies pritaikytų produktų rinką bei pasiūlą, tyrime buvo taikytas elektroninės apklausos metodas. Tyrimo vykdytojos atitinkamoms institucijoms (teatrams, kino teatrams ir kino produkcijos transliuotojams bei platintojams²³) el. paštu siuntė savo parengtą klausimyną (pavyzdžiai pateikti 2 priede). Klausimynu pirmiausia siekta išsiaiškinti, kiek ir kokių produktų teatruose ir kino teatruose pritaikyta ir demonstruota. Siekiant reprezentatyvumo, šis kiekybinis ir kokybinis tyrimas apima ne pastarųjų 1–2 metų, bet ilgesnį laikotarpį – tyrimo intervalas buvo išplėstas ir apėmė laiką iki 2017 metų (imtinai) ir 2018, 2019 bei 2020 metus. Ne tik domėtasi pritaikytos produkcijos kiekiu ar pavadinimais, bet ir siekta išsiaiškinti, kokiais informacijos sklaidos kanalais minėtos institucijos informavo visuomenę apie galimybę apsilankyti sensorinę negalią turintiems asmenims pritaikytame kino ar teatro seanse arba pasižiūrėti per tam tikrą kino platformą. Gauti rezultatai išsamiai analizuojami ir aprašomi šioje studijoje.

2.1.3. Elektroninis anketavimas: tikslinės auditorijos poreikių ir patirties tyrimas

Šiame darbe pasitelktas ir anketavimas. Jis buvo skirtas nustatyti kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų ir neregųjų bei silpnaregių percepcijos ypatumus, jų poreikius ir išvalgas, kaip turėtų būti pritaikomi AV produktai. Buvo parengta išsami internetinė anketa, kurioje klausta apie kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų bei neregųjų ir silpnaregių poreikius ir turimą patirtį, susijusius su AV produktų pritaikymo situacija Lietuvoje. Anketavimas atliktas pasitelkus „Google“ anketos formą.

Siekta išlaikyti abiejų anketų turinio ir struktūros analogiją, kad tiek kurtiesiems bei neprigirdintiesiems, tiek neregiamis ir silpnaregiams skirta anketa būtų kuo panašesnio formato ir turinio, nes tik taip bus įmanu palyginti ir įvertinti gautus rezultatus.

Anketa kurtiesiems ir neprigirdintiesiems buvo sudaryta iš 55 klausimų, o neregiamis ir silpnaregiams – iš 50 klausimų²⁴. Anketa sudarė teminės klausimų grupės, skirtos įvertinti tikslinės auditorijos interesus ir poreikius atskirais aspektais. Teirautasi apie respondentų amžių, lytį, gyvenamąją vietą, išsilavinimą ir negalios lygį. Klausimai apie mokymąsi specializuotuose neregųjų ir kurčiųjų ugdymo centruose buvo skirti respondentų

23 Institucijų, kurioms siūsta užklausa, sąrašas pateiktas 1 priede.

24 Nuoroda į kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų auditorijai skirtą anketą pateikiama čia: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSdmuK3fOj_Xf7TjXGvgPQk7l74MnbROSJR9a4P3b1YUmKG4eA/viewform
Nuoroda į neregųjų ir silpnaregių auditorijai skirtą anketą pateikiama čia: https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeB_039KRRlsKo-mJAfXPgwbQU_n6LRd5Z1jiz3yY-N-kuHMA/viewform

gebėjimams adaptuotis šiuolaikinėje informacinėje aplinkoje įvertinti ir įgyto adaptacijos lygio socialinėje aplinkoje koreliacijai su AV produktų naudojimo galimybėmis nustatyti.

Pagrindinė anketos dalis buvo susijusi su AV produktų, pritaikytų Lietuvos teatruose bei transliuojamų per televizijos kanalus ir prenumeruojamų įvairiose kino platformose, kokybine ir kiekybine analize. Šioje dalyje pateikti trumpi (iki 1 min. trukmės) AV produktų fragmentai (pavyzdžiai), adaptuoti pagal tikslinėms auditorijoms rekomenduojamą metodiką. Jų paskirtis – įvertinti minėtų žiūrovų poreikius, pomėgius bei interesus ir jų pagrindu parengti AV produktų, skirtų tiriamai auditorijai, pritaikymo gaires.

Anketoje taip pat buvo teminės dalys, skirtos gauti informacijos apie fizinės ir socialinės aplinkos tinkamumą, tikslinėms grupėms pritaikytų AV produktų prieinamumą, informacijos apie tokius produktus sklaidos užtikrinimą bei gerinimą. Kadangi anketos buvo prieinamos internetu, jų nuorodomis pasidalinta su Lietuvos kurčiųjų draugija, Lietuvos kurčiųjų reabilitacijos centrais, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga bei Lietuvos aklųjų biblioteka. Anketos viešinimui Lietuvos kurčiųjų draugija parengė koncentruotą vaizdo įrašą, kuriame gestų kalba buvo pateikta informacija apie atliekamą tyrimą, renkami duomenis. Informacinis vaizdo įrašas buvo išplatintas Lietuvos kurčiųjų reabilitacijos centrams ir jų padaliniams. Be to, kadangi kurtieji bendrauja lietuvių gestų kalba, kuri pripažinta Lietuvos Respublikos kurčiųjų gimtąja kalba, anketa jiems irgi buvo pritaikyta – klausimų turinys ir atsakymų variantai išversti į lietuvių gestų kalbą (tekstinė anketa buvo papildyta vertimo į gestų kalbą vaizdo įrašais, vertimą atliko Lietuvos gestų kalbos vertimo centras). Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga organizavo nuotolinį susitikimą su savo padalinių vadovais, kuriame informavo apie atliekamą apklausą ir pasidalino sukurto anketos nuoroda, ragindama kuo aktyviau įsitraukti į tyrimą. Nuotoliniame susitikime dalyvavo ir pati projekto vykdytoja L. Niedzviegienė, kuri pristatė projekto idėją, vykdomą tyrimą ir akcentavo respondentų įsitraukimo svarbą.

Atliktas anketavimas atskleidė tik dalies Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų bei neregų ir silpnaregių poreikius ir patirtis, susijusias su pritaikytų AV produktų recepcija. Tai lėmė nepakankamas potencialių respondentų įsitraukimas į anketavimą. Buvo siekiama apklausti visos Lietuvos (ne tik didmiesčių) kurčiuosius bei neprigirdinčiuosius ir neregus bei silpnaregius, bet anketavimas parodė, kad kai kurie regionai įsitraukia gana vangiai. Kadangi į anketos klausimus atsakiusių respondentų skaičius buvo per menkas, papildomai gyvai organizuoti susitikimai-diskusijos, kurių metu vyko parengtų AV produktų fragmentų peržiūra (tik kurčiųjų atveju) ir, taikant grupinės diskusijos metodą, siekta išsiaiškinti jų percepcijos galimybes. Respondentai iš neregų ir silpnaregių auditorijos dalyvavo diskusijoje be filmukų peržiūros.

2.1.4. Laisvos struktūros pokalbis-apklausa: pirminių tyrimo duomenų papildymas

Tiriant tikslinių grupių narių poreikius, taikytas ir laisvos struktūros pokalbio-apklausos metodas. Jis buvo skirtas įvertinti jau pritaikytų AV produktų prieinamumo kokybę ir taip modifikuotų produktų naudą. Anketos rezultatų aptarimui bei diskusijoms dėl iškilusių klausimų pagal numatytą planą buvo organizuoti kontaktiniai susitikimai su tikslinių grupių nariais. Per šiuos susitikimus buvo matyti nepakankamai aktyvus tiriamųjų įsitraukimas. Tai lėmė pandeminė situacija, dėl kurios daugumai kurčiųjų, ypač nepasiskiepijusių COVID-19 vakcina, buvo sudėtinga atvykti į centrus ir bendrauti su medicininėmis kaukėmis (kurčiųjų bendravimui labai svarbus yra skaitymas iš lūpų, su gestais perteikiama veido mimika bei lūpų judesiai). Neregių auditorija dažnu atveju atsisakė dalyvauti kontaktiniuose susitikimuose dėl viruso keliamos rizikos sveikatai ir dėl nepalankios fizinės aplinkos (šaligatvių remontas aplink Lietuvos aklųjų biblioteką, žiemos sezono keliami sunkumai – slidūs šaligatviai, užsnigti keliai, kuriais neregiai negali ateiti į susitikimo vietą, nes pavojinga judėti ir sunku orientuotis aplinkoje). Visgi, nepaisant minėtų aplinkybių, Lietuvos kurčiųjų reabilitacijos centruose pavyko suorganizuoti šešis kontaktinius susitikimus, o su neregiais – vieną kontaktinį susitikimą; kiti duomenys gauti anketavimo būdu.

Kiekvienas pokalbis-apklausa planuotas iki vienos valandos trukmės. Pirmiausia buvo glaustai pristatyta AV produktų (filmų ir spektaklių) prieinamumo praktika užsienyje ir Lietuvoje, tada demonstruoti filmų, animacinių filmų ir spektaklių fragmentai su specialiai sukurtais SKN. Diskusijos su kurčiaisiais ir neprigirdinčiaisiais metu pateikti iš anksto numatyti tiksliniai klausimai, orientuoti į tikslinės grupės poreikių patikslinimą. Diskusija su neregiais ir silpnaregiais vesta atsisakant filmų ir spektaklių fragmentų peržiūros, taip siekiant sutaupyti laiko ir labiau įsigilinti į auditorijos patirtis, lūkesčius ir poreikius, susijusius su kino ir teatro prieinamumu apskritai. Neregių ir silpnaregių atveju kontaktas su bendruomene vyko laisvo pokalbio formatu, nenaudojant iš anksto parengto fiksuoto klausimų rinkinio, klausta atsižvelgiant į kontekstą ir natūralią pokalbio eigą. Tai leido geriau pažinti tiriamąją auditoriją, atvėrė galimybes lanksčiau užduoti klausimų. Vis dėlto, kadangi gyvai susitikti atvyko irgi palyginti nedidelis skaičius tiriamosios auditorijos atstovų, dėl mažos imties sunku daryti universalias išvadas, galima tik kokybinė analizė.

Diskusijų metu kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų ir neregių bei silpnaregių auditorijoms pateikta svarstyklių tipo (su tokiais atsakymų variantais kaip „su X teiginiu sutinku / nesutinku / iš dalies sutinku“) bei piltuvėlio tipo (kai pradžioje užduodamas plačios apimties, dažniausiai atviras klausimas, o vėlesniais klausimais tema siaurinama ir einama į detales) klausimų. Tokio pobūdžio tyrimas glaudžiai siejasi su turinio analize, kai gilinamasi į tekstinę, vizualinę ar garsinę formą turinčius duomenis. Šiuo konkrečiu atveju iš respondentų siekta gauti duomenų tiek apie kiekybinius, tiek apie kokybinius su filmų ir

spektaklių pritaikymu susijusius rodiklius. Anketos rezultatai ir diskusijos išvalgos leido iš dalies pasiekti tyrime užsibrėžtus tikslus ir identifikuoti bei apibrėžti bendras tendencijas apie pritaikytų AV produktų recepciją ir Lietuvos tikslinių grupių poreikius. Taikant du pastaruosius metodus gautos išvalgos ir išvados bus pateiktos šioje mokslo studijoje kaip Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų bei neregų ir silpnaregių AV produktų suvokimo galimybes ir pritaikymo poreikius atskleidžiančios gairės.

2.1.5. Modeliavimo metodas: algoritmo prieinamumui didinti kūrimas

AV produkto esmę sudaro teksto, garso ir vaizdo dermė, todėl jie laikomi daugiasluoksniais, multimodaliais kūriniais. Kurio nors elemento neprieinamumas dėl sensorinių ypatumų skatina AV produktų pritaikymui pasitelkti modeliavimo metodą, kai tiriami žiūrovų informacijos atpažinimo bei įsisavinimo procesai (atminties, suvokimo, dėmesio) ir jų koreliacija su modifikuojamu AV turiniu, siekiant sukurti modelį, atskleidžiantį tiriamos auditorijos poreikius ir lūkesčius atliepiančius AV produktų pritaikymo variantus. Projekto „KlaRega“ metu šis metodas taikytas kuriant optimalų AV medžiagos prieinamumo tirtoms auditorijoms algoritmą ir formuojant gerovės visuomenės idėją atitinkančias AV produktų pritaikymo gaires, kurios leistų sėkmingai adaptuoti kultūros turinį kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų bei neregų ir silpnaregių auditorijoms.

Tuo tikslu šios mokslo studijos autorės 2022 metais publikavo metodinį leidinį „Kinas ir teatras visiems. Audiovizualinių produktų pritaikymo neregams ir silpnaregiams bei kurtiems ir neprigirdintiems žiūrovams gairės“ (2022), sudarytą iš dviejų pagrindinių dalių, skirtų kino ir teatro pritaikymo ypatumams analizuoti: viena dalis orientuota į AV produkcijos pritaikymą neregams ir silpnaregiams, kita – kurtiesiems ir neprigirdintiems. Gairėse pristatyta abiejų tikslinių grupių įvairovė ir pateiktos jų charakteristikos, gilintasi į fizinės ir informacinės aplinkos prieinamumą bei socialinį prieinamumo aspektą, be kurių sėkmingo egzistavimo neįmanomas kokybiškas kultūros turinio prieinamumas, gairėse teiktos rekomendacijos, kaip tas aplinkas padaryti draugiškesnes auditorijai, informuota, į kokiais ekspertinių žinių turinčias institucijas kreiptis kilus su prieinamumu susijusių klausimų. Analizuojant kultūros turinio prieinamumo ypatumus, pirmiausia pristatyta GV ir SKN samprata ir paskirtis, aptarta GV ir SKN terminologija, šių dviejų sričių specialistams keliami reikalavimai, tinkamo pritaikyti produkto pasirinkimo kriterijai, darbo procesas ir etapai, GV ir SKN techniniai niuansai, kino bei teatro GV ir SKN skirtumai bei panašumai, lingvistiniai GV ir SKN teksto ypatumai, teksto glaudinimo strategijos, filmo ar spektaklio daugiakalbiškumo keliamos problemos SKN ir GV procese ir kt. Gilinantis į minėtus GV ir SKN aspektus, pateikta nemažai praktinių patarimų ir pavyzdžių iš jau seniau pritaikytų produktų.

Kalbant apie sensorines žiūrovo galimybes, analizuoti tinkami AV medžiagos perteikimo būdai. Pavyzdžiui, jei asmuo dėl savo fizinių ypatumų nesuvokia vaizdo, jam

žodžiais pateikiama įvairaus pobūdžio su vizualiuoju AV produkto sluoksniu susijusi informacija: komentarai apie filmo / spektaklio veiksmo vietą, veikėjų išvaizdą ir veiksmus, veikėjų kūno kalbą ir pan. Vis dėlto dažnai gana svarbus ir originalus tam tikro AV produkto garso takelis, nes jame pateikiama siužeto suvokimui svarbi informacija, kuri ne tik perteikta personažų lūpomis, bet ir koduota foniniuose garsuose ar foninėje muzikoje. Tad daugeliu atvejų originalus garso takelis turi būti maksimaliai išsaugotas, net ir papildant produktą GV komentarais. Kitomis aplinkybėmis, jei auditorija dėl savo sensorinių ypatumų negirdi, jiems AV turinys perteikiamas tekstiniais elementais (per vaizdą). Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų atveju užkadrinė informacija, muzikiniai elementai, kalbėjimo maniera nurodomi papildomais subtitrais ir ekrane matomais tekstiniais intarpais, o veikėjų identifikacija perteikiama žodinėmis nuorodomis.

Tiek neregijų, tiek kurčiųjų atveju yra itin svarbi atsižvelgiant į pačios auditorijos poreikius suformuota nuomonė ir jau turima patirtis, nes ji kai kada tik iš dalies sutampa su kitų šalių siūlomomis GV ar SKN gairėmis. Pasitaiko, kad nekokybiškai pritaikytas produktas vis tiek nėra prieinamas tikslinei auditorijai arba netenkina jos subjektyvių ar itin specifinių poreikių. Šis realios situacijos bei klasikinių gairių diktuojamų normų neatitikimas ir inspiravo projekto metu vykdytą recepcijos tyrimą. Gauti rezultatai pristatomi kituose šio darbo skyriuose.

2.2. AUDIOVIZUALINĖS MEDŽIAGOS PERCEPCIJA: KURČIŲJŲ IR NEPRIGIRDINČIŲJŲ SUVOKIMO GALIMYBĖS BEI POREIKIAI

Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų poreikiai bei galimybės buvo analizuojami pasitelkus anketos duomenis ir organizuotų diskusijų įžvalgas. Kaip minėta, į anketą įtraukta informacija ne tik nurodė tikslinės grupės poreikius ir AV medžiagos suvokimo ypatumus, bet ir atskleidė Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų gebėjimus prisitaikyti prie šiuolaikinės kintančios, technologijomis grįstos informacinės terpės.

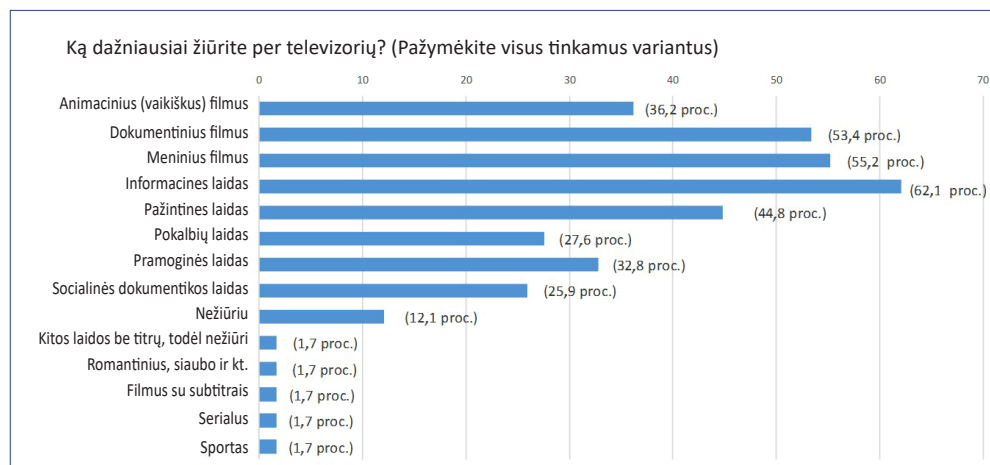
2.2.1. Bendrieji anketos duomenys apie tyrimo dalyvius ir audiovizualinių produktų prieinamumą

Anketavimo procese dalyvavo 58 įvairaus amžiaus respondentai. Apie pusę apklaustųjų buvo vidutinio ir vyresnio amžiaus (atitinkamai 32,18 proc. vyresnių nei 50 metų ir 20,7 proc. – 41–50 metų). 15,5 proc. sudarė 31–40 metų, o 13,8 proc. – 18–25 metų respondentai. Pasyviausiai apklausoje dalyvavo 26–30 metų (8,6 proc.) asmenys. Žvelgiant geografiniu aspektu, aktyviausiai į anketavimą įsitraukė Vilniaus regiono kurtieji ir neprigirdintieji (31 proc. visų apklaustųjų). Kiti respondentai buvo iš Kauno regiono (20,7 proc.), Klaipėdos regiono (17,2 proc.), Kėdainių regiono (15,5 proc.), Panevėžio regiono (8,6 proc.), Šiaulių ir Mažeikių regionų (po 3,4 proc.). Daugumos (82,8 proc.) apklaustųjų gimtoji kalba yra gestų kalba ir tik nedidelė dalis (15,5 proc.) patikino, kad jų gimtoji kalba vis dėlto yra lietuvių kalba. Dėl bendravimo ir mokymosi specifškumo beveik visi (93,1 proc.) respondentai mokėsi kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centruose arba nuo mažų dienų (32,8 proc.), arba nuo pirmos klasės (48,3 proc.), išskyrus likusią nedidelę dalį, 6,9 proc., kurie mokėsi girdinčiųjų mokyklose. Kalbant apie respondentų išsilavinimą, pažymėta, kad dauguma apklaustų kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų yra baigę vidurinę mokyklą (55,2 proc.), dalis turi aukštesniąją ir (ar) aukštąją išsilavinimą (atitinkamai 12,1 proc. ir 17,2 proc.). Kita dalis apklaustųjų yra arba baigę tik pradinę (6,9 proc.), arba pagrindinę (19 proc.) mokyklą.

Kalbant apie klausos negalios lygį, dauguma dalyvavusių anketavimo procese yra kurti (72,4 proc.), klausą praradę nuo gimimo (81 proc.), apkurtę vaikystėje (8,5 proc.) arba vėliau, prieš daugiau nei 10 metų (8,6 proc.). Vienas asmuo klausą prarado prieš metus. Visgi dauguma gyvena girdinčiųjų šeimose (75,9 proc.). Pasitaikė nemažai atvejų, kad kurtieji ir neprigirdintieji gyvena kurčiųjų (17,2 proc.), neprigirdinčiųjų (3,4 proc.) ir (ar) mišrioje (3,4 proc.) šeimoje.

Anketos duomenys atskleidė, kad Lietuvoje kurtieji ir neprigirdintieji noriai naudoja AV produktais, nemažai laiko praleidžia arba žiūrėdami televizijų transliuojamą AV medžiagą (46,6 proc. apklaustųjų kasdien praleidžia daugiau nei 2 val. prie TV ekranų, 31 proc. – apie 1–2 val., kiti – mažiau ir tik 8,6 proc. iš viso nežiūri), arba susiranda sau

įdomios AV medžiagos internete (37,9 proc. apklaustųjų kasdien žiūri įvairius AV produktus daugiau nei 2 val., 37,9 – 1–2 val., 6,9 proc. – apie 1 val., kiti – mažiau nei 1 val. ir tik 13,8 proc. iš viso nesinaudoja kompiuteriais). Po diskusijų padaryta išvada, kad nors ir nelabai ženkliai, bet visgi daugiau Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų labiau linkę žiūrėti AV medžiagą per televiziją nei naudotis kompiuteriu. Tai iš dalies lemia respondentų amžius, nes vyresnio amžiaus asmenys galbūt neturi pakankamų įgūdžių naudotis kompiuteriu ir susirasti AV medžiagos interneto svetainėse arba iš viso neturi kompiuterio, todėl jiems priimtinesnė TV transliuojama AV produkcija. Jaunesnių respondentų situacija yra priešinga, nes, jų teigimu, daug patogiau naudotis kompiuteriu ir susirasti tai, kas priimtina ir prieinama. Žiūrėdami TV laidas ir filmus, Lietuvos kurtieji ir neprigirdintieji išskiria informacines laidas kaip dažniausiai žiūrimas. Kiti pasirinkimo prioritetai pateikiami 13 paveiksle.

13 paveikslas. Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų AV produktų žiūrimumo per TV prioritetai²⁵

Iš 13 paveiksle pateiktų duomenų akivaizdi TV transliuojamos AV medžiagos svarba, nes tik 12,1 proc. iš viso nežiūri televizoriaus, nes galbūt pirmenybę teikia per kompiuterį žiūrėti AV produktams. Tie, kurie ieško AV medžiagos internete, dažnai naudojami įvairiomis interneto platformomis ar svetainėmis. Populiariausios tarp apklaustųjų (46,4 proc.) yra įvairios legalios ir nelegalios užsienio kino platformos („Netflix“, „YouTube“, „Filmai.in“ ir kt.). Iš lietuviškų kino platformų kurtieji ir neprigirdintieji išskiria TV laidų ir filmų platformą LRT mediateką (31 proc.) arba prenumeruoja filmus iš kitų lietuviškų kino platformų (20,7 proc.). Šie duomenys atskleidžia neblogą Lietuvos

25 Apklauso rezultatus atspindinčiose diagramose respondentų kalba netaisyta.

jaunesnių ir vidutinio amžiaus kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų technologinį raštingumą, gebėjimą naudotis internete siūlomais produktais ir dažną praktiką pasirinkti užsienio filmų, pritaikytų kurtiesiems, variantus. Tai patvirtina faktas, kad nemažai apklaustųjų (62 proc.) yra matę filmų su SKN. Visgi likusieji arba iš viso nežinojo, kad tokie subtitrai filmams yra kuriami (20,7 proc.), arba apie tai žinojo, tik jiems dar nebuvo tekę jų matyti (15,5 proc.). Tie, kurie susipažinę su interneto svetainėmis ar platformomis, kuriose galima susirasti AV medžiagos su SKN, stengiasi naudotis šia galimybe ir iš ten prenu-meruoja ar parsisiunčia filmus bent kartą per savaitę (36,2 proc. apklaustųjų), kelis kartus per metus (20,7 proc.). Mažesnė respondentų dalis tokius filmus su SKN žiūri kartą per mėnesį (12,1 proc.), kelis kartus per mėnesį (6,9 proc.) ar kartą per metus (8,6 proc.). Deja, tik vienam respondentui įprasta dažnai (kasdien) susirasti ir žiūrėti filmus su SKN.

2.2.2. Audiovizualinės medžiagos prieinamumas Lietuvos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems: užkadrinės informacijos aspektų prioritetai

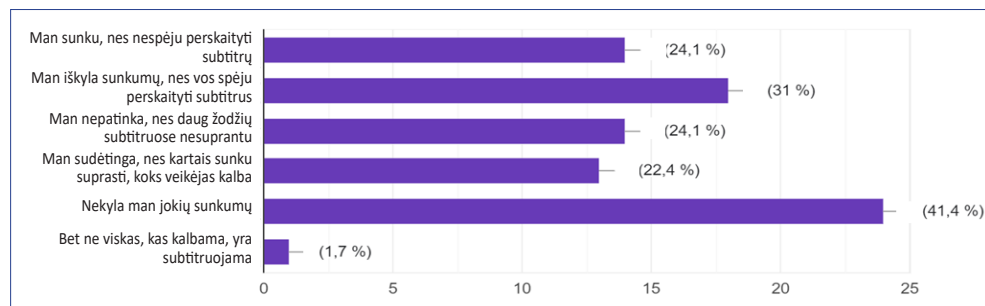
Kaip minėta, rengiant AV medžiagą kurtiesiems ir neprigirdintiesiems pasitelkiamas arba vertimas į gestų kalbą, standartinių subtitrų rengimas, arba SKN kūrimas. Tyrimo metu respondentams buvo siūlomi filmų fragmentai su SKN, kai, be dialogų tekstinių subtitrų, įtraukiamos informacinės nuorodos apie įvairius garsus, susijusius su filmo siužeto perteikimu. Peržiūrėjusiems minėtus filmus Lietuvos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems, anketos duomenimis, labai svarbu buvo perskaityti tiek užkadrinę garsinę informaciją (tai pabrėžė 88 proc. respondentų), tiek svarbias nuorodas apie veikėjų kalbėjimo būdą, nuotaiką (44,8 proc.). Respondentams svarbi ir įtraukta informacija apie filme skambančią muziką (34,5 proc.), taip pat nuorodos, kokiomis užsienio kalbomis daugiakalbiame filme yra kalbama ir koks dialogo turinys (34,5 proc.). Nors dalis respondentų (37,9 proc.) pabrėžia veikėjų kalbos savitumą, kai atsisakoma bet kokios dialogų cenzūros, įskaitant ir keiksmažodžius, visgi dauguma kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų (63,8 proc.) pabrėžia kalbos taisyklingumą subtitruose. Tyrimo dalyvių nuomonė pateikiama 14 paveiksle.

14 paveikslas. Netaisyklingos šnekamosios kalbos perteikimo variantai (procentinė raiška)

Kalbant apie šį kalbos redagavimo aspektą, anketos rezultatuose ir diskusijose išsiskyrė dvi ryškios nuomonių grupės: vieni asmenys labiau linkę matyti aiškų, taisyklingą, suredaguotą subtitrų tekstą, perteikiantį tik pagrindines mintis, kad galėtų jį greitai perskaityti ir suprasti, o norintieji galėtų dar ir pasimokyti taisyklingos lietuvių kalbos; visgi kiti norėtų atsisakyti bet kokios teksto redakcijos ir taip išlaikyti originalų, nors ir ilgą, subtitruotą dialogų variantą. Visgi šis variantas reikalautų iš žiūrovų gerų greito skaitymo gebėjimų. Iš pokalbių su vyresniais respondентаis išaiškėjo ir galima tokio nuomonių pasiskirstymo prielaida: sovietiniu laikotarpiu gestų kalba nebuvo pripažinta kurčiųjų gimtąja kalba, kurtieji buvo mokomi skaityti iš lūpų, o ir geresni teksto skaitymo įgūdžiai buvo formuojami ugdymo institucijose, nes už bendruomenės ribų teksto skaitymas buvo vienas iš pagrindinių informacijos šaltinių. Be to, jiems geriau pažįstami rusiški keiksmažodžiai. O jaunesnioji karta nepatyrė tokio socialinio spaudimo, daugiau informacijos gaudavo gestų kalba, todėl ilgų tekstų skaitymas iš jų reikalauja daugiau pastangų ir pasiryžimo. Kita vertus, šios amžiaus grupės žiūrovai yra labiau technologiškai išprusę, daugiau matę užsienietiškos AV produkcijos ir todėl jiems artimesnė necenzūrinė anglų kalba, o rusų kalba – nesuprantama.

Nepaisant šių skirtumų, apklausti kurtieji ir neprigirdintieji nesiskundžia savo skaitymo gebėjimais, todėl nekelia klausimo dėl subtitruose užrašytos kalbos paprastinimo. Dažniausiai respondentams pasitaikantys skaitymo sunkumai yra susiję su subtitrų išlaikymo trukme. 15 paveiksle pateiktos apklaustųjų įžvalgos dėl jų skaitymo sunkumų priežasčių.

15 paveikslas. Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų skaitymo sunkumai

Kaip matyti iš 15 paveikslo, tik nedidelei respondentų daliai kyla skaitymo sunkumų, susijusių su kalbos sudėtingumu. Dažniausia priežastis yra arba techninė (subtitrai ekrane išlaikomi per trumpai), arba susijusi su veikėjų identifikacija, nes kurtiesiems reikia daugiau laiko suprasti, koks veikėjas yra siejamas su subtitruose užrašytu tekstu. Dėl šių priežasčių Lietuvos kurtieji nemėgsta lankytis kino teatruose (44,8 proc. lankosi labai retai – kas keletą metų; 15,5 proc. – kelis kartus per metus; 13,8 proc. – kartą per metus; 5,2 proc. iš viso nėra buvę). Deja, tik nedidelė apklaustųjų dalis (20,7 proc.) ten apsilanko vieną ar kelis kartus per mėnesį, daugumą jų (83 proc.) sudaro neprigirdintieji.

Anketos duomenimis, Lietuvoje yra itin prasta spektaklių prieinamumo kurtiesiems ir neprigirdintiesiems situacija. Didžioji dalis (81 proc.) apklaustųjų nesilanko teatruose ir nežiūri spektaklių įrašų per televiziją ar internetu. Diskusijose paaiškėjo, kad labiau linkę lankyti teatrus neprigirdintieji ir tik labai maža vyresnio amžiaus kurčiųjų dalis, kuri geba dialogų mintis suprasti iš veikėjų mimikos ar bando informaciją perskaityti iš lūpų. Nors Nacionaliniame Kauno dramos teatre (nuo 2018 metų) ir Klaipėdos dramos teatre (nuo 2021 metų) spektakliams kuriami surtitrai ir įvairiais informaciniais kanalais dalinamasi šia informacija su kurčiųjų bendruomenėmis, visgi, kaip rodo anketos rezultatai, tik 32,8 proc. žino apie tokius variantus, padedančius geriau suprasti spektaklius, ir dažnai ten lankosi. 22,4 proc. respondentų apie tai yra girdėję, bet dar neturėjo galimybių pamatyti šiuos AV kūrinius. Deja, didelė Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų dalis (44,8 proc.) nežinojo minėtų naujovių ir kuriamų spektaklių prieinamumo aplinkybių. Apskritai, anketoje dauguma apklaustųjų (56,8 proc.) teigia, kad informacijos apie spektaklius ir renginius su surtitrais vis dar yra nepakankamai.

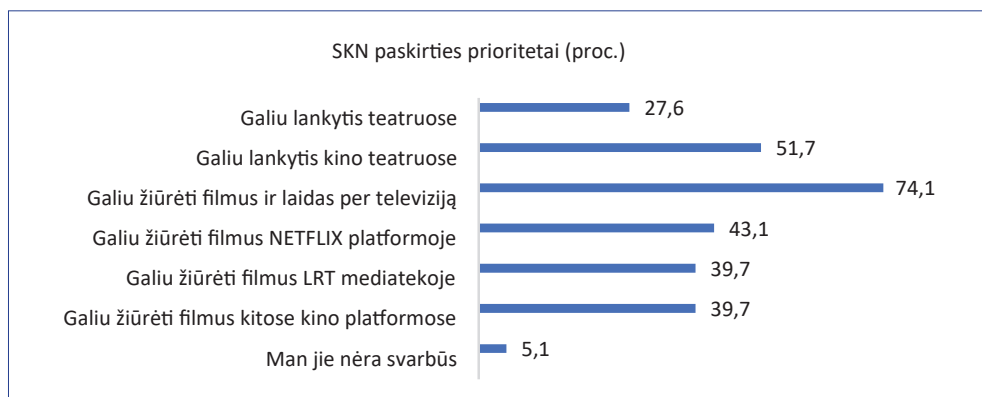
Be minėto aspekto, respondentai išskyrė ir kitas priežastis, lemiančias pasyvų dalyvavimą kultūriniame gyvenime. Anot Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų, dažniau lankytis teatruose, kino teatruose ir kituose renginiuose atgraso nežinia, kokie bus ir ar iš viso bus surtitrai (17,2 proc.), gąsdina, kad arba kurtiesiems bus nepritaikyti subtitrai tik su užrašytais dialogais (25,9 proc.), arba bus per trumpa surtitrų išlaikymo trukmė ir jie nespės jų perskaityti (29,3 proc.). Pasyvų teatrų ir kino teatrų lankomumą lemia ir sudėtingi, ne visada suprantami subtitruose ir surtitruose užrašyti žodžiai (24,1 proc.) ar į subtitrus įtraukta informacijos gausa (12,1 proc.). Nepaisant išsakytų nuogąstavimų dėl teksto sudėtingumo ir apimties, 46,6 proc. apklaustųjų visgi pasisako prieš bet koki kalbos glaudinimą. Jų manymu, surtitruose turėtų būti išlaikomi ir teksto pakartojimai, ir jaustukai, ir originalūs veikėjų kalbėjimo variantai.

Spektakliuose su surtitrais respondentai ypač pabrėžia veikėjų identifikavimo svarbą. Kurtiesiems aktualu, kad prie dialogo būtų nurodytas veikėjas, ypač tais atvejais, kai yra nusisukęs ar kalba scenos gilumoje. Pasak apklaustųjų, be veikėjų įvardijimo, kiti svarbūs užkadrinės garsinės informacijos aspektai turėtų apimti: su emocijomis susijusį veikėjų kalbėjimo būdą bei tempą (37,9 proc.), aplinkos garsus (36,2 proc.), nuorodas apie skambančią muziką (25,9 proc.), informaciją apie muzikos kuriamą nuotaiką (22,4 proc.), išsiskiriančius muzikos instrumentus (17,2 proc.).

Dažnai AV medžiagos kūrėjai ir platintojai atmeta galimybes pritaikyti muzikinius spektaklius kurtiesiems ir neprigirdintiesiems, remdamiesi nusistovėjusia socialine samprata, kad kurtiesiems dėl jų fizinių gebėjimų ribotumo muzika nėra aktuali, todėl muzikiniai kūriniai neturėtų būti jiems pritaikomi. Tokiai nuomonei pritarė ir 17,2 proc. apklaustųjų Lietuvos kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų. 31 proc. respondentų abejojo šio klausimo tikrumu. Visgi didžioji dalis (81 proc.) apklaustųjų tvirtino, kad, pasitelkus įvairias

priemonės, visi AV kūriniai gali būti pritaikyti kurtiesiems, nes šie mėgsta dainuoti, geba suprasti muzikinių kūrinių specifiką, turinį, kuriamą nuotaiką ir pan. 24,1 proc. minėtos grupės pirmenybę skiria gestų kalba perteikiamai muzikinei informacijai, o 56,9 proc. apklaustųjų mano, kad sukurti subtitrai ir surtitrai su užkadrinės informacijos nuorodomis tikrai padėtų suprasti muzikinių spektaklių, dainų turinį ir kuriamą nuotaiką. Tokiais atvejais, kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų nuomone, subtitruose ir surtitruose visų pirma turėtų būti informuojama apie muzikinio kūrinio nuotaiką ir muzikinį ritmą (41,4 proc.), taip pat subtitruose pateikti veikėjų dainuojami žodžiai (20,7 proc.). Galėtų būti nurodyti ir skambantys pagrindiniai muzikos instrumentai, muzikos kūrinių pavadinimai bei kūrėjai (po 13,8 proc.). Neprigirdintiesiems ir nedidelei kurčiųjų daliai (32,8 proc. apklaustųjų) tiktų ir tradiciniai surtitrai, tik svarbu, kad būtų galima suprasti atliekamo muzikinio kūrinio turinį, o garsų muzikinį foną tokiuose renginiuose jie galėtų pajusti fiziškai, per garsų vibraciją. Remiantis anketos duomenimis, galima daryti išvadą, kad informatyviai parengti subtitrai ir surtitrai praplėstų kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų galimybes lankytis muzikiniuose spektakliuose ir renginiuose, taip sugriaudami įsivyravusį stereotipinį supratimą, kad kurtiesiems prieinamumas prie šių AV kūrinių yra ribotas, o tai leistų jiems visavertiškai dalyvauti kultūrinėje veikloje.

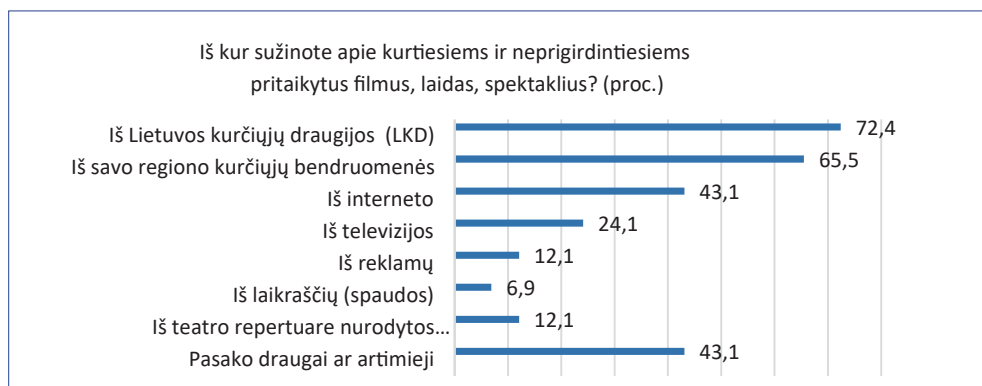
Diskutuodami apie SKN svarbą, respondentai išskyrė keletą šios AV prieinamumo priemonės paskirties prioritetų (16 pav.).

16 paveikslas. SKN paskirtis

Kaip matyti iš 16 paveiksle pateiktos diagramos, Lietuvos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems viena iš aktualiausių sričių yra per televiziją prieinama AV medžiaga, kurią suprasti gali padėti ne tik vertimas į gestų kalbą, bet ir parengti specialūs subtitrai. Aki-vaizdu, kad ši AV medžiagos pritaikymo minėtai tikslinei auditorijai priemonė atvertų platesnes galimybes lankytis ir kultūriniuose renginiuose, taip pat savarankiškai mėgautis užsienyje ir Lietuvoje sukurtais AV produktais, pasiekiamais per įvairias kino platformas bei interneto svetaines.

Vertindami informaciją apie jau pritaikytus filmus, spektaklius, renginius kurtiesiems ir neprigirdintiesiems, didesnė respondentų dalis pabrėžė, kad galėtų būti daugiau sklaidos (tik 20,7 proc. buvo patenkinti esama situacija). Įprastai, anot apklaustųjų, tokio pobūdžio informacija tikslinę auditoriją pasiekia tam tikrais sklaidos kanalais. Jie nurodyti 17 paveiksle.

17 paveikslas. Informacijos sklaidos šaltiniai

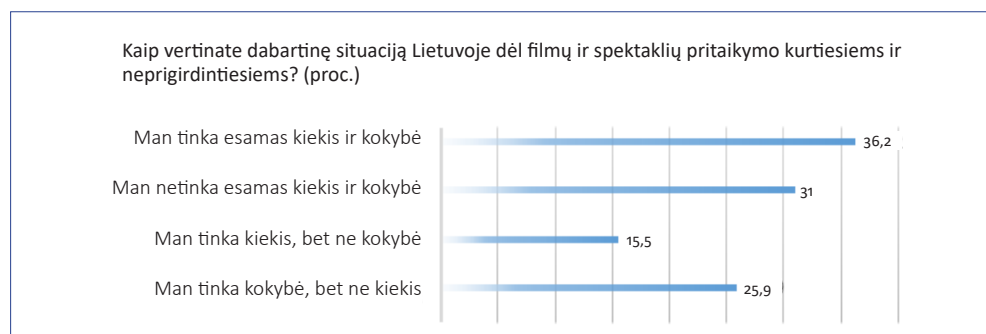
Tyrimo dalyvių nuomone, priimtinausias informacijos apie AV kūrinius, pritaikytus kurtiesiems ir neprigirdintiesiems, pateikimo būdas būtų Lietuvos kurčiųjų draugijos interneto puslapyje gestų kalba pristatoma informacija (taip mano 69 proc.), pasidalinimas ja su kurčiųjų regionų bendruomenėmis ir tik vėliau ji galėtų būti persiunčiama asmeniškai (60,3 proc.). Tinkami ir dabar informacijos sklaidai naudojami būdai: internetas, TV, spauda (už spaudą pasisako 6,9 proc. apklaustųjų), tik pageidautina, kad visa informacija apie filmus ar spektaklius būtų pažymėta specialiu simboliu, ypač tai aktualu kalbant apie teatrų repertuaro informaciją.

Analizuojant socialinę ir fizinę aplinkas, susijusias su kino teatrų ir teatrų prieinamumu kurtiesiems ir neprigirdintiesiems, išryškėjo dominuojančios kliūtys, trukdančios aktyviai įsitraukti į kultūrinį gyvenimą. Pagrindiniu kliuviniu įvardijamos komunikacinės galimybės, susijusios su vietos pasirinkimu salėje, kad aiškiai matytųsi surtitrai ar subtitrai ir nereiktų visą laiką sėdėti į viršų užvertus galvą (48,3 proc.). Kaip didelį sunkumą apklaustieji nurodė ir komplikotą bendravimą su kasininke be gestų kalbos vertėjos, ypač pasirenkant spektaklį ir sėdimas vietas (31 proc.), taip pat patį savarankiško bilietų pirkimo procesą (15,5 proc.). Kita problema siejama su girdėjimo ribotumu: 39,7 proc. pažymėjo, jog jiems neramu, kad vėluos į spektaklį, nes negirdi skambučio, informuojančio apie spektaklio pradžią ar kviečiančio į pertrauką. Suvaržymų kelia ir apsilankymas bufete kartu su girdinčiaisiais, maisto užsisakymas (20,7 proc.), informacijos apie jiems rūpimus klausimus užklausa, pavyzdžiui, kur yra rūbinė, tualetas, kaip

susirasti savo sėdimą vietą ir pan. Be komunikacinių apribojimų, apklaustieji pabrėžė ir technologinius sunkumus. Kaip antai 51,7 proc. respondentų nurodė, kad jiems sudėtinga naudotis TV pulteliais, kad pasirinktų lietuvių kalbos subtitrus ar surtitrus, kad gana painu internete susirasti pačias kino platformas ir pasirinkti filmus, susirasti laidų ar spektaklių įrašus (41,4 proc.) ir apskritai kad neturi pakankamų gebėjimų naudotis kompiuterio teikiamomis galimybėmis (25,9 proc.). Iškyla ir transporto problemų, pavyzdžiui, jiems sunku savarankiškai nuvykti į kitame mieste esančius teatrus (15,5 proc.). Diskusijų metu išaiškėjo, kad su minėtais sunkumais dažniausiai susiduria vidutinio ir vyresnio amžiaus kurtieji ir neprigirdintieji. Dauguma 40 metų ir jaunesnių diskusijų dalyvių paminėtų sunkumų nepabrėžė.

Kaip šių problemų sprendimą respondentai siūlo komunikacines ir socialinės integracijos išeitis; pavyzdžiui, į teatrų tarnautojų komandą įtraukti specialius girdinčius darbuotojus, kurie raštu ar gestais padėtų spręsti iškilusias problemas (44,8 proc. apklaustųjų); siūloma, kad bilietai pardavėjai, rūbininkai ar kiti tarnautojai, kuriuos teatre sutinka žiūrovai, išmokyti pagrindinius gestus ir taip galėtų pagelbėti kurtiesiems (40 proc.). Anot respondentų, padėtų ir neabejingas teatre dirbančių asmenų požiūris, jei kurčias žmogus ko nors jų pasiteirautų (25,9 proc.). Jaunesnio ir vidutinio amžiaus respondentai rekomenduotų aktyviau naudoti specialiai sukurtas programėles išmaniuosiuose telefonuose.

Bendrai apžvelgiant spektaklių ir filmų pritaikomumo kurtiesiems ir neprigirdintiesiems situaciją Lietuvoje, matyti tokios pačių respondentų vertinimo tendencijos.

18 paveikslas. AV prieinamumas Lietuvoje kurtiesiems ir neprigirdintiesiems

Taigi, pateiktais apklausos duomenimis, išsiskiria dvi prieštaringos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų žiūrovų vertinimo kryptys: vieniems respondentams tinka Lietuvoje susidariusi AV produkcijos prieinamumo situacija, o kitos atsakiusiųjų dalies, akivaizdu, esama padėtis netenkina. Kadangi diskusijų metu paaiškėjo, kad ne visų yra vienodos techninės galimybės ir technologiniai įgūdžiai, o ir AV kūrinių naudojimo dažnumas bei praktika skiriasi, galima daryti prielaidą, kad vyresnio amžiaus respondentams tinka, jų manymu, labai pagerėjusi situacija Lietuvoje ir jie džiaugiasi tuo, ką turi. Kaip antai viena vidutinio

amžiaus kurčioji patikino, kad ji mėgstanti žiūrėti filmus ir šiuo metu ją džiugina tai, kad kino teatruose beveik visada gali skaityti subtitrus, o anksčiau retam filmui apskritai buvo kuriami subtitrai, tad jai tekdavo viską skaityti iš veikėjų lūpų, nuspėti filmo turinį iš rodomų emocijų, mimikos ir pan. Taigi dabar ji labai džiaugiasi, jos žodžiais, kad yra bent kokie nors subtitrai. Ir priešingai, kiti, dažniausiai jaunesnio amžiaus diskusijos dalyviai, atvirai sakė, kad neretai naudojasi užsienio kino platformomis, lankosi įvairiose Europos šalyse, kur per televizijos kanalus kurtiesiems subtitruojami ne tik filmai ar TV laidos, bet ir subtitrai, nors ir gana greitai besikeičiantys, rodomi sporto ir net muzikos TV kanaluose. Susidūrę su tokia pažangia praktika ir dažnai naudodamiesi kurtiesiems pritaikytais AV kūriniais, šie žiūrovai Lietuvos AV produktų prieinamumo situaciją vertina kaip netinkamą ir tobulintiną.

2.2.3. Filmų pritaikymas pagal kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų poreikius

Kurtieji ir neprigirdintieji žiūrovai išsiskiria ribotomis galimybėmis išgirsti ir taip suprasti garsinę informaciją, apimančią ne tik sakytinę kalbą, bet ir aplinkos garsus. AV kūrinuose muzika, aplinkos garsai, kalbos intonacijos yra reikšmingi įrankiai, padedantys plėtoti siužetą, atskleisti veikėjų nuotaiką ir pan. Šios garsinės informacijos suvokimo deficitą gali padėti kompensuoti į subtitrus įtrauktos trumpos nuorodos apie ryškius ir siužetui svarbius garsus. Įprasti subtitrai, kurių paskirtis perteikti tik dialogo tekstą, neatskleidžia klausos sutrikimų turintiems žiūrovams filmo kaip AV kūrinio visumos. Dėl to, kaip minėta, tikslinei auditorijai kuriami specialūs SKN. Anketavimo ir diskusijų metu buvo analizuojamos kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų percepcijos galimybės, jų poreikiai ir svarstomi garsinės informacijos pateikimo aspektų variantai.

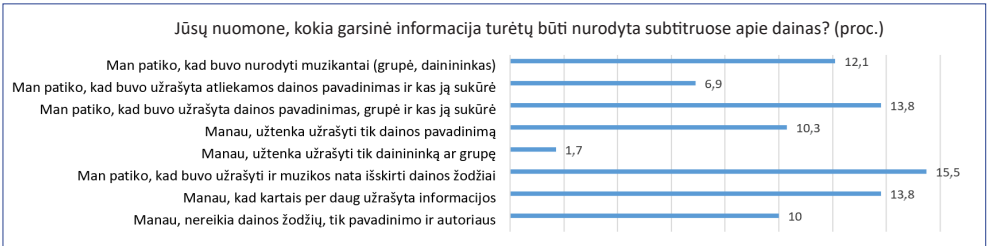
Tyrimo metu išryškėjo, kad informaciją apie į AV kūrinius įtrauktą užkadrinių garsų svarbą akcentuoja dauguma tikslinės auditorijos atstovų. Ypač pabrėžiama būtinybė į subtitrus įtraukti informaciją apie gamtos ir aplinkos garsus. Ne mažiau svarbios yra nuorodos apie muziką. Lietuvos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems aktualu žinoti muzikos ritmą, kuriamą nuotaiką, taip pat pabrėžiama muzikos kaita, pavyzdžiui, jos tylumas ar garsumas, pauzės ir pan. Suteikiant aiškumo, respondentų manymu, šios informacijos apibūdinimui būtų galima taikyti palyginimus, kaip antai „kaip policijos sirena“ ir pan. Ne tokia aktuali informacija tikslinei auditorijai būtų susijusi su muzikos kūrinio žanro ar skambančių instrumentų apibūdinimais. Po filmų fragmentų su SKN peržiūros tyrimo dalyviai taip išdėstė garsų nusakymo prioritetus (pateikti 19 pav.).

19 paveiksle pateikti anketos duomenys atskleidžia kontroversišką faktą: priešingai nei tai daroma užsienio šalyse, Lietuvos kurtieji ir neprigirdintieji pabrėžia fiksuotą užkadrinius garsus apibūdinančių subtitrų poziciją ekrano apačioje, taip pat teikia pirmenybę paprastesniems ir trumpesniems kalbos variantams.

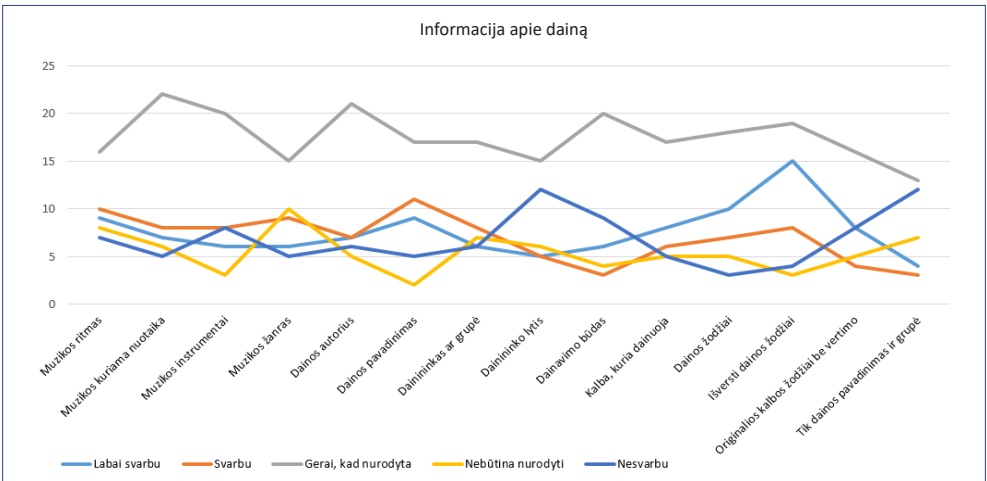
19 paveikslas. Garsinės informacijos, įtrauktos į SKN, variantai

Įvairių nuomonių atsiskleidė, aptariant informacijos apie filmuose skambančius muzikos kūrinius pobūdį (žr. 20 pav.).

20 paveikslas. Informacija apie muzikos kūrinius

Panašiai aptarti diskusijos rezultatai atskleidė ir respondentų siūlomą informacijos apie filmuose bei spektakliuose atliekamas dainas, kuri galėtų būti įtraukta į SKN, įvairovę.

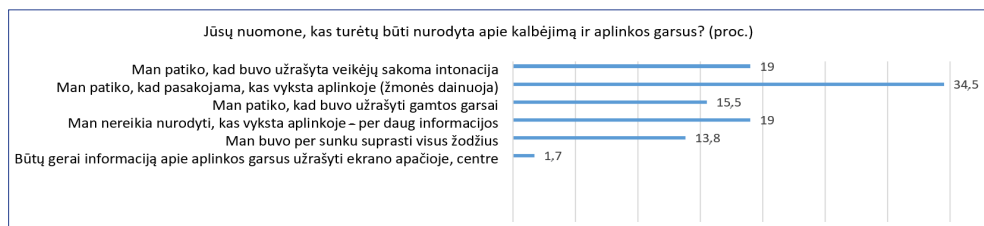

21 paveikslas. Informacija, apibūdinanti dainas

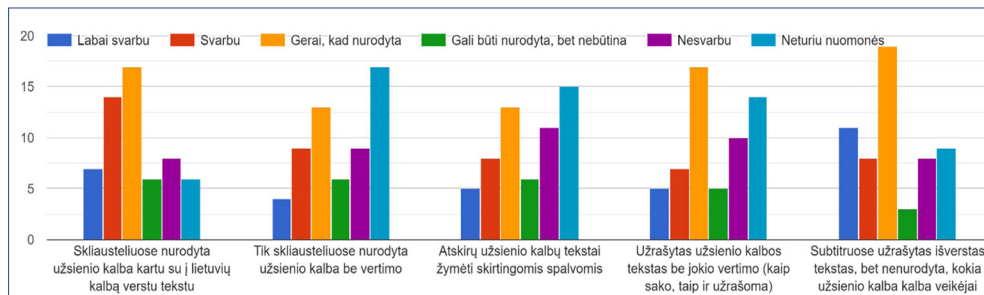
Taigi, apibendrinus pasirinktus variantus, galima teigti, jog Lietuvos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems aktualu, kad į SKN būtų įtraukta išsamesnė pažintinė informacija apie skambantį kūrinį ir pagal galimybes į lietuvių kalbą išverstą bei natomis išskirtą dainos tekstą, o nuorodos apie dainininko lytį nėra itin reikšmingos.

Dar vienas svarbus aspektas, kurį pabrėžia tikslinė auditorija, yra jau minėtas veikėjų identifikavimas. Respondentai nurodė du būdus, kuriais būtų galima žymėti veikėjus: arba kiekvienam veikėjui priskiriama spalva (pasisakė 25,9 proc.), arba greta dialogo žodžių rašomi veikėjų identifikavimo elementai, kaip antai vardas, profesija, lytis ir pan. (12,1 proc.). Visgi pabrėžtina, kad spalviniam žymėjimui tinkamiausia pasirinkti tik kelis pagrindinius veikėjus, nes žiūrovui kyla sunkumų tiek įsidėmint veikėjų spalvas, tiek perskaitant jų dialogus (13,8 proc.). Nedidelė apklaustųjų grupė pasisakė prieš veikėjų identifikavimą, teigdami, kad filme svarbiausi tik dialogų žodžiai (10,3 proc.). Iš diskusijų atsiskleidė, kad šios nuomonės laikosi neprigirdintieji ir nedidelis jaunesnio amžiaus kurčių žiūrovų skaičius.

Kurtiesiems aktualu gauti informacijos ir apie veikėjų kalbėjimo būdą, intonaciją, kalba reiškiamas emocijas. Šis aspektas ypač pabrėžtinai tais atvejais, kai vizualiai veikėjų veidai nėra matomi. Respondentų pasirinkti variantai pateikti 22 paveiksle.

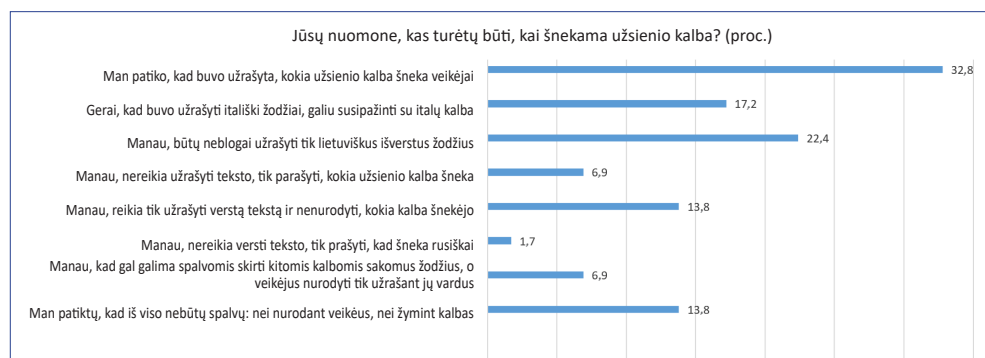
22 paveikslas. Informacija apie užkadrinius garsus

23 paveikslas. Diskusijų apie daugiakalbystės variantus rezultatai

Vis daugiau filmų ir spektaklių kuriama apie besikeičiantį pasaulį, kuriame gvilde-namos aktualios migracijos, socialinių santykių, tarptautiškumo problemos. Dažnai šiuo tikslu kūrėjai į AV kūrinį įtraukia kelių kalbų variantus, kurių dialogų vertimas patei-

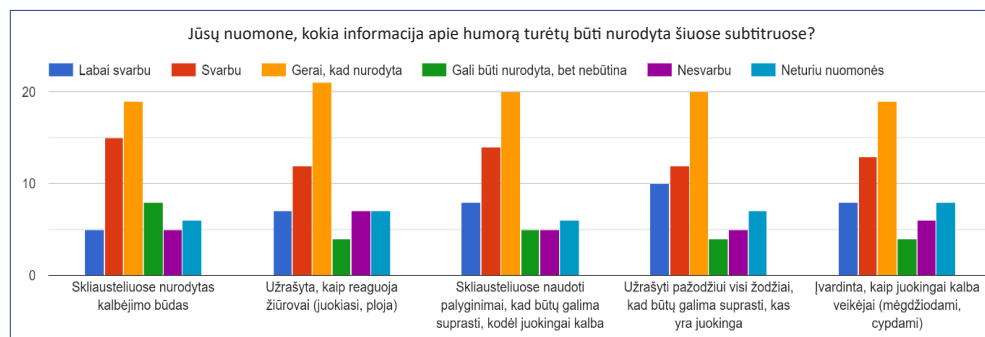
kiamas subtitruose. Kiek sudėtingiau šį aspektą atskleisti pritaikant filmus ir spektaklius kurtiesiems ir neprigirdintiesiems. Užsienio autoriai siūlo skirtingas strategijas, kuriomis vadovaujantis galima įvairiai atskleisti daugiakalbystės pobūdį. Tiek anketavimo procese, tiek diskusijose buvo aptariami atskiri būdai, priimtiniausi Lietuvos tikslinei auditorijai. 23–24 paveiksluose pateikiami siūlomi variantai.

24 paveikslas. Anketoje siūlomų daugiakalbystės variantų prioritetai

Apibendrinus gautus tyrimo duomenis galima daryti išvadą, kad Lietuvos kurtieji ir neprigirdintieji, perteikiant daugiakalbius dialogus, pirmenybę teikia nespalviniam kalbų žymėjimui, kai įvardijama užsienio kalba ir pateikiamas išversto teksto variantas. Toks būdas, anot respondentų, nereikalautų gilesnių kalbinių žinių, suteiktų informacijos apie dialogo turinį ir kartu padėtų suprasti AV kūrinio idėją. Spalviniam kalbų žymėjimui nepritarta dėl iš žiūrovo reikalaujamų didesnių dėmesio ir įsiminimo pastangų. Neprigirdintieji nesureikšmina šio aspekto ir neakcentuoja kokių nors ypatingų daugiakalbystės žymėjimo priemonių, o pirmenybę teikia versto dialogo teksto supratimui.

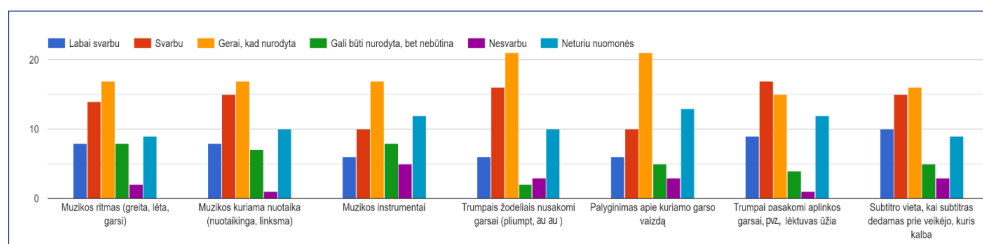
Dažnai laidose garsinėmis priemonėmis žiūrovams perteikiamas humoro efektas. Dėl nepakankamų klausos galimybių tikslinės auditorijos žiūrovams ne visada gali būti suprantamas humoristinis AV produkto turinys.

25 paveikslas. Humoro atskleidimo aspektų įtraukimo variantai

Iš respondentų siūlomų variantų akivaizdu, kad humoro perteikimui į SKN turėtų būti įtraukti veikėjo kalbėjimo apibūdinimas, jo kalbėjimo maniera, suprantami tariamų garsinių variantų palyginimai. Kiek mažiau dėmesio, kurčiųjų manymu, turėtų būti skiriama nereikšmingiems, humoro nekuriantiems garsams, pavyzdžiui, publikos juokui. Pagal šiuos siūlymus pakoregavus humoristinės laidos SKN, 58,6 proc. dalyvių suprato AV medžiagos humoristinę turinį. Kiti respondentų atsiliepimai apie peržiūrėtą vaizdo su humoristiniais aspektais ištrauką buvo tokie: iš dalies suprato humorą 32,8 proc. apklaustųjų, 25,9 proc. patiko, nes buvo įvardytas humoristo kalbėjimo būdas („šveplavimas“), 22,4 proc. patiko, kad garsų apibūdinimui buvo pasitelkti vizualūs palyginimai („cypia kaip pelė“). Tik nedidelei daliai atrodė, kad SKN pateikiama per daug informacijos (15,5 proc.). Vadinas, gautais tyrimo duomenimis, pasitelkus SKN su aiškiais ir glaustais apibūdinimais, kurtiesiems ir neprigirdintiesiems būtų įmanoma perteikti humoro aspektus ir sukelti teigiamas emocijas.

Garsinės informacijos perteikimas svarbus ir jauniems žiūrovams, turintiems klausos sutrikimų. Tyrimo dalyviai akcentavo lietuvių gestų kalbos svarbą ikimokyklinio ir jaunesnio mokyklinio amžiaus žiūrovams. Respondentų manymu, dėl nepakankamų lietuvių kalbos skaitymo įgūdžių ar jų stokos šiai jaunos auditorijos grupei tiek spektakliai, tiek filmukai labiausiai prieinami su vertimu į gestų kalbą. Mokyklinio amžiaus kurtiesiems siūloma pratintis AV kūrinius žiūrėti su SKN, nes tai būtų gera edukacinė priemonė, padedanti gerinti skaitymo įgūdžius ir turtinti žodyną. Tokiu atveju, be dialogų tekstų, į subtitrus turėtų būti įtraukiama ir informacija apie užkadrinius garsus. Apklaustieji pažymėjo, kad jauniems žiūrovams puikiai tiktų SKN, kuriuose arba trumpais žodžiais, arba jaustukais, išitektukais būtų apibūdinamas garsas (atitinkamai 37,9 proc. dalyvių pirmenybę teikė žodžiams, o 36,2 proc. – jaustukams bei išitektukams). Pabrėžiama ir muzikinio fono ar muzikos kūrinio kuriamos nuotaikos (24,1 proc.), kuri vaikams gali būti pateikiama žinomų ir suprantamų palyginimų forma (20,7 proc.), svarba. Siūloma apibūdinti ir muzikinio fono ar kūrinio ritmą (19 proc.) bei trumpais sakiniais įvardyti išsiskiriančius muzikos instrumentus, pavyzdžiui, „muša būgnai“ (17,2 proc.). Aptarti variantai apibendrinami 26 paveiksle.

26 paveikslas. Informacija, įtraukiama į SKN, skirtus moksleiviams, turintiems klausos sutrikimų

Apibendrinant gautus duomenis galima daryti išvadą, kad SKN reikšmingas ir jaunajai auditorijai. Visgi subtitrų kūrėjai turėtų įvertinti potencialias tokių žiūrovų skaitymo galimybes ir neperkrauti subtitrų tekstine informacija.

Įvertinus pristatytus tyrimo anketos rezultatus ir aptartas diskusijų išvalgas galima teigti, kad AV produktai turėtų būti pritaikyti Lietuvos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems. Pirmiausia, reikėtų įvertinti tokios medžiagos kokybinius pritaikomumo variantus: rengti SKN, kuriuose, be dialogų, subtitruose būtų aiškiai ir suprantamai pateikiama informacija apie užkadrinius garsus, veikėjų kalbėjimo manierą, muzikos kūrinius ir pan., spektaklius rodyti su kurtiesiems pritaikytais surtitrais, atkreipti dėmesį į heterogeniškos tikslinės auditorijos matymo ir skaitymo galimybes. Kita vertus, atsižvelgus į kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų fizinius poreikius, rekomenduotina koreguoti fizinės, socialinės ir informacinės aplinkos, susijusios su AV produktų pritaikymu tikslinei auditorijai, prieinamumą.

2.3. AUDIOVIZUALINĖS MEDŽIAGOS PERCEPCIJA: NEREGIŲ IR SILPNAREGIŲ REIKMĖS IR VIZIJOS

Neregių ir silpnaregių apklausos anketa buvo sudaryta iš analogiškų skilčių ir apėmė klausimus, susijusius su bendrąja informacija apie respondentus, taip pat skyrių apie jų įpročius ir patirtį, susijusius su filmų žiūrėjimu ir (atskiroje anketos dalyje) su spektaklių lankymu. Galiausiai susikoncentruota į auditorijos poreikius, susijusius su filmų ir spektaklių GV. Taip pat teirautasi, kokios jie turi patirties, susijusios su informacija apie tokių produktų sklaidą, ir nuomonės apie ją, be to, siekta perprasti dažniausius fizinės ir socialinės aplinkos keliamus sunkumus. Užpildžius šias specifiskus aspektus atskleidžiančias anketos dalis, teirautasi apie bendrąsias kino ir teatro prieinamumo tendencijas, siekta sužinoti, kokia yra jau turima patirtis: buvo pateikta filmų ir spektaklių su GV pavyzdžių (ištraukų), respondentų prašyta pasidalinti vertinamosiomis išvalgomis apie šių kūrinių pritaikymą. Baigiamųjų pastabų skylyje apklaustieji pateikė naudingų rekomendacijų ir papildomų išvalgų.

2.3.1. Bendrieji anketos duomenys apie tyrimo dalyvius ir audiovizualinių produktų prieinamumą

Neregiam ir silpnaregiams skirtą anketą užpildė 37 respondentai. Beveik pusė (45,9 proc.) atsakiusiųjų buvo daugiau kaip 50-ies metų. 27 proc. atsakiusiųjų buvo iš 31–40 metų amžiaus grupės, o 16,2 proc. – iš 41–50 metų amžiaus grupės. Mažiausiai aktyvūs apklausoje buvo 18–25 ir 26–30 metų respondentai (po 5,4 proc.). Į tyrimą aktyviau įsitraukė moterys (78,4 proc. visų apklaustųjų), tik 21,6 proc. dalyvių buvo vyrai.

Didžioji dalis respondentų (40,5 proc.) laiko save Vilniaus regiono gyventojais, 13,5 proc. gyvena Kauno, o 10,8 proc. – Klaipėdos regione. Iš Panevėžio, Šiaulių ir Tauragės dalyvavo toks pats asmenų skaičius (kiekvienam minėtam regionui priskirtini po 8,1 proc. visų atsakiusiųjų). Taip pat buvo dalyvių iš Alytaus (5,4 proc.), Pasvalio ir Utenos (atitinkamai po 2,7 proc.). Kitų regionų atstovai neįsitraukė į tyrimą. Visų respondentų gimtoji kalba – lietuvių.

Tyrimo metu siekta nustatyti, kokioje mokykloje mokėsi respondentai. Jiems buvo pasiūlyti trys atsakymų variantai:

- aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre;
- reginčiųjų mokykloje;
- tiek aklųjų ir silpnaregių ugdymo centre, tiek reginčiųjų mokykloje.

Reginčiųjų mokykloje mokėsi 59,5 proc. apklaustųjų, nereglių ir silpnaregių ugdymo centre – 29,7 proc., o ir vieno, ir kito tipo įstaigose yra mokėsi 10,8 proc. respondentų. Iš 15-os besimokiusių specializuotame nereglių ir silpnaregių ugdymo centre 1 respondentas

tai darė 1 metus, 2 respondentai – nuo 3 iki 5 metų, 3 atsakiusieji – nuo 6 iki 10 metų ir net 9 respondentai – daugiau nei 11 metų.

Tyrime taip pat siekta išsiaiškinti, kokią išsilavinimo lygį yra pasiekę apklausoje dalyvaujantys asmenys. Net 59,5 proc. apklaustųjų yra įgiję aukštąjį išsilavinimą, 24,3 proc. – baigę aukštesniąją mokyklą, o 13,5 proc. – vidurinę mokyklą. Vienas pasinaudojo galimybe pateikti savo atsakymą ir nurodė, kad baigė *technikumą* (šis atsakymas bendroje skalėje sudaro 2,7 proc.). Tarp dalyvių nebuvo tokių, kurie būtų baigę tik pradinę ar pagrindinę mokyklą.

Anketuojant paaiškėjo, kad 54,1 proc. respondentų laiko save silpnaregiais, o 35,1 proc. tapatinasi su neregiais. 10,4 proc. atsakiusių pateikė kitus atsakymų variantus: trys respondentai pasinaudojo atviru atsakymo lauku ir teigė, kad yra regintys. Vienas respondentas nurodė, kad serga glaukoma.

AV produkcijos suvokimui nemenką įtaką turi regos netekimo ar susilpnėjimo laikas, todėl siekta laiko skalėje sužinoti respondentų regos nebuvimą / netektį / silpnėjimą. 48,6 proc. apklaustųjų nemato / prastai mato nuo gimimo, 27 proc. regos neteko daugiau nei prieš 10 metų, 5,4 proc. – daugiau nei prieš penkerius metus ir tiek pat (5,4 proc.) – daugiau nei prieš metus. Tik 2,7 proc. apklaustųjų regos neteko mažiau nei prieš metus. Vienas respondentas teigė negalintis tiksliai atsakyti ir apie savo prastą regą žinąs tik iš pasakojimų.

Šeiminės aplinkybės ir vaikystės patirtis irgi galėtų turėti įtakos AV produktų suvokimui, todėl teirautasi, kokio tipo šeimoje užaugo respondentas: reginčiųjų, neregų, silpnaregių ar mišrioje šeimoje tarp įvairių regos galimybių žmonių. Didžioji dalis atsakė, kad augo su reginčiais (94,6 proc.). Su silpnaregiais augo 2,7 proc. apklaustųjų, tiek pat (2,7 proc.) augo ir mišrioje šeimoje. Respondentų, augusių neregų šeimoje, nepasitaikė.

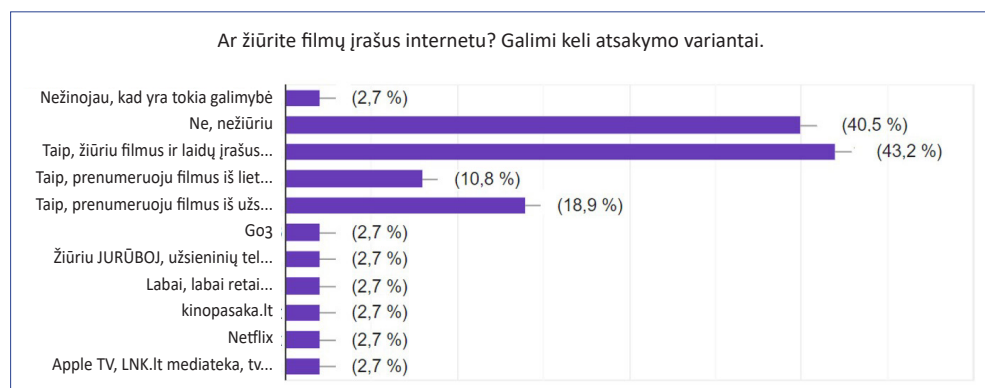
Kita apklausos dalimi siekta gauti bendros informacijos apie įpročius ir patirtį, susijusią su filmų žiūrėjimu. Kiek daugiau nei du trečdaliai (67,6 proc.) apklaustųjų teigė, kad mėgsta žiūrėti filmus, likęs trečdalis (32,4 proc.) tai daro kartais.

Tikslindami savo apsilankymų kino teatruose dažnumą, didžioji dalis (45,9 proc.) atsakiusių nurodė, kad tai daro labai retai, tik kas keletą metų. 27 proc. kino teatre lankosi kartą per metus, o 21,6 proc. – kelis kartus per metus. Vienas respondentas kino teatre lankosi kartą per mėnesį, o dar vienas paskutinį kartą buvo, jo teigimu, prieš 30 metų.

Respondentų atsakymai patvirtino, kad televizoriaus žiūrėjimas dėl suprantamų priežasčių yra kur kas populiariesnis už lankymąsi kino teatruose: 37,8 proc. dalyvių televizorių žiūri daugiau nei 2 valandas per dieną, 16,2 proc. tam per dieną skiria 1–2 valandas, o 21,6 proc. atsakiusių prie ekrano praleidžia ne ilgiau kaip vieną valandą per dieną. 13,5 proc. konstatavo, kad televizoriaus nežiūri. Respondentai galėjo pateikti savo atsakymo variantus, tarp kurių pasitaikė tokie kaip: *daugiau klausausi, nei žiūriu* (1 respondentas); *televizoriaus nežiūriu, bet žiūriu „Netflix“* (1 respondentas); žiūriu pagal galimybes ir poreikį (1 respondentas); žiūriu retkarčiais (1 respondentas).

Iš apklausos paaiškėjo ir kokie yra mėgstamiausi neregų bei silpnaregių televizijos produktai: 40,5 proc. pirmenybę teikia informacinėms laidoms, o tokie žanrai kaip meniniai filmai, pažintinės laidos, pokalbių laidos ar socialinės dokumentikos laidos susilaukia vienodo respondentų dėmesio (kiekvienam žanrui dėmesio skiria po 8,1 proc. apklaustųjų). Pramoginėms laidoms pirmenybę teikia tik 5,4 proc. respondentų. Dar tiek pat teigė, kad televizoriaus visai nežiūri. Dokumentinius filmus pirmiausia rinkosi vienas respondentas. Pateikti ir penki laisvo pobūdžio atsakymai, kurie taip pat atskleidė vertingų patirčių: trys iš atsakiusiųjų teigė žiūrintys įvairaus turinio laidas ir (ar) filmus. Atsakydami į šį klausimą, trys respondentai paminėjo vis populiariausias filmų bei laidų peržiūrų platformas „YouTube“ ir „Netflix“. Vienas iš respondentų kaip jam artimą žanrą, kuriuo mėgaujasi būtent per „Netflix“, paminėjo kriminalinės dokumentikos serialus (angl. *true crime*). Taigi galima daryti išvadą, kad kitų regos galimybių asmenys mėgsta įvairaus tipo ar žanro AV produktus ir jų peržiūrai nevengia naudoti interneto platformas.

Kitas klausimas buvo susijęs su filmų žiūrėjimo internete patirtimi. Atsakymų variantai matyti 27 paveiksle pateiktoje stulpelinėje diagramoje: 43,2 proc. apklaustųjų teigė, kad žiūri filmus ir laidų įrašus LRT mediatekoje. Kiek mažiau (40,5 proc.) sakė, kad nežiūri, vienas respondentas – kad žiūri itin retai, o dar vienas atsakęs prisipažino nežinojęs, kad yra tokia galimybė. 24,3 proc. prenumeruoja filmus iš užsienio kino platformų „Netflix“, „YouTube“ ar kitų. 10,8 proc. prenumeruoja filmus iš lietuviškų kino platformų „Kino fondas“, „Žmonės Cinema“, „TELIA PLAY“ ar kitų. Tarp kitų lietuviškų platformų vieną kartą paminėtos „Go3“ ir „Kinopasaka.lt“. Vienas respondentas paminėjo keletą tiek užsienietišką, tiek lietuviškų mėgstamų platformų: „Apple TV“, „LNK.lt“, LRT mediateką ir „tv3play.lt“. Vienas iš atsakiusiųjų prisipažino besinaudojantis internetu turiniu nelegaliai ir žiūrintis filmus „*nulaužtam televizijos apse*“.

27 paveikslas. Filmų žiūrėjimo internete įpročiai

Teiraujantis apie respondentams įprastą filmų žiūrėjimo per kompiuterį trukmę, paaiškėjo tokios tendencijos. Kiek daugiau nei trečdalis (37,8 proc.) visai nežiūri filmų per kompiuterį. Mažiau nei trečdalis (29,7 proc.) žiūri po 1–2 valandas kasdien. 16,2 proc. filmams internete kasdien skiria ne daugiau kaip valandą, o vienas respondentas tokio pobūdžio veikla kiekvieną dieną užsiima daugiau nei 2 valandas. Du respondentai atsakė, kad žiūri, bet nebūtinai kasdien (5,4 proc.), vienas teigė žiūrintis labai retai, kitas – „*kaip kada*“, o dar vienas nurodė, kad filmus žiūri telefone, nes taip patogiau matyti ekraną.

Taigi, apibendrinant šią bendrąją anketos dalį, galima suformuoti tipinio respondento profilį ir daryti išvadas, kad apklausoje dalyvavo daugiausia tokio tipo asmenų: vyresni negu 50 metų (45,9 proc.), moterys (78,4 proc.), daugiausia Vilniaus regiono gyventojai (40,5 proc.), kurių gimtoji kalba be išimties yra lietuvių, didesnioji dalis (56,8 proc.) besimokiusių reginčiųjų mokykloje, įgijusių aukštąjį išsilavinimą (59,5 proc.), silpnaregiai (54,1 proc.), regos neturintys / prastos regos jau nuo gimimo (43,2 proc.), augę su reginčiais (94,6 proc.). Dauguma iš jų (67,6 proc.) mėgsta žiūrėti filmus, bet kino teatruose lankosi labai retai: 45,9 proc. tai daro tik kas keletą metų. O štai televizorius kaip daug prieinamesnė priemonė tarp neregų ir silpnaregių kur kas populiariesnis: 37,8 proc. apklaustos dalyvių televizorių žiūri daugiau nei 2 valandas per dieną, o pirmenybę teikia informacinėms laidoms (40,5 proc. apklaustųjų). Kalbant apie įpročius, susijusius su AV produkcijos peržiūrai skirta įranga, išaiškėjo tam tikros tendencijos: 37,8 proc. visai nežiūri filmų per kompiuterį, o 40,5 proc. apklaustųjų filmų ir laidų įrašų peržiūrai niekada nesinaudoja interneto platformomis. Tarp tų, kurie tokiomis platformomis naudojasi, populiariausia buvo LRT mediateka – ją įvardijo 43,2 proc. apklaustųjų.

2.3.2. Audiovizualinės medžiagos prieinamumas Lietuvos neregams ir silpnaregiams: vizualinės informacijos poreikis ir žiūrovų įpročiai

Kita anketos dalis buvo skirta išanalizuoti produkciją su GV ir ištirti tikslinės auditorijos jau turimas patirtis, susijusias būtent su tokio pobūdžio AV turiniu. 78,4 proc. respondentų jau buvo matę filmų su GV, 13,5 proc. dar tik planavo pasižiūrėti tokį produktą, 5,4 proc. nežinojo, kad tokių produktų yra, o vienas respondentas teigė, kad nėra matęs filmų su GV ir jam tai neįdomu.

43,2 proc. apklaustųjų filmus su GV žiūri bent kartą per metus, o 21,6 proc. tokių niekada nėra matę. 16,2 proc. filmą su GV pasižiūri bent vieną kartą per mėnesį, 5,4 proc. – bent kartą per savaitę. Tiek pat respondentų (5,4 proc.) tokio tipo filmą apskritai yra matę tik vieną kartą. Vienas respondentas (2,7 proc.) konstatavo, kad filmus su GV žiūri tada, kai yra tokia galimybė, kitas – tik per pristatymus, o dar kitas – kad žiūri tada, kai tokių filmų pasiūlo Lietuvos gamintojai; be to, pabrėžė, kad daugeliu filmų galima mėgautis vien klausantis, o jeigu jis nesuprantąs, kas rodoma, atsisukąs neaiškiai filmo vietą dar kartą.

Į anketą buvo įtrauktas klausimas, skirtas įvertinti apklaustųjų turimą filmų su GV žiūrėjimo patirtį. Dauguma (75,7 proc.) pažymėjo, kad tokių filmų peržiūros jiems teikia tik teigiamas emocijas. 16,2 proc. prisipažino dar nematę filmų su GV, bet norintys tai padaryti. 5,4 proc. respondentų teigė, kad jiems per sunku žiūrėti taip pritaikytus filmus, todėl jų vengia. Vienas apklaustasis išreiškė spėjimą, kad turbūt būtų per sunku žiūrėti (matyt, tokių filmų dar nėra matęs, tad savo patirtį galėjo nusakyti hipotetiškai).

Kalbant apie matytų filmų su GV papildomo GV takelio tempą, nustatyti keturi atsakymų variantai:

- žiūrėdamas filmą su GV, aš spėju viską išgirsti ir suprasti (51,4 proc.);
- kartais ne viską išgirstu, bet tai man netrukdo suprasti (21,6 proc.);
- man dažnai sunku išgirsti ir suprasti, kas sakoma (5,4 proc.);
- nesuprantu ir sutrinku, kai gaunu labai daug informacijos (0 proc.).

Papildomai 13,5 proc. respondentų nurodė, kad filmų su GV dar nematė. Vienas respondentas teigė negalįs vertinti, bet priežasčių nenurodė (tikėtina, kad irgi dar nematė tokio pobūdžio filmų). Kitas nurodė, kad viskas priklauso nuo to, kiek profesionaliai atliktas GV: jeigu viskas suderinta, žiūrėti tokius filmus jokių sunkumų, esą, nekyla. Tačiau kitas pažymėjo, kad informacijos gausa jį erzintų.

Daug diskusijų tarp GV specialistų ir auditorijos kelia ir klausimas apie spektaklio ar filmo veikėjų kūno kalbą, todėl į anketą buvo įtrauktas klausimas apie tai. Tiriamųjų teirautasi, kaip jie vertina GV komentaruose pateikiamą informaciją apie filmų veikėjų kūno kalbą. Daugiau nei pusė (56,8 proc.) pasirinko atsakymą „*Man patinka, kad gaunu detalios informacijos apie veikėjų gestus ir mimikas. Taip sužinau ir išmokstu naujų dalykų*“. Antra, daugiau nei perpus mažesnė apklaustųjų dalis (21,6 proc.) teigė, kad jiems labiausiai patinka, kai veikėjo kūno kalba nekomentuojama, bet tiesiai įvardijama jo būseną ar emociją. Taigi kiek daugiau nei penktadalis respondentų teikia pirmenybę subjektyviam veikėjų emocijų GV stiliui, kuris supaprastina tekstą, bet pačiam žiūrovui neleidžia įsivertinti personažo kūno kalbos ir, atsižvelgiant į tai, interpretuoti, kokią emociją šis jaučia; tokiu atveju žiūrovas pasikliauja tik GV specialisto nuomone. Vienas apklausos dalyvis teigė, kad jam labai patinka, kai pateikiama tik būtiniausia informacija, dar vienas prisipažino, kad jį erzina veikėjų gestų ir mimikų aprašymai, nes jų vis tiek nesuprantas. 10,8 proc. respondentų negalėjo atsakyti, nes dar nebuvo matę tokio pobūdžio produktų, o vienas teigė negalįs vertinti. Dar vienas nurodė neturįs nuomonės, nes vis dar pasitelkiantis savo, nors ir menką, regos likutį.

Apibendrinant šią anketos dalį svarbu paminėti, kad kiek daugiau nei du trečdaliai apklausos dalyvių mėgsta filmus (67,6 proc.), tačiau beveik pusė (45,9 proc.) kino teatruose lankosi labai retai, tik kas keletą metų. 37,8 proc. atsakiusių kasdien daugiau nei 2 valandas žiūri televizorių ir dažniausiai renka informacinės laidas (40,5 proc. visų apklaustųjų). 43,2 proc. žiūri ir filmų bei laidų įrašus LRT mediatekoje, o 40,5 proc. in-

ternete tokio pobūdžio turinio visai nežiūri. Užsienietiškų platformų siūlomais filmais domisi mažiau nei penktadalis (18,9 proc.) apklaustųjų. 37,8 proc. tyrimo dalyvių filmų per kompiuterį nežiūri, beveik trečdalis (29,7 proc.) tam kasdien skiria po 1–2 valandas. Beveik keturi penktadaliai respondentų (78,4 proc.) yra matę filmų su GV ir žiūri tokius filmus bent kartą per metus (43,2 proc.). Trims ketvirtadaliams (75,7 proc.) ši patirtis teikia tik teigiamas emocijas. 73 proc. apklaustųjų tenkina jų matytų filmų su GV tempas. Daugiau nei pusė (56,8 proc.) džiaugiasi, jei iš GV teksto gauna išsamios informacijos apie veikėjų kūno kalbą, nes tokiu būdu sužino ir išmoksta naujų dalykų.

Trečioji anketos dalis buvo orientuota į įpročius ir patirtį, susijusią su teatro spektaklių žiūrėjimu. Tarp apklaustųjų buvo du, kurie nemėgsta spektaklių. Net 73 proc. patinka žiūrėti spektaklius, o 21,6 proc. juos žiūri kartais. 40,5 proc. teatre lankosi kelis kartus per metus, 27 proc. – labai retai, tik kas keletą metų, 18,9 proc. teatre apsilanko kartą per metus, 8,1 proc. – kartą per mėnesį. Dar vienas respondentas lankosi kelis kartus per mėnesį, o kitas nėra buvęs niekada.

Didžiausia apklaustos auditorijos dalis renkasi draminius spektaklius (37,8 proc.), 16,2 proc. – komedijas, 10,8 proc. – muzikinius spektaklius, 8,1 proc. – socialines temas nagrinėjančius spektaklius. 21,6 proc. respondentų neteikia pirmenybės kuriam nors vienam spektaklio žanrui. 5,4 proc. teigia spektaklių visai nežiūrintys.

Anketos rezultatai atskleidė, kad dauguma (56,8 proc.) nežiūri spektaklių įrašų internete. Beveik trečdalis teigė, kad žiūri laisvai prieinamus įrašus internete (29,7 proc.). Kiti nežinojo, kad yra tokia galimybė, arba teigė, kad susimoka už galimybę žiūrėti spektaklio įrašą ar tiesioginę transliaciją. Vienas respondentas konstatavo matęs du spektaklius, kitas apgailestavo neturintis laisvo laiko, o dar vienas sakė, kad „žiūrėti spektaklį internetu panašu, kaip bučiuotis per stiklą. Lyg ir jaudina, bet stiklas šaltas“. Kalbant apie tokių peržiūrų dažnį – paaiškėjo, kad daugiau negu pusė (54,1 proc.) spektaklių internetu nežiūri. Beveik ketvirtadalis (24,3 proc.) tikino tai darantys bent kartą per metus. 8,1 proc. spektaklius žiūri bent kartą per mėnesį, kiti – kartą per savaitę ar kartą per ketvirtį.

Džiugu, kad dauguma respondentų išreiškė susidomėjimą spektakliais su GV: net 62,2 proc. anketavime dalyvavusių asmenų yra matę spektaklių su GV (gyvai ar internetu), o beveik trečdalis (29,7 proc.), nors to dar nepadarė, planuoja pažiūrėti. Tik 8,1 proc. teigė nežinoję, kad tokių yra.

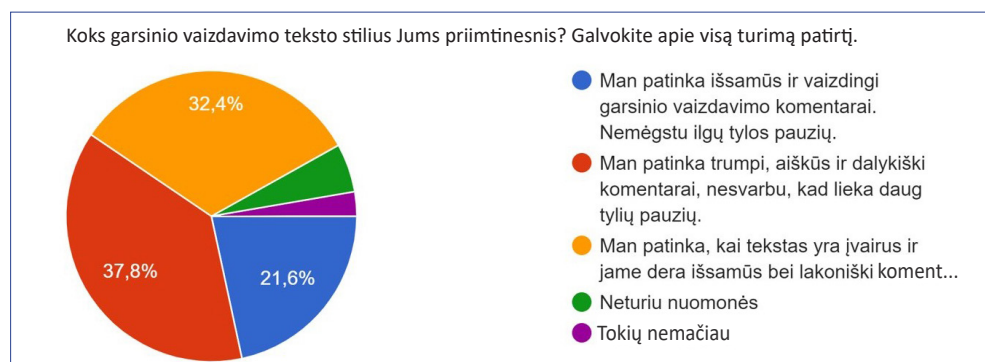
Toliau gilintasi būtent į spektaklių su GV peržiūrų dažnį. Čia vėlgi išryškėjo dvi aiškos tendencijos: 40,5 proc. tokio pobūdžio spektaklius žiūri bent kartą per metus, o beveik ketvirtis (24,3 proc.) – kartą per keletą metų. 27 proc. teigė dar nematę tokių spektaklių. Vienas respondentas tokį spektaklį pažiūri bent kartą per mėnesį, dar vienas – „*kai tik yra proga ir galimybė*“.

Vertindami savo patirtį dėl spektaklių su GV, beveik du trečdaliai (59,5 proc.) teigė, kad toks įvykis jiems kelia tik teigiamas emocijas. 32,4 proc. prisipažino dar neturėję pro-

gos pamatyti tokio pobūdžio spektaklio, bet norintys tai padaryti. Vienas respondentas teigė dar nežiūrėjęs, nes šiaip nemėgsta spektaklių. Kiti atsakymai buvo labiau specifiški: kai kas teigė, kad toks formatas jiems (galbūt būtų) per sunkus arba kad dar turi regos likutį, todėl erzina per ankstyvas komentavimas ar vaizdo ir komentaro neatitikimas.

Tyrime siekta išsiaiškinti, ar auditoriją tenkina jau matytų spektaklių GV pateikimo tempas. Didžioji dalis (43,2 proc.) atsakė teigiamai. Tie patys (kaip praeitame klausime) 32,4 proc. teigė neturintys nuomonės, nes tokio spektaklio dar nematė. 13,5 proc. kons-tatavo, kad kartais išgirsta ne viską, bet tai netrukdo suprasti turinį. Kiti (jau pavieniai) atsakymai liudija, kad nematantį žiūrovą trikdo didelis informacijos kiekis arba kad kar-tais komentuojama ne tai, ko reikėtų. Vienas anketavimo dalyvis nurodė, kad dažniausiai tempas tenkina, o paskutinis pareiškė neturįs nuomonės, nes matęs tik vieną spektaklį.

Atliekant auditorijos poreikių tyrimą, svarbūs auditorijos teikiami GV stilių priori-tetai. Atsakymų statistika matoma skritulinėje diagramoje (28 pav.).

28 paveikslas. GV stiliaus ypatumai ir auditorijos polinkiai

Kaip ir kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų atveju, vienas didesnių sunkumų nematan-tiems žiūrovams yra veikėjų identifikavimas. Anketuojant gauti atsakymai liudija, kad nematantiems žiūrovams ne visada lengva identifikuoti veikėjus vien iš balso: nors ne-maža dalis (37,8 proc.) teigė, kad toks veikėjų identifikavimas jiems nekelia sunkumų, vis dėlto net 43,2 proc. džiaugiasi, kai GV tekste išgirsta užuominų apie veikėjo tapatybę. 29,7 proc. atsakė, kad ne visada supranta, kuris veikėjas kalba. Kiti atsakymai atskleidė, kad vis dar yra tokių, kurie iki šiol nesusidūrė su tokio pobūdžio AV produktais ir dėl to negalėjo išreikšti savo nuomonės.

Tiek iš mokslinės, tiek iš praktinės perspektyvos daug diskusijų kelia kūno kalbos komentavimo klausimas, todėl auditorijos atsakymai itin vertingi: 54,1 proc. teigė, kad jiems patinka gauti detalios informacijos apie veikėjų gestus ir mimikas. Taip jie, esą, sužino ir išmoksta naujų dalykų. 24,3 proc. labiausiai mėgsta, kai veikėjo kūno kalba ne-komentuojama, bet tiesiai įvardijama jo būseną ar emociją. Keli atsakė nematę tokio po-

būdžio spektaklių arba neturintys nuomonės ar negalintys atsakyti. Vienas prisipažino, kad jį erzina veikėjų gestų ir mimikų aprašymai, nes vis tiek jų nesuprantas. Dar vienas teigė, kad *„kalbų apie kūno kalbą turi būti tiek, kiek jos reikalingos siužetui atskleisti“*.

Dėl spalvų įvardijimo GV tekste taip pat dažnai diskutuojama. Dalis silpnaregių teigė mielai išklausančią informaciją apie spalvas (27 proc.). Kitų 18,9 proc. silpnaregių regos likutis padedąs jiems matyti spalvas, todėl, jų manymu, nebūtina to minėti tekste. 16,2 proc. teigė nematantys nuo gimimo, bet spalvos jiems svarbios, todėl patinka, kai jos įvardijamos tekste. Tą patį patvirtino ir keletas kitų apklaustųjų, nors jie nemato nuo pilnametystės ar regą prarado neseniai. Tik vienas respondentas pasisakė nematantis nuo gimimo, todėl spalvos jam nieko nereiškiančios, o jų pavadinimai tekste erzina. Vienas atsakiusysis teigė, kad *„spalvos turi archetipinę prasmę, todėl gali būti reikšmingos filmo ar spektaklio metu“*. Taigi tyrimo rezultatai atskleidė, kad neregiai ir silpnaregiai palankiai vertina spalvų minėjimą GV tekste.

GV esmė – ne tik konstatuoti ekrane matomą vizualinę informaciją, bet ir sukurti tam tikrą atmosferą. Filmuose ir spektakliuose tai padaryti labai padeda muzikinis fonas, o tokio pobūdžio produktuose su GV atmosfera kuriama jau dviem būdais – per muziką ir per GV komentarus. Kartais šie sluoksniai susikerta, todėl svarbu žinoti Lietuvos auditorijos poreikius, susijusius su GV teksto derinimu prie filmų bei spektaklių muzikos ir dainų. Beveik pusė apklaustųjų (45,9 proc.) teigė, kad komentarais galima uždengti tik muziką be žodžių, nes dainų žodžiai yra svarbūs. Dar kiek daugiau nei ketvirtadalis (27 proc.) laikėsi panašios pozicijos ir konstatavo, kad būtų puiku, jeigu GV komentarais būtų uždengiama kuo mažiau muzikinio fono. Tokiai pat apklaustųjų daliai (27 proc.) svarbu sužinoti kuo daugiau informacijos, todėl jie pritaria, kad muzikinis fonas būtų panaudotas GV komentarams įterpti.

Itin svarbus garsinio turinio elementas yra balso kokybė. Neregų ir silpnaregių auditorija dėl GV komentarus skaitančio asmens balso turėjo labai aiškių lūkesčių. Anketoje populiariausi pasirinkimų variantai buvo šie:

- Man svarbu, kad balsas būtų malonus ausiai (81,1 proc.).
- Noriu girdėti tik taisyklingą dikciją ir kirčiavimą (32,4 proc.).
- Skaitovo lytis nėra svarbi (29,7 proc.).

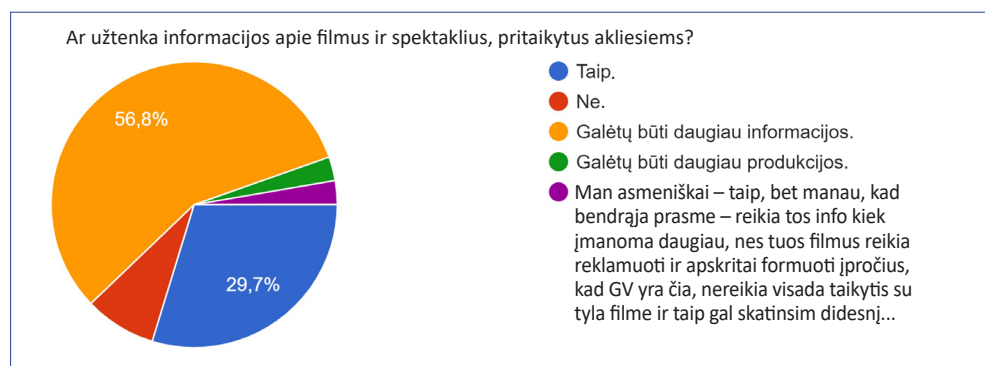
Kiti pateikti variantai pasirinkti rečiau:

- Svarbiausia, kad būtų kuo daugiau produktų su GV, o balso kokybė nesvarbi (18,9 proc.).
- Norisi, kad GV teksto skaitovo lytis būtų ta pati kaip pagrindinio personažo (16,2 proc.).
- Nesvarbu, kad dikcija prastoka, o skaitoma netaisyklingai kirčiuojant, man tai netrukdo (10,8 proc.).

Atviro atsakymo laukelyje apklaustieji minėjo, kad tokių spektaklių nematė (1 respondentas), kad skaitovas turi išsiskirti iš kitų spektaklio balsų, *„kad jo nesumaišytum su*

aktorių trupe“. Dar vienas respondentas modifikavo vieną iš siūlomų atsakymų variantų ir teigė, kad „balso kokybė svarbi, tačiau svarbu, kad būtų kuo daugiau produktų su garsiniu vaizdavimu“.

Apklausoje metu tirtas ir **informacinės aplinkos** prieinamumas. Kaip rodo 29 paveiksle pateikta skritulinė diagrama, didžioji respondentų dalis (56,8 proc.) pasigenda informacijos apie produktus su GV. Beveik trečdalis (29,7 proc.) yra patenkinti gaunamu informacijos kiekiu. Vienas respondentas pateikė išsamų laisvos formos atsakymą ir teigė, kad reikia reklamuoti produktus su GV, siekiant paskatinti „didesnę garsinių filmų atsiradimo aprėptį“.

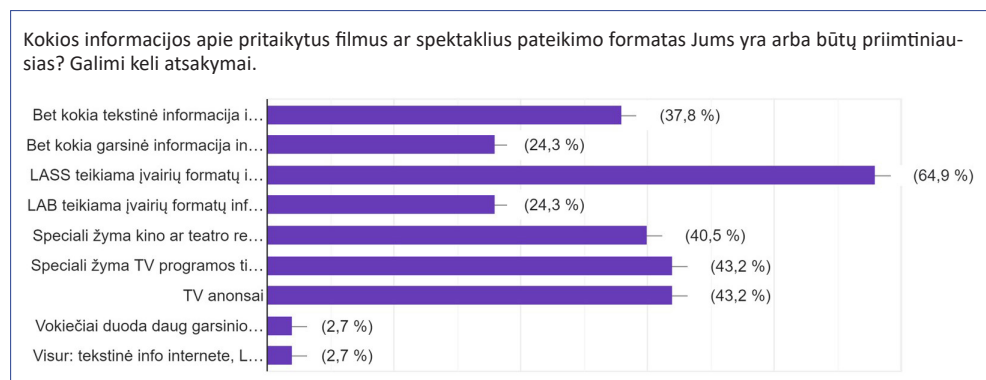
29 paveikslas. Informacijos apie AV produktus su GV kiekio vertinimas

Užklausti dėl informacijos apie AV produktų su GV sklaidos šaltinius, kiek daugiau nei du trečdaliai minėjo Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungą. Dar 13,5 proc. tokios informacijos randa internete, socialiniuose tinkluose (žr. 30 pav.).

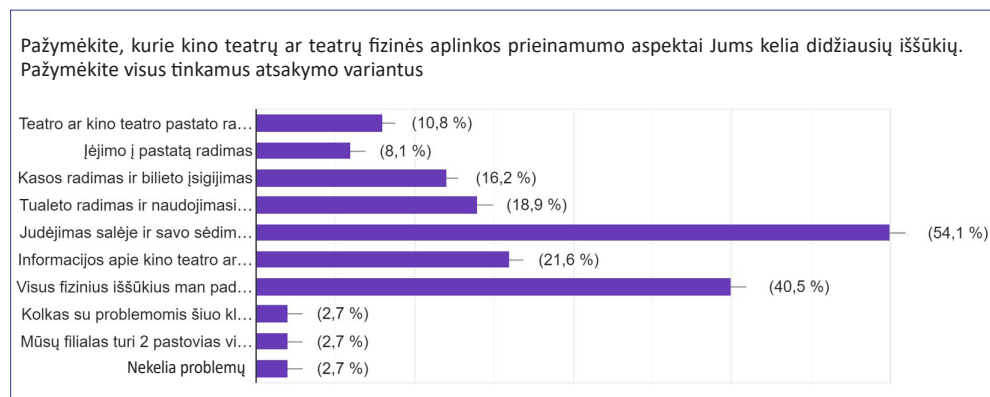
30 paveikslas. Sklaidos kanalai, informuojantys apie AV produktus su GV

Kalbėdami apie galimus (kitus) informavimo kanalus ar formatus, respondentai dažniausiai kaip informacijos perdavėją minėjo Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungą (64,9 proc.), televizijos anonsus ar žymas programos tinklelyje, specialias žymas kino ar teatro repertuare. 37,8 proc. apklaustųjų tikėtų bet kokia tekstinė informacija, skelbianti apie jiems pritaikytus filmus ir spektaklius (žr. 31 pav.). Vienas respondentas pasidalino užsienio patirtimi ir teigė, kad Vokietijoje, kur produkcijos su GV yra daug, Vokietijos aklųjų ir silpnaregių sąjungos (DBSV) mėnraštyje iš anksto informuojama, kokia produkcija su GV išeis kitą mėnesį.

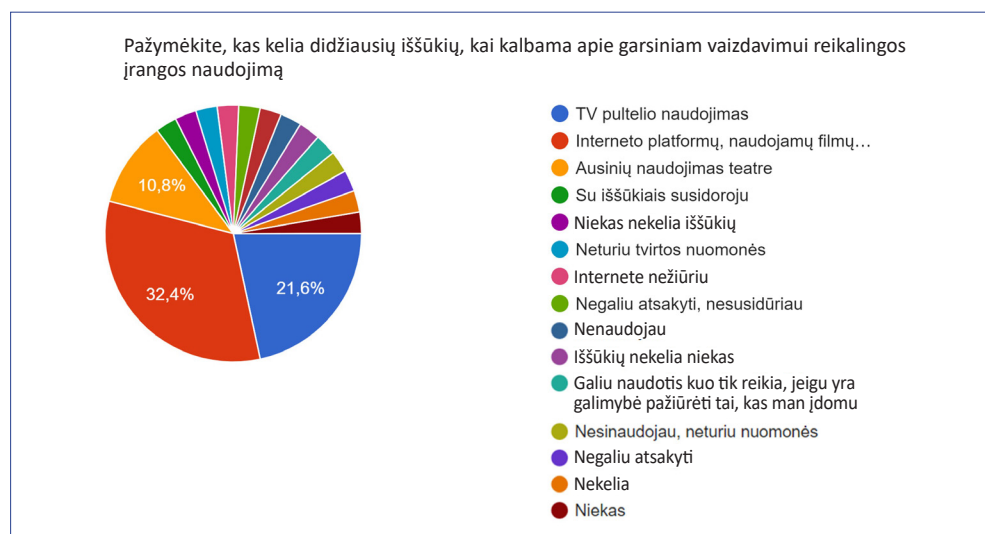
31 paveikslas. Tinkamiausi informacijos apie AV produktus su GV sklaidos kanalai

Analizuojant **fizinės aplinkos pritaikymą**, dėmesys buvo kreipiamas į didžiausius sunkumus keliančius kino teatrų ar teatrų fizinės aplinkos veiksnius. Ryškiausiai išsiskyrė dvi pozicijos: 54,1 proc. teigė, kad sunkiausia judėti salėje ir susirasti savo sėdimą vietą, o 40,5 proc. konstatavo, kad visus fizinius sunkumus padeda spręsti asmeninis asistentas ar kitas lydinčias asmuo. Kiti variantai buvo ne tokie aktualūs (žr. 32 pav.).

32 paveikslas. Kino teatrų ir teatrų fizinės aplinkos keliamų sunkumų įvertinimas

Su fizine aplinka glaudžiai siejasi GV procese reikalingos įrangos naudojimas ir jos prieinamumo klausimai. Dauguma respondentų minėjo, kad daugiausia problemų kelia interneto platformų, naudojamų filmų ar spektaklių su GV peržiūrai, prieinamumas (32,4 proc.), TV pultelio naudojimas (21,6 proc.), ausinių naudojimas teatre (10,8 proc.). Kiti atsakymų variantai matomi skritulinėje diagramoje, pateiktoje 33 paveiksle.

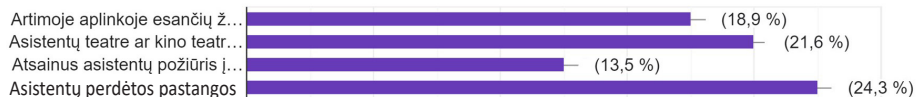

33 paveikslas. GV įrangos naudojimo sunkumai

Svarbu paminėti, kad Lietuvos aklyųjų ir silpnaregių sąjunga 2022 metais inicijavo projektą, kurio tikslas – vieną iš užsienio šalyse naudojamų kino su GV peržiūros programėlių pritaikyti Lietuvos auditorijos reikmėms. Pasirinkta Švedijoje naudojama programėlė „Earcatch“, kartu su kuria Lietuva kaip užsakovė gaus teisę aštuonerius metus filmų garso takelius ir GV garso takelius saugiai įdėti į su programėle susietą platformą, kad auditorija kino teatre ar namuose be specializuotos papildomos įrangos (tik pasitelkusi kino teatro įrangą ar namuose esantį televizorių bei savo turimą išmanųjį įrenginį ir ausines) galėtų komfortiškai mėgautis jai pritaikytais filmais. Ši programėlė turi nemažai pranašumų, dalį norėtusi paminėti: naudojant tokias programėles, apsaugomos autorių teisės, nes platforma turi autorizuotą prieigą, o filmas kaip vientisas kūrinys nėra įdedamas (tik garso takelis). Patogu ir tai, kad nereikia rūpintis, kur patiems dėti pritaikytą medžiagą, automatiškai vyksta sistemos atnaujinimai, tas pats GV failas tinka ir kino teatre, ir namuose.

Tolesnė apklausos anketos dalis buvo skirta jau ne fizinės, bet **socialinės aplinkos** barjerams nustatyti. Aiškintasi, kokie socialiniai barjerai mažina pasitenkinimą pritaikytu AV turiniu.

Kokie socialiniai barjerai mažina Jūsų pasitenkinimą Jums pritaikytu audiovizualiniu turiniu. Pasirinkite visus tinkamus atsakymus. Taip pat galite pateikti savo komentarus punke „Kita“.

34 paveikslas. Pagrindiniai socialiniai barjerai, mažinantys pasitenkinimą AV turiniu

Dažniausiai (24,3 proc. respondentų) buvo pabrėžiamos perdėtos asistentų pastangos padėti, tačiau pasitaikė ir priešingą nuomonę bei patirtį turinčiųjų – 13,5 proc. atsakiusiųjų nuogastavo dėl atsainaus asistentų požiūrio į kitokių regos galimybių žiūrovą. Nemaža dalis apklaustųjų (21,6 proc.) konstatavo, kad teatre ar kino teatre apskritai trūksta asistentų. Beveik penktadalis (18,9 proc.) kaip didelį barjerą įvardijo artimoje aplinkoje esančiųjų nenorą padėti, kai neregys ar silpnaregis planuoja apsilankyti kino teatre ar teatre. Vienas respondentas nurodė, kad didžiausias barjeras yra „*atstumai nuo mažo miestuko iki teatro didmiesčiuose (susisiekimo problema)*“. Būtent dėl šios priežasties Lietuvos akliųjų ir silpnaregių sąjunga siekia, kad spektaklių GV paslaugą teiktų kuo daugiau Lietuvos teatrų. Tada spektakliai su GV galėtų tapti labiau prieinami platesnei tikslinei auditorijai. Lietuvos kino teatruose filmai su GV rodomi dar palyginti retai, todėl dar sudėtinga kalbėti apie besiformuojančią tradiciją. Esama praktika rodo, kad dažnai pati Lietuvos akliųjų ir silpnaregių sąjunga inicijuoja bei centralizuotai organizuoja tikslinės auditorijos narių keliones į teatrus ar kino teatrus, rūpinasi žiūrovų nuvežimo, ausinių nuomos ir kitais susijusiais klausimais.

Apibendrinant svarbu pažymėti, kad net 78,4 proc. respondentų jau buvo matę filmų su GV ir iš jų net 75,7 proc. pažymėjo, kad tokių filmų peržiūros jiems teikia tik teigiamas emocijas. Džiugina ir faktas, kad 43,2 proc. apklaustųjų filmus su GV žiūri bent kartą per metus. Kita vertus, net 21,6 proc. atsakiusiųjų tokių produktų dar nėra matę, taigi AV produktų su GV žiūrimumo statistiką dar tikrai reikia gerinti. Panaši optimizmo teikianti situacija yra ir su neregų bei silpnaregių apsisprendimu lankyti teatrus ir žiūrėti dažniausiai draminius spektaklius su GV. Svarbi tampa televizijos produkcija su GV, tiek rodoma tiesiogiai (pirmenybė teikiama informacinėms laidoms), tiek įdėta LRT mediatekoje. Visgi interneto prieiga dar nėra populiari tarp Lietuvos tikslinės auditorijos žiūrovų. Todėl svarbu, kad tikslinei auditorijai būtų geriau užtikrinta informacijos apie parengtus ir prieinamus AV produktus su GV sklaida per Lietuvos akliųjų ir silpnaregių sąjungą, socialinius tinklus, televizijos anonsus ir žymas programos tinklelyje, kino ar teatro repertuare.

Kalbant apie vizualinės informacijos perteikimo GV aspektus neregams ir silpnaregiams, išryškėjo pirmenybė subjektyviam veikėjų emocijų nusakymui AV medžiagoje

su GV. Taip pat palankiai vertinama informacija, atskleidžianti veikėjų tapatybes, informuojanti apie jų rodomus gestus ir mimikas ar ekrane matomas spalvas. Auditorijai svarbi diktoriaus balso kokybė: malonus tembras, aiški dikcija ir taisyklingas kirčiavimas. Iš techninės pusės pabrėžiamas patogus GV tempas, kad žiūrovas spėtų suprasti sakomą tekstą, o ir patys komentarai, tyrimo dalyvių nuomone, jei būtina, galėtų bent iš dalies uždengti muzikinį foną.

Apklaustos rezultatai taip pat atskleidė pagrindines kliūtis, dėl kurių būgštauja neregiai bei silpnaregiai ir kartais dėl to nenoriai lanko teatrus. Iš fizinės aplinkos barjerų pabrėžiami sunkumai judėti salėje ir susirasti savo sėdimą vietą, nerimą auditorijai kelia ir GV procese reikalingos įrangos naudojimas bei jos prieinamumas. Šiuo atveju, daugelio apklaustųjų nuomone, pagelbėtų asmeniniai asistentai. Iš socialinėje aplinkoje kylančių kliūčių nurodomas neadekvatus požiūris į kitokių regos galimybių žiūrovą ir asistentų trūkumas. Atsižvelgus į minėtus tikslinės grupės žiūrovų poreikius, šiuos barjerus būtų galima įveikti abipusiu susitarimu, taip palengvinant kultūrinį prieinamumą neregų ir silpnaregių auditorijai.

2.3.3. Filmų pritaikymas pagal neregų ir silpnaregių poreikius bei percepcijos galimybes

Svarbią tyrimo dalį sudarė anketos klausimai, orientuoti į dabartinę GV padėtį Lietuvoje, jau esamų produktų kokybę ir tokių produktų percepciją. Iš anketos rezultatų paaiškėjo, kad 24,3 proc. teigiamai vertina tiek esamą produktų su GV kiekį, tiek kokybę. 37,8 proc. teigė, kad juos tenkina pritaikytos produkcijos kokybė, bet ne kiekis, o 13,5 proc. atsakiusiųjų netenkina nei tas, nei tas. Taigi tik beveik ketvirtis apklaustųjų yra patenkinti dabartine Lietuvoje pritaikytos AV produkcijos apimtimi ir kokybiniais parametrais.

Paprašyti įvardyti, jų nuomone, didžiausias problemas, susijusias su filmų ar teatro spektaklių prieinamumu, respondentai dažniausiai nurodė, kad jiems trūksta informacijos apie pritaikytus produktus (43,2 proc. atsakiusiųjų). 24,3 proc. pasidalino savo patirtimi ir konstatavo, kad teatrų ir kino teatrų personalas nėra paruoštas priimti kitokių regos galimybių žmones. Toks pat respondentų kiekis įvardijo ir kitą svarbią kliūtį, dėl kurios nežiūri TV produktų su GV, – auditorija nemoka įsijungti GV komentarų. 13,5 proc. baiminasi teatrų ir kino teatrų fizinės aplinkos keliamų sunkumų, dėl to vengia ten lankytis. Toks pat procentas nurodė ir kitą problemą – auditoriją gąsdina mintis, kad teatre nemokės naudotis GV įranga. Paaiškėjo, jog yra tokių, kurie nežinojo, kad GV galima įsijungti TV pulteliu. Keli respondentai paminėjo, kad didžiausia problema yra gana siauras produktų su GV pasirinkimas. Kaip rodo Lietuvos GV praktika, didžiąją dalį produktų su GV sudaro Lietuvos režisierių kurti serialai. Ypač trūksta produkcijos, tinkamos vaikų auditorijai, ir užsienio kūrėjų AV medžiagos. Tai susiję su faktu, jog ne visi režisieriai sutinka, kad jų kūrinys būtų modifikuojamas, be to, GV taikymą apriboja ir paties produkto

formatas: užklotiniu vertimu verstiems filmams ar animaciniams filmams GV taikyti gana rizikinga, nes užklotiniam vertimui būdingi du lygia greta girdimi garso takeliai (originalo ir vertimo kalbos), tad pridėtas trečiasis GV takelis tik apsunkintų tokio AV produkto suvokimą. Be to, lietuviška filmo versija dažnai būna įgarsinta vienu balsu, tokiu atveju neregiams ir silpnaregiams sunku identifikuoti veikėjus; taigi vengiama pritaikyti tokius produktus. Lietuvos kino menininkai, kuriantys AV produkciją vaikams, kol kas menkai reiškia susidomėjimą savo kūrinių pritaikymu kitokių regos galimybių auditorijai, todėl kol kas GV buvo parengtas tik vienam spektakliui (Nacionalinio Kauno dramos teatro spektaklis „Solė ir močiutės“ (rež. Agnė Dilytė)) bei vienam pilnametražiam filmui (rež. Vaido Lekavičiaus ir Augustino Griciaus filmas „Gustavo nuotykių“ (2014)).

Sąlyginai nedidelis produktų pasirinkimas lemia, kad auditorija norėtų turėti prieigą prie jau parodytų AV produktų (spektaklių ir kino filmų) su GV, kurie būtų įdėti į tam tikrą platformą, kad būtų galima jų pakartotinę peržiūra. Už tai pasisako net 70,3 proc. respondentų, 13,5 proc. apklaustųjų tokia prieiga neatrodo reikalinga.

Anketos pabaigoje pateikta keletas spektaklių bei filmų ištraukų ir teirautasi apie respondentų patirtį. Pirmiausia supažindinta su serialo „Laisvės kaina. Disidentai“ septyniosios serijos fragmentu (prieiga per: https://youtu.be/w7FM_hEjJYA). Peržiūrėję šį pavyzdį, apklaustieji teigė, kad fone skambanti muzika puikiai girdima, komentarai netrukdo pajusti atmosferą (43,2 proc.). 16,2 proc. prisipažino, kad komentarai juos blaško ir sunku įsijausti į filmo nuotaiką.

Diskutuojant, kiek turėtų būti GV komentaro ir kiek turėtų būti palikta neuždengto filmo originalaus garso takelio, auditorijos nuomonės smarkiai išsiskyrė: 35,1 proc. respondentų pageidautų, kad nebylios scenos būtų komentuojamos kuo išsamiau, užpildant visą laiką, kol nekalba aktoriai. 21,6 proc. prieštaravo tokiai pozicijai teigdami, kad nebyliosiose scenose reikėtų palikti ir tylos pauzių, kurių metu būtų galima išgirsti filmo muziką ar kitus garsus. 37,8 proc. pasisako už tai, kad nebylios scenos būtų komentuojamos kuo išsamiau, bet neuždengiami svarbūs filmo garsai.

Skyrėsi ir apklaustųjų pozicija dėl kūno kalbos aprašymo: 27 proc. pabrėžė norintys, kad filmo veikėjų veiksmai ir kūno kalba būtų kuo detaliau komentuojami, o 10,8 proc. teigė priešingai – kad aprašant veikėjų veiksmus ir kūno kalbą pakanka tiesių ir lakoniškų teiginių.

Minėto serialo ištraukos GV tekste buvo nusakomos ekrane rodomų audinių spalvos ir raštai. 40,5 proc. apklaustųjų teigė, kad tokia informacija jiems aktuali ir turėtų būti minima GV tekstuose.

Panašiai, peržiūrėję ištrauką iš filmo „Kai apkabinsiu tave“ (prieiga per: <https://youtu.be/8jtAl8tZYeM>), respondentai rinkosi visus jiems aktualius teiginius. 58,3 proc. pasidžiaugė, kad versijoje su GV girdimi originalaus garso takelio garsai: dūmų pūtimas, žingsniai. 41,7 proc. teigiamai įvertino tai, kad komentuojama veikėjų kūno kalba ir ju-

desiai. Šioje filmo atkarpoje pasitaikė daugiakalbių intarpų (t. y. momentų, kai kalbama rusų ir vokiečių kalba). 52,8 proc. džiaugėsi, kad papildomas balsas skaito užsienietišku intarpų vertimą, nes kitaip, esą, nepavyktų suprasti, apie ką kalbama. 33,3 proc. buvo įsitikinę, kad pakankamai gerai moka rusų kalbą, todėl jiems nereikia vertimo, o užklotinio vertimo balsas tik trukdo. Šį atsakymo variantą iš viso pasirinko 12 respondentų: 2 iš jų yra 31–40 metų amžiaus grupėje, vienas – 41–50 metų, o net 9 priklauso apklaustiesiems, vyresniems negu 50 metų. 5,6 proc. respondentų tikino, kad pakankamai gerai moka vokiškai, todėl vertimas nereikalingas, o užklotinio vertimo balsas trukdo. Šie asmenys priklauso 31–40 metų amžiaus grupei.

Trečias į apklausą įtrauktas AV produkto su GV pavyzdys buvo iš režisieriaus O. Koršunovo spektaklio „Mūsų klasė“ įrašo (fragmento prieiga per: <https://youtu.be/xZeCAhVgoys>). Išryškėjo aiški tendencija, susijusi su garsine įžanga kaip vienu itin svarbiu teatro GV elementu: beveik pusė respondentų (45,9 proc.), esant galimybei, mielai dalyvauja ar dalyvautų aktorių ir dekoracijų pristatyme prieš spektaklį. Tik 16,2 proc. atsakiusių garsinė įžanga neatrodo reikšminga, svarbus tik spektaklis.

Kalbant apie scenos apšvietimą, nuomonės taip pat išsiskyrė panašiu santykiu: 43,2 proc. teigė, kad svarbu žinoti, kaip apšviesta scena, todėl tokią informaciją reikia įtraukti į GV. 13,5 proc. konstatavo, kad scenos apšvietimas nesvarbus ir jo GV tekste galima neminėti. Poreikis sužinoti informaciją apie spalvas itin nevienodas: 29,7 proc. apklaustųjų svarbu sužinoti, kokios spalvos vyrauja scenoje ir aktorių išvaizdoje, tik vienas apklaustasis prisipažino, kad jam spalvos nėra svarbios ir jų galima neminėti GV tekste.

Per apklausą siekta išsiaiškinti, kiek dažnai verta minėti spektaklio personažų vardus. Beveik trečdalis (32,4 proc.) tikino, kad greitai įsimena žmonių balsus, todėl nesunkiai supranta, kuris personažas kalba. 18,9 proc. pripažino, kad sunku įsiminti naujus balsus, todėl personažų vardus GV komentaruose verta minėti kuo dažniau.

Nemažų sunkumų kelia itin triukšmingi spektaklių epizodai, kurių metu skamba intensyvi foninė muzika arba garsai. Kai kada tokiose situacijose komentavimas tampa sunkiai įmanomas. Vis dėlto 40,5 proc. apklausos dalyvių yra įsitikinę, kad, net ir esant dideliam triukšmui ar labai garsiai muzikai, reikėtų bandyti pateikti svarbiausią informaciją apie veiksmą scenoje. Tai liudija, kad GV komentarai auditorijai reikalingi ir jų tikimasi įvairiose spektaklio situacijose.

Apklaustieji supažindinti ir su filmo vaikams „Gustavo nuotykių“ ištrauka (prieiga per: <https://youtu.be/hxePeRQGj28>). Didžiausiai apklaustųjų daliai (40,5 proc.) reikšmingiausias atrodė teiginys, kad GV komentarų skaitymo tempas tiek vaikams, tiek suaugusiems turėtų būti panašus. 37,8 proc. apklaustųjų pažymėjo, kad taiklios pastabos apie išvaizdą arba personažo emocijas yra kur kas geriau nei ilgi, kad ir labai objektyvūs, aprašymai. Tiek pat pasirinko ir teiginį, kad, esant trumpoms (kelių sekundžių) pauzėms, geriausia kalbėti apie personažų veiksmus ar pateikti kitą esminę informaciją. 29,7 proc.

apklausos dalyvių pažymėjo, kad, nesant pakankamai laiko, tikrai neverta komentuoti personažų kūno kalbą ar emocijas, dažniausiai emocijas jie suprantantys iš intonacijų ir konteksto.

Prie pirmiau minėtos ištraukos buvo pateikta ir teiginių, kurie turėjo atskleisti auditorijos požiūrį į GV komentarus, skirtų vaikams, stilių ir sudėtingumą. 32,4 proc. respondentų patvirtino, kad vaikams skirtų filmų komentaruose galima saikingai vartoti sudėtingesnius žodžius, nes tai leidžia išmokyti naujų dalykų. Beveik tiek pat apklaustųjų (29,7 proc.) buvo įsitikinę priešingai – filmų vaikams komentaruose reikia vengti bet kokių sudėtingesnių žodžių ar terminų. Kalbant apie emocijų nusakymą, 29,7 proc. visų apklaustųjų mano, kad mažųjų auditorijai naudingesni trumpi ir aiškūs komentarai, nesvarbu, kad jie subjektyvūs. Kiek daugiau nei penktadalis (21,6 proc.) pasirinko teiginį, jog vaikiškuose filmuose nesvarbi GV komentarus skaitančio diktoriaus lytis. Vis dėlto 8,1 proc. komentatoriaus lytis pasirodė svarbi ir jie buvo linkę pritarti, kad vaikiško filmo pagrindinio personažo ir komentatoriaus lytis turėtų skirtis, nes tada vaikams lengviau suprasti, kur kalba veikėjai, o kur komentuojamas vaizdas.

Baigiamojoje anketos skiltyje sulaukta komentarų dėl pačios anketos ypatumų: keli respondentai paminėjo, kad anketa per ilga arba per sudėtinga, kad sunku atsakyti į klausimus, jeigu nesi matęs produktų su GV. Buvo ir tokių respondentų, kurie prisipažino, kad ši anketa paskatino juos į GV atkreipti kur kas daugiau dėmesio. Auditorija pateikė siūlymų anketuoti po masinių filmų ar spektaklių peržiūrų, tik prašyti pildyti paprastesnes anketas, ar kviešti diskutuoti interneto erdvėje. Iškelta idėja, kad būtų naudinga sukurti interneto svetainę, kur būtų *„ir taisyklės, ir komentatoriai, ir anonsai, ir geri darbai, ir kiti dalykai. Būtų vieta, kurioje galima būtų diskutuoti“*.

Nemažai respondentų išreiškė dėkingumą dėl jau atliktų darbų ir pritaikytų produktų ir tikino, kad taip pritaikytas kinas ir teatras labai reikalingas. Atsakiusieji džiaugėsi, kad produktuose su GV kur kas lengviau identifikuoti veikėjus. Kai kurie anketoje pripažino, kad tik pradėjus žiūrėti AV produktus su GV, komentarai trikdydavo, tačiau vėliau žiūrovai prie tokio formato priprato. Atsirado ir tokių, kuriems būtų priimtinas net ir ne gimtąja kalba rodomų filmų su GV formatas: vienas respondentas teigė, kad mielai eitų į anglišką filmą su GV.

Kai kurie apklaustieji neabejojo, kad kokybiškai parengti („greiti, tikslūs, ne per garšūs“) komentarai praverčia ne tik regos neįgaliesiems, jie, tikėtina, netrukdytų net ir tiems, kam jų nereikia. O per lėti komentarai, esą, vargina net ir pagrindinę tikslinę auditoriją. Taip pat auditoriją erzina pertekliniai komentarai, kurie įvardija veiksmo elementus, aiškius iš pagrindinio garso takelio (pavyzdžiui, girgždančių durų uždarymas). Tokiais atvejais siūloma pauzės laiką geriau skirti veiksmo ar emocijų nusakymui, o ne garso šaltinio aiškinimui. Apklausos dalyviai savo teiginiais dar kartą patvirtino, kad labiausiai GV reikia nebylioms scenoms, kur nedaug arba visai nėra dialogų, kitais atvejais filmo

ar spektaklio eigą daugiausia galima suprasti iš veikėjų kalbos ar garsų. Kai kūrinys sudėtingas, auditorija skaito jai prieinamus pirminius šaltinius (pavyzdžiui, knygą, kurios pagrindu pastatytas filmas ar spektaklis), tada lengviau suprasti AV produktą.

Pasitaikė respondentų, kurių netenkino jau matytų produktų su GV garso kokybė, nes GV balsas ne visada aiškiai girdimas, „kartais būna labai užgožtas ir duslus“.

Tarp siūlymų nuskambėjo ir idėja jau parengtų spektaklių ar filmų su GV garso takelius mp3 formatu dėti Lietuvos aklųjų bibliotekos elektroninių leidinių valdymo sistemoje ELVIS, nes dabar daugumos produktų peržiūros yra vienkartinės, o negalint tuo laiku dalyvauti, prarandama prieiga prie kultūros turinio. Tokia praktika Lietuvoje jau po truputį taikoma, vis daugiau režisierių sutinka savo kūrinius su GV skelbti Lietuvos aklųjų bibliotekos platformoje pakartotinėms peržiūroms.

Apžvelgus anketos rezultatus, atskleidžiančius AV produktų, parengtų su GV Lietuvoje situaciją, išryškėjo neigiami kiekybiniai aspektai ir teigiami kokybiniai AV turinio perteikimo neregams ir silpnaregiams Lietuvoje rodikliai: AV produktų su GV Lietuvoje yra nepakankamai, tačiau jų kokybė žiūrovai yra patenkinti. Ypač pasigendama tokios produkcijos, tinkamos vaikų auditorijai, taip pat stokojama regos negalią turintiems pritaikytos užsienio kūrėjų AV medžiagos. Iš diskusijų apie pateiktas filmų ištraukas paaiškėjo, kad Lietuvos žiūrovai, turintys regėjimo sutrikimų, palankiai vertina komentarus, kuriais apibūdinami personažai, jų kūno kalba, judesiai, objektų savybės, tokios kaip spalva ar audinio raštas. Pabrėžiama daugiakalbių intarpų įgarsintų subtitrų nauda, padedant suprasti AV turinį. Teatruose palankiai vertinama galimybė prieš spektaklį dalyvauti aktorių ir dekoracijų pristatyme, o spektaklio metu GV pageidaujama girdėti komentarus ne tik apie jau minėtus aspektus, bet ir apie scenos apšvietimo variacijas, norima, kad GV komentatorius dažniau primintų personažų vardus ir, net esant dideliui triukšmui ar labai garsiai muzikai, komentarais perteiktų svarbiausią informaciją apie veiksmus scenoje. Atkreiptinas dėmesys į komentaruose vartojamos kalbos sudėtingumą ir raišką. Ypač tai svarbu vaikams skirtuose AV produktuose su GV. Šios išvalgos apie AV medžiagos su GV parengimo ypatybes turėtų paspartinti kultūrinį prieinamumą Lietuvos neregams ir silpnaregiams.

3.

FILMAI IR SPEKTAKLIAI KLAUSOS BEI REGOS APRIBOJIMŲ TURINTIEMS ŽIŪROVAMS LIETUVOJE

Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų bei neregų ir silpnaregių (kaip ir kitų asmenų, turinčių įvairių negalių) situacija pasaulyje ėmė keistis nuo 2006 m. gruodžio 31 d., kai Jungtinėse Tautose buvo priimta Neįgaliųjų teisių konvencija ir jos fakultatyvus protokolai, įpareigojantis šiuos teisinius dokumentus ratifikavusias šalis koreguoti negalios sampratą, teisinius reglamentus bei normas pagal ten apibrėžtas negalių turinčių asmenų teises. 2010 m. gegužės 27 d. šią Konvenciją patvirtino ir Lietuvos Respublikos Seimas ir Lietuva įsipareigojo vadovautis Konvencijoje numatytomis normomis ir kartu imti taikyti žmogaus teises atitinkantį modelį, kuris suteiktų vienodas prieinamumo prie AV produktų galimybes. Įvertinusios naujas veiklos perspektyvas, Lietuvos organizacijos, kuriančios ir platinančios AV kūrinius, po truputį ėmėsi pritaikyti filmus bei spektaklius tikslinės auditorijos grupėms. Ir nors tokios AV produkcijos paklausa vis didėja, matyti, kad jos pasiūlos augimo rodikliai dar nėra pakankami. Šiame skyriuje iš pradžių bus pristatoma tokių AV produktų prieinamumo tikslinei auditorijai teisinė bazė, o vėliau apžvelgiami tyrimo metu surinkti duomenys apie Lietuvoje kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei neregams ir silpnaregiams pritaikytą AV kūrinių kiekybinius ir kokybinius aspektus.

3.1. TEISINIAI DOKUMENTAI

Asmens teisės ir pareigos yra reglamentuojamos teisiniais dokumentais. Kultūros prieinamumas žmonėms, turintiems įvairių negalių, nėra išimtis. Po teisinio Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo pirmieji svarbūs dokumentai, apibrėžiantys šią sritį, yra Lietuvos Respublikos neįgalųjų socialinės integracijos įstatymas (1991) su pataisomis ir Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencija (JTNTK) ir jos fakultatyvus protokolai (2008). Jie aiškiai pabrėžia neįgalųjų kaip lygiateisių visuomenės narių įtraukimą į visas gyvenimo sritis ir pasisako prieš bet kokią šių socialinių grupių diskriminaciją²⁶, ²⁷. Antai 30 JTNTK straipsnyje akcentuojamos neįgalųjų galimybės prieinamomis formomis naudotis kultūrine medžiaga, žiūrėti televizijos programas, filmus, teatro spektaklius ir įsitraukti į kitokią kultūrinę veiklą, dalyvauti kultūriniuose renginiuose ar gauti kultūros paslaugas, pavyzdžiui, teatrų, muziejų, kino, bibliotekų ir turizmo paslaugas, ir, kiek tai yra įmanoma, turėti galimybę lankyti paminklus ir nacionalines kultūros vertybes (plačiau 30 straipsnis „Dalyvavimas kultūriniame gyvenime, aktyvus poilsis, laisvalaikis ir sportas“, 2008, 22–23). Remiantis šia konvencija, pasaulio šalys turėtų įsipareigoti kuo geriau pritaikyti AV medžiagą asmenims, turintiems klausos ir regos negalią. Nemažai valstybių, kaip antai Vokietija, Jungtinė Karalystė, Australija, Naujoji Zelandija, Skandinavijos šalys, šiuos įsipareigojimus stengiasi vykdyti: televizijos produkcijai rengiami SKN, o neregiams bei silpnaregiams kuriama AV produkcija GV (plačiau Dumbrauskaitė, 2018, 6–7). Panašios nuorodos į nediskriminuojamą kultūros prieinamumą yra pabrėžiamos ir kituose, vėlesniuose teisiniuose dokumentuose, pavyzdžiui, UNESCO Visuotinėje kultūrų įvairovės deklaracijoje (2001) taip pat pripažįstama kūrybos ir jos sklaidos pasirinkta kalba (ypač gimtąja kalba) teisė ir teisė dalyvauti pasirinktame kultūriniame gyvenime. Remiantis šiuo dokumentu, „kultūrų įvairovę užtikrina saviraiškos laisvė, žiniasklaidos pliuralizmas, daugiakalbystė, lygios galimybės susipažinti su menu, mokslu ir technologijomis (taip pat skaitmeninėmis), sąlygos visoms kultūroms naudotis idėjų raiškos ir sklaidos priemonėmis“ (plačiau 4–6 straipsniai, p. 5–6). Kaip teigia Dumbrauskaitė, šiame teisiniame dokumente pabrėžiama, kad „ne tik specialios neįgalųjų kūrybinės veiklos turi būti užtikrinamos, tačiau turi būti sukurtos lygios galimybės pažinti meną ir kultūrą visiems bendrai, įskaitant ir žmones su negalia“ (2018, 9). Panaši kultūrinio prieinamumo

26 Pabrėžiamos „galimybės neįgaliesiems visapusiškai naudotis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis suteikimo skatinimas ir visapusiško neįgalųjų dalyvavimo skatinimas, kuris leis sustiprinti jų priklausymo visuomenei pojūtį ir labai paskatins didelę žmogiškojo, socialinio ir ekonominio visuomenės vystymosi pažangą bei skurdo panaikinimą“ (JTNTK, 2008, 2).

27 Pripažįstama „fizinės, socialinės, ekonominės ir kultūrinės aplinkos, sveikatos ir švietimo, informacijos ir ryšių prieinamumo svarba sudarant neįgaliesiems galimybes visapusiškai naudotis visomis žmogaus teisėmis ir pagrindinėmis laisvėmis“ (JTNTK, 2008, 3).

neįgaliesiems samprata pabrėžiama ir 2010–2020 metų Europos strategijoje dėl negalios (2010), pagal kurią Europos Komisija išsipareigoja „gerinti sporto, laisvalaikio, kultūros ir rekreacinių organizacijų veiklos, renginių ir vietų, prekių ir paslaugų, įskaitant garso ir vaizdo prekes ir paslaugas, prieinamumą, <...> skatinti perkelti prieinamo formato autorių teisėmis apsaugotus kūrinius į kitą valstybę narę, skatinti naudotis direktyvoje dėl autorių teisių numatyta galimybe taikyti išimtis“ (p. 6)²⁸. Šios iniciatyvos ir prioritetai minimi ir Europos Komisijos 2020–2030 metų neįgalųjų teisių strategijoje.

Lietuva, kaip Europos Sąjungos ir Jungtinių Tautų narė, ratifikuodama Jungtinių Tautų Neįgalųjų teisių konvenciją ir jos fakultatyvų protokolą (2006) ir laikydamosi Europos Komisijos išsipareigojimų, taip pat turi užtikrinti neįgalųjų teises į visapusišką visuomeninį gyvenimą ir suteikti šiems žmonėms prieinamumą prie kultūros ir meno (AV) kūrinių. Čia teisė į kultūrinį prieinamumą neįgaliesiems yra pabrėžiama anksčiau minėtame Lietuvos Respublikos neįgalųjų socialinės integracijos įstatyme, pagal kurį už kultūros prieinamumą neįgaliesiems ir jų integravimą į kultūrą atsako Lietuvos Respublikos Vyriausybė ir savivaldybės bei jų paskirtos institucijos; iš valstybės ir savivaldybių biudžeto lėšų yra remiami neįgalųjų asociacijų organizuojami kultūros renginiai, o neįgalųjų asociacijos atstovauja neįgalųjų interesams ir organizuoja integracijos priemones, pavyzdžiui, kultūrinius renginius (15, 16 straipsniai). 2012 metais Lietuvos Respublikos Vyriausybė nutarimu patvirtino Nacionalinę neįgalųjų socialinės integracijos 2013–2019 metų programą (Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1408, 2012), išsipareigodama įgyvendinti minėtos Jungtinių Tautų neįgalųjų teisių konvencijos nuostatas ir taip patvirtinti veiklos priemones. 2020 metais, siekdama užtikrinti minėtų priemonių įgyvendinimo tęstinumą, Lietuvos Respublikos Vyriausybė patvirtino Neįgalųjų socialinės integracijos 2020–2023 metų veiksmų planą (Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-817, 2020), kuriame taip pat yra pabrėžiamas didesnis neįgalųjų užimtumas darbo rinkoje, kultūros, sporto ir laisvalaikio veiklose, neįgaliesiems užtikrinamos galimybės naudotis visiems prieinama informacija. Šiame dokumente numatomas ir geresnis prieinamumas prie AV medžiagos: siekiant didinti aplinkos (fizinės ir informacinės) prieinamumą neįgaliesiems, Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (LRT) yra skatinami ženkliomis asignavimo priemonėmis „titruoti ir versti į lietuvių gestų kalbą viešosios įstaigos „Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija“ programas ir užtikrinti jų garsinį vaizdavimą“ (2.1.5 priemonė). Taigi, „įvertinus neįgaliesiems atstovaujančių nevyriausybinių organizacijų siūlymus ir atsižvelgiant į atitinkamų metų viešosios įstaigos „Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija“ finansines ir technines galimybes, bus titruojamos ir verčiamos į lietuvių gestų kalbą klausos ir regos negalią turintiems vaikams bei suaugusiesiems skirtos televizijos programos ir įdiegtas atitinkamų

28 Pagal Direktyvą 2001/29/EB. 2009-09-14 suinteresuotų šalių pasirašytas susitarimo memorandumas.

programų garsinis vaizdavimas“ (p. 10). Pagal šį įsakymą Lietuvos nacionalinis transliuotojas yra įpareigotas 2020–2023 metų laikotarpiu kasmet ilginti (p. 20):

- subtitruotų Lietuvos nacionalinės televizijos programų transliacijų laiką (atitinkamai skirti 2021 m. – 490,6 val., 2022 m. – 515,1 val. ir 2023 m. – 540,9 val.);
- Lietuvos nacionalinės televizijos programų, kuriose pateikiamas jų GV, transliacijų laiką (atitinkamai 2021 m. – 24,5 val., 2022 m. – 24,7 val. ir 2023 m. – 25 val.);
- verstų į gestų kalbą Lietuvos nacionalinės televizijos programų transliacijų laiką (atitinkamai 2021 m. – 502,9 val., 2022 m. – 507,9 val. ir 2023 m. – 513 val.).

Lietuvos Respublikos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo (2019, Nr. XIII-2008) 5 straipsnio 9 dalyje reglamentuota, kad Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija įsipareigoja pritaikyti programas klausos ir regos neįgaliesiems. Tokių televizijos programų transliacijų, „kurių kartojimas neįskaičiuojamas į nustatytą minimalų klausos ir regos negalią turintiems asmenims pritaikytų programų transliavimo laiką, trukmė per mėnesį turi sudaryti:

- 1) programos su lietuviškais subtitrais – ne mažiau kaip 50 procentų viso mėnesio transliavimo laiko;
- 2) programos, verčiamos į lietuvių gestų kalbą, – ne mažiau kaip 20 procentų viso mėnesio transliavimo laiko;
- 3) programos, pritaikytos regos negalią turintiems asmenims, – ne mažiau kaip 10 procentų viso mėnesio transliavimo laiko“.

Panašiai, remiantis Neįgaliųjų socialinės integracijos įstatyme numatytu didinamu kultūriniu prieinamumu neįgaliesiems žmonėms, Lietuvos nacionaliniai teatrai taip pat turėtų pritaikyti spektaklius ir kitus kultūrinius renginius įvairių sensorinių negalių turintiems žmonėms. Tad, atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymo (Žin., 2006, Nr. 82-3254) 34 straipsnio 1 dalį, kurioje reglamentuota, kad viešojo informacija rengiama ir skleidžiama valstybine kalba ar kitomis kalbomis, ir jos rengėjai ir skleidėjai pagal galimybes užtikrina, kad skleidžiama viešojo informacija taptų prieinama neįgaliesiems, šiame tyrime buvo iškeltas uždavinys įvertinti valstybinių Lietuvos teatrų, Lietuvos Respublikos nacionalinio transliuotojo ir įvairių nevalstybinių institucijų (teatrų, TV transliuotojų, kino festivalių organizacijų ir Lietuvos kino platformų) kuriamų, platinamų bei pritaikytų klausos ir regos negalią turintiems asmenims AV produktų pasiūlą Lietuvoje.

3.2. AUDIOVIZUALINĖ PRODUKCIJA KLAUSOS IR REGOS NEGALIĄ TURINTIEMS ŽIŪROVAMS LIETUVOJE

Audiovizualinė medžiaga žiūrovams pasiekama per televizijos transliuojamas laidas, internetu gaunamą informaciją, scenos meninius kūrinius teatruose, rodomus filmus, lankomus ir (ar) žiūrimus koncertus, žiūrimus gyvus pasirodymus. Šios AV produkcijos kūrėjai ir platintojai siekia pritraukti kuo daugiau žiūrovų ir pasidalinti savo rodomais kūrinių. Kadangi kurtieji ir neprigirdintieji bei neregiai ir silpnaregiai dėl savo fizinių ir kognityvinių galimybių stokos negali visiškai suprasti šių kūrinių, mėginama įvairiais būdais ir priemonėmis pritaikyti AV medžiagą tikslinei auditorijai. Kaip minėta, teisinė bazė skatina kurti AV produktų prieinamumo sąlygas klausos ir regos negalią turintiems žmonėms, o užsienyje taikoma praktika inspiruoja Lietuvos AV medžiagos kūrėjus ir platintojus pasitelkti įvairias metodikas šiam AV kūrinių prieinamumui gerinti.

Vienas iš atlikto tyrimo siekių buvo įvertinti Lietuvos kurčiųjų bei neregų auditorijai pritaikytų AV produktų prieinamumo sąlygas Lietuvoje ir nustatyti pačios pritaikytos AV medžiagos tinkamumą tikslinėms žiūrovų grupėms. Tuo pagrindu 2021 metų kovo ir gegužės mėnesiais buvo atlikta Lietuvoje veikiančių valstybinių ir privačių teatrų, vykstančių kino festivalių, nacionalinių transliuotojų ir kino platformų apklausa apie AV produktų pritaikymą neregams ir kurtiesiems. Šios apklausos tikslas – nustatyti AV produktų, skirtų neregų ir kurčiųjų auditorijai, kūrybos bei sklaidos apimtis. Iš pradžių buvo renkama ir vertinama statistinė informacija apie specializuotų produktų kūrimą minėtose Lietuvos kultūros ir žiniasklaidos institucijose, o vėliau buvo vertinami patys specializuoti AV produktai ir jų sklaida.

Į apklausą buvo įtraukta 13 valstybės statusą turinčių Lietuvos teatrų ir 63 nevalstybiniai ar privatūs teatrai, iš viso 76 organizacijos (34 esantys Vilniuje, 13 – Kaune, 13 – Klaipėdoje, 3 – Šiauliuose, 4 – Panevėžyje ir 9 kitų Lietuvos regionų miestuose (Alytuje, Kelmėje, Marijampolėje, Šilutėje, Telšiuose, Ukmergėje, Mažeikiuose ir Naujojoje Akmenėje), 13 Lietuvoje rengiamų tęstinių kino festivalių, 8 pagrindinės Lietuvoje veikiančios kino platformos ir 5 Lietuvos televizijos transliuotojai. Į anketavimą įtrauktų institucijų sąrašas pateikiamas 1 priede. Tyrimo metu minėtoms institucijoms buvo išsiųsti laišukai, pristatantys vykdomą tyrimą, su prašymu pateiktoje apklausos lentelėje (2 priedas) pasidalinti informacija apie kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei neregams ir silpnaregiams sukurtus ir (ar) pritaikytus AV kūrinius.

Renkant duomenis apie spektaklius, Lietuvos teatrų atsakingų darbuotojų buvo prašoma nurodyti per tam tikrą laikotarpį (iki 2017 m. imtinai, 2018-ais m., 2019-ais m. ir 2020-ais m.) naujai sukurtų spektaklių skaičių ir patikslinti, kiek iš jų buvo pritaikyta neregams ir kiek – kurtiesiems. Į lentelę taip pat buvo įtraukta informacija apie tikslinei

auditorijai skirtų spektaklių pritaikymo variantus (kurtiesiems – vertimas į gestų kalbą, subtitrai, surtitrai ir pan., o neregiam – spektaklis su GV, lankstinukai Brailio raštu, padidintu šriftu ir pan.) ir jų sklaidos būdus (pateikiama nuoroda repertuare, informuojama žiniasklaidos priemonėmis, tiesiogiai informuojamos nereglių ir (ar) kurčiųjų bendruomenės ar pasirenkamos kitos sklaidos priemonės). Panašios struktūros ir turinio lentelė siūsta ir Lietuvoje rengiamų kino festivalių organizatoriams, Lietuvoje veikiančių televizijų administracijai ir Lietuvoje veikiančioms pagrindinėms kino platformoms. Šių institucijų teirautasi statistinių duomenų apie filmus per nurodytą laikotarpį (iki 2017 m. imtinai, 2018-ais m., 2019-ais m. ir 2020-ais m.), kurie buvo rodyti festivalio metu / per televiziją / įkelti į platformą, apie jų pritaikymo variantus klausos ir regos negalią turintiems bei apie informacijos tikslinei auditorijai sklaidos būdus. Į pirmąją užklausą neatsakiusioms institucijoms po maždaug dviejų savaičių buvo išsiųsta pakartotinė užklausa, tai padarius atsirado adresatų, suteikusių tyrimui naudingos informacijos.

Taigi pirmame šio tyrimo etape buvo surinkti duomenys apie tikslinėms grupėms jau pritaikytus AV produktus Lietuvoje, o antrame etape buvo atliktas šios informacijos apie AV produktų, jau pritaikytų tiriamoms grupėms Lietuvoje, sisteminimas, kokybinė ir kiekybinė analizė. Toliau bus pristatomi analizių rezultatai.

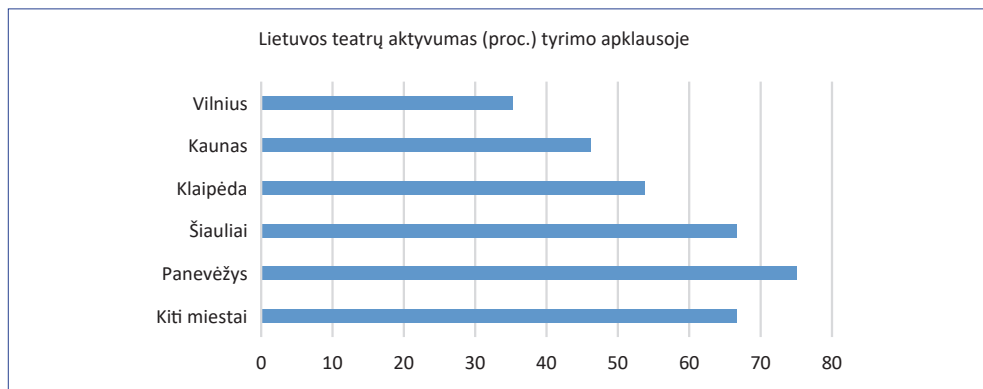
3.2.1. Lietuvos teatrų rengtų spektaklių kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei neregiam ir silpnaregiams kiekybinė ir kokybinė analizė

Kaip minėta, tyrimui pasirinkti 13 valstybės statusą turinčių Lietuvos teatrų ir 63 nevalstybiniai ir privatus teatrai. Atsižvelgus į rengiamų kūrinių žanrą, paskirtį ir specifiką, buvo išskirtos trys Lietuvos teatrų grupės: dramos (52 organizacijos), muzikiniai ir choreografijos (15) ir vaikams spektaklius rengiantys teatrai (9). Jų pasiskirstymas Lietuvoje pateikiamas 3 lentelėje.

Miestas	Dramos teatrai	Muzikos ir choreografijos teatrai	Vaikų teatrai
Vilnius	26	5	3
Kaunas	7	4	2
Klaipėda	9	3	1
Šiauliai	1	1	1
Panevėžys	2	1	1
Kiti Lietuvos regionų miestai	8	–	1

3 lentelė. Lietuvos miestuose veikiančių teatrų grupės

Apklausos metu atsiskleidė nevienodas teatrų administracijos įsitraukimas. 35 paveiksle parodytas dalyvavusių apklausoje teatrų aktyvumas.

35 paveikslas. Lietuvos teatrų aktyvumas apklausoje

Iš apklausos duomenų paaiškėjo, kad tik maždaug pusė (47,4 proc.) Lietuvos teatrų pasidalino tiriamą medžiagą. Išryškėjo netikėtas faktas, kad, nors Vilniuje veikiančių įvairaus pobūdžio teatrų skaičius didžiausias, šio miesto teatrai sudarė mažiausią respondentų dalį iš visų miestų teatrų. Kaip atskleidė vėlesnė susirašinėjimo informacija, tokių pasyvų teatrų įsitraukimą lėmė kelios priežastys: klausos ir regos negalią turintiesiems sukurtų ar pritaikytų spektaklių neturėjimas savo repertuare, žinių apie spektaklių pritaikymo galimybes tikslinei auditorijai stoka ir tipiškas požiūris į žiūrovą kaip matantį, girdintį ir galintį savarankiškai atvykti į teatrą.

Apklausos duomenimis, tik keturi iš tyrime dalyvavusių Vilniaus miesto teatrų (11,8 proc. apklaustųjų) 2018–2020 metais bent iš dalies savo spektaklius siekė pritaikyti klausos ir regos neįgaliesiems. Pavyzdžiui, aktorių trupė „Teatriukas“ tiriamuoju laikotarpiu sukūrė du naujus spektaklius. 2019 metais tarptautinių festivalių vaikams „LABAS“ metu specialius vizualius renginius ši teatro trupė paskyrė kurtiesiems vaikams, surengė nemokamas spektaklių peržiūras Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centre. Kaip buvo skleidžiama informacija, apklausos lentelėje nenurodyta, tačiau galima daryti prielaidą, kad tokie renginiai yra sveikintinos pavienės individualios iniciatyvos, o organizaciniai klausimai derinti asmeniškai, informacijos apie planuojamas veiklas plačiai neviešinant. Kalbant apie žmonių, turinčių regos negalią, auditoriją, reikėtų pažymėti, kad minėta teatro trupė per tiriamąjį laikotarpį spektaklių su GV nerodė. Visgi 2020 metais, rengiant tarptautinį festivalį vaikams „LABAS“, buvo įgarsintas informacinis klipas, kuriame neregiam žodžiu perteikiamas vaizdinis turinys.

Panašiai teatro „Atviras ratas“ iniciatyva buvo rodyti du spektakliai, kuriuose lankėsi Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centro ugdytiniai bei juos lydintys asmenys.

Vienas iš minėtų spektaklių buvo rodytas 2016 metais (nepatenka į tiriamąjį laikotarpį), o kitame vaikiškame spektaklyje „Gėda Pelėda“ (rež. I. Stundžytė)²⁹, rodytame 2019 metais, apsilankė 14 asmenų iš Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centro. Teatro atstovų teigimu, abu spektakliai savo struktūra ir trukme buvo panašūs. Papildomo personalo pasitelkti nereikėjo, du teatro darbuotojai koordinavo lankytojų srautą, moksleiviams, turintiems regos negalią, padėjo lydintys asmenys.

„Keistuolių teatras“ patvirtino, kad išskirtiniais atvejais (susitarus) kai kurių spektaklių metu buvo rodomi titrai (nedetalizuota, ar tai buvo subtitrai, ar surtitrai) arba spektakliai buvo su vertimu į gestų kalbą. Teatras pageidavo neviešinti konkrečių spektaklių pavadinimų, nes iniciatyvos kaip išskirtiniai atvejai buvo nereguliarios, todėl informacijos sklaida nevykdyta. Lietuvos rusų dramos teatras atskleidė, kad tiriamuoju laikotarpiu buvo parengęs 14 naujų spektaklių. Siekiant geresnio spektaklių prieinamumo kurtiesiems, visiems spektakliams (išskyrus vaikiškus) buvo kuriami lietuviški subtitrai (vadinama rusų kalba). Be to, ateityje planuojama subtitruoti ir vaikiškus spektaklius. Pastarieji abu Vilniaus teatrai neregiamis pritaikytos teatro produkcijos tiriamuoju laikotarpiu neturėjo.

Daugiausia dėmesio spektaklių pritaikymui kurtiesiems bei neregiamis skyrė ir ateities planuose yra numatęs tai daryti Nacionalinis Kauno dramos teatras: nuo 2016 metų du spektakliai – „Aušros pažadas“ (rež. A. Sunklodaitė) ir „Labas, Lape!“ (rež. E. Kižaitė) – buvo versti į gestų kalbą, o nuo 2017 metų įsigyta speciali multimedijos įranga su LED ekranu ir spektakliai imti rodyti su specializuotais surtitrais. Neregiamis spektakliai pritaikomi nuo 2015 metų ir kasmet stengiamasi organizuoti bent po vieną spektaklio seansą su GV. Kaip nurodo teatro atstovai, šis teatras 2021 metais planavo perkelti spektaklį „Labas, Lape!“ į interneto erdvę su tiesioginiu vertimu į gestų kalbą, o nuotaikingą spektaklį „Aš – Moljeras“ (rež. I. Paliulytė) internetu rodyti tiek su subtitrais, tiek su vertimu į gestų kalbą. Be to, jau spėta įgyvendinti vieną tinklalaidę su kurčiuoju. Informacija apie kurtiesiems rodomus spektaklius pateikiama arba repertuare, arba informaciniuose interneto puslapiuose, arba per kurčiųjų bendruomenes. Beveik visi neregijų auditorijai pritaikyti spektakliai šiame teatre parengti su GV, o 2015 metais buvo sukurtas spektaklio „Aušros pažadas“ (rež. A. Sunklodaitė) garso įrašas neregiamis bibliotekose. 2021 metais planuota parengti visas NKDT tinklalaidės „NERK“ ir „Teatro stotelė“ bibliotekose neregiamis ir GV pritaikyti spektakliui „Panika“ (rež. K. Gudmonaitė). Neregijų auditorijai informacija apie rengiamus spektaklius skleidžiama bendraujant su neregijų bendruomenėmis, o visuomenė informuojama per socialinius tinklus, repertuare spektakliai pažymimi specialiais skirtukais. Šis teatras pasižymi novatorišku požiūriu ir atvirumu minėtoms socialinių grupių auditorijoms, nes ir 2021 metais planavo aktyviai dalyvauti festivalyje

29 Lietuvos teatruose tiriamuoju laikotarpiu pastatytų ir pritaikytų tikslinėms auditorijoms spektaklių sąrašas pateikiamas 3 priede.

„NERK į teatrą 2021“ su spektakliais, pritaikytais įvairių negalių turintiems asmenims: neregiams, kurtiesiems, turintiems autizmo / elgesio spektro sutrikimų. Be to, teatras dar vykdė projektą „Eye Net“, bendradarbiaudamas su kurčiųjų bendruomene.

Kiti apklausti Kaune veikiantys teatrai, tokie kaip šokio teatras „Aura“, Kauno kamerinis teatras, po keletą spektaklių pritaikė žmonėms, turintiems regos sutrikimų. Tarp tautiniame šokio festivalyje „Aura“ parengė projektą „Re-gi-ne-re-gi“ – į parodą atėję žiūrovai buvo vedžijami ir lytėjimo būdu supažindinami su meno kūriniais, o akcijoje „Neregių teatras“ įtraukiami į patį spektaklį. Kauno kameriniame teatre taip pat buvo parengtas vienas pojūčių spektaklis „Atvira oda“ (rež. K. Žernytė, 2017), skirtas regos neįgaliųjų auditorijai. Visgi pastarieji abu Kauno teatrai tiriamuoju laikotarpiu spektaklių žiūrovams, turintiems klausos negalią, dar nebuvo pritaikę.

Kiti apklausoje dalyvavę Kauno teatrai dar tik planuoja į savo veiklą įtraukti šį AV medžiagos prieinamumo kurtiesiems ir neprisigirdintiesiems bei neregiams ir silpnaregiams būdą: pavyzdžiui, Kauno valstybinis muzikinis teatras ketina spektakliuose įdiegti gestų kalbos vertimo programėlę, „Teatronas“ planuoja labiau pritaikyti savo tinklalaidę. Vadinas, galima daryti išvadą, kad minėtieji 13 (46 proc.) apklausoje dalyvavusių Kauno miesto teatrų yra arba pritaikę, arba ketina taikyti savo spektaklius neregių ir kurčiųjų auditorijai.

Apklausos duomenimis, iš Klaipėdoje veikiančių teatrų kultūriniu prieinamumu išsiskyrė Klaipėdos dramos teatras, pritaikantis spektaklius neregių ir kurčiųjų auditorijai. Tiriamuoju laikotarpiu kurtiesiems vienas spektaklis – „Vėjas gluosniuose“ (rež. A. Gluskinas) – buvo tiesiogiai verstas į gestų kalbą, o kitiems spektakliams – „Kalėdos Kupjelų namuose“ (rež. P. Gaidys) ir „Antigonė“ (rež. M. Ķimele) – kuriami surtitrai, kurie yra rodomi specialiai tam įsigyta multimedijos įranga. Neregių auditorijai abu spektakliai – „Tėvas“ (rež. M. Ķimele) ir „Mūsų klasė“ (rež. O. Koršunovas) – buvo rodyti su GV. Vėliau antrojo spektaklio įrašas perduotas Lietuvos aklųjų bibliotekai. Ateityje planuojama klausos ir regos negalią turinčioms auditorijoms kasmet pritaikyti po vieną spektaklį, informaciją apie rengiamus spektaklius skleisti bendraujant su tomis bendruomenėmis, o repertuare žymėti spektaklius specialiais skirtukais.

Kiti Klaipėdoje veikiantys teatrai taip pat pasižymėjo gražiomis iniciatyvomis. Jau-nimo teatras kurtiesiems skirtus spektaklius su vertėjomis vertė į gestų kalbą, o „Gliukų“ teatras rengė judesio spektaklius kurčiųjų auditorijai. Neregiams taip pat buvo sukurti garso performansai („Gliukų“ teatras) arba pojūčių spektaklis „Akmuo. Vanduo. Geluonis“ (rež. K. Žernytė), kuris tiko neregių auditorijai, nors specialiai tam nebuvo skirtas. Visgi šių veiklų sklaida menka ir neaktyvi, dažniausiai nurodomas tik pats spektaklis arba susitariama su tikslinės auditorijos bendruomenėmis.

Be jau minėtų veiklų, Klaipėdos teatrai ir ateityje planuoja parengti specializuotų spektaklių: po vieną spektaklį kurtiesiems vaikams (Klaipėdos jaunimo teatras ir Klai-

pėdos lėlių teatras); Klaipėdos pilies teatras ir Klaipėdos dramos teatras toliau planuoja pritaikyti spektaklius neregiam ir kurtiesiems. Šeiko šokių teatras taip pat yra atviras šioms naujovėms. Taigi apklausos duomenys atskleidė, kad pusė Klaipėdoje veikiančių teatrų yra atviri naujovėms ir pritaiko arba ketina pritaikyti spektaklius neregį ir kurčiųjų auditorijai.

Paaikšėjo, kad iš Šiauliuose veikiančių trijų teatrų kol kas tik vienas teatras, bendradarbiaudamas su Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjunga, yra parengęs spektaklį neregiam („Revizorius“, rež. A. Giniotis, 2019). Kiti apklausti teatrai tik planuoja ateityje rengti daugiau spektaklių tikslinei auditorijai: pavyzdžiui, Šiaulių lėlių teatras „Avilys“ ketina pristatyti kurčiųjų vaikams spektaklį „Džiugena ir Rūgena“ (rež. A. Pakulevičius) su vertimu į gestų kalbą. Į repertuarą planuojama įtraukti ir nuorodą apie spektaklio prieinamumą kurtiesiems. Kadangi Šiauliuose yra trys aktyviai veikiantys teatrai, o du iš jų pritaiko arba planuoja pritaikyti spektaklius tikslinei auditorijai, galima teigti, kad matoma, nors ir nelabai ryški, spektaklių prieinamumo neregiam ir kurtiesiems gerėjimo tendencija.

Kiek kitokias tendencijas atskleidžia apklausoje pateikta informacija apie Panevėžio teatrų veiklą. Šiame mieste tiriamuoju laikotarpiu Juozo Miltinio dramos teatre 2016 metais buvo tik vienas spektaklis, pritaikytas regos neįgaliųjų auditorijai – „Vyšnia šokolade“ (rež. L. M. Zaikauskas). Be to, Panevėžio lėlių teatras 2020 metais pastatė pojūčių spektaklį „Šeštasis jausmas“ (rež. K. Lukjanenko), kuris galėtų būti prieinamas ir neregį bei silpnaregių auditorijai. Deja, kurtiesiems bei neprigirdintiesiems Panevėžio teatrai nėra parengę ir kol kas neplanuoja rengti nė vieno spektaklio, todėl galima teigti, kad šiame mieste tik nedidelė dalis teatrų AV medžiagos pritaikoma tikslinei auditorijai.

Kaip rodo per apklausą surinkta informacija, kituose Lietuvos regionų teatruose minėtuojų laikotarpiu neregį ir kurčiųjų auditorijai parengtos AV medžiagos nebuvo. Įžvelgtos tik tariamos AV informacijos pritaikymo tendencijos Ukmergės kultūros centro „Kambario teatre“, kai būna organizuojamos kino filmų, pritaikytų kurtiesiems, peržiūros, o ir pats Ukmergės kultūros centro pastatas yra pritaikytas žmonėms, turintiems regėjimo ir riboto judėjimo negalias. Deja, kūrybos planuose šios medžiagos prieinamumo pokyčių nenumatyta. Vadinasi, galima būtų apibendrinti, kad šių tirtų Lietuvos regionų teatruose AV produktai nėra pritaikomi kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei neregiam ir silpnaregiams.

Įvertinus tikslinėms auditorijoms Lietuvos teatruose parengtų bei pritaikytų spektaklių pobūdį matyti, kad kurčiųjų auditorijai dažniausiai versta į gestų kalbą arba rengti standartiniai subtitrai, skirti bendrai auditorijai, nes spektakliai būdavo rodomi ne lietuvių kalba su lietuviškais subtitrais. Daugiausia dėmesio spektaklių pritaikymui klausos ir regos negalią turintiesiems skyrė ir ateities planuose numatė tai toliau daryti yra Nacionalinis Kauno dramos teatras ir Klaipėdos dramos teatras. Šios abi kultūros institucijos savo praktikoje yra išbandžiusios ir spektaklių vertimą į gestų kalbą, ir specializuotus

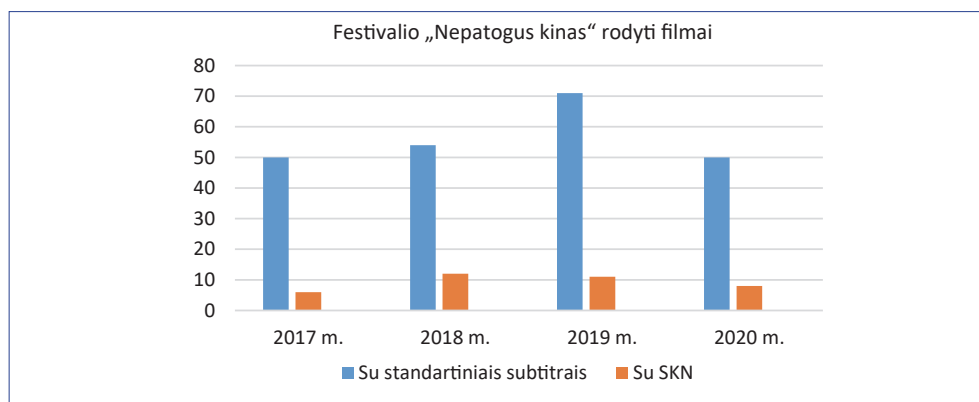
surtitrus, ir GV neregijų auditorijai. 2021 metų kovo–balandžio mėnesių duomenimis, bendra šių dviejų teatrų neregiams ir kurtiesiems pritaikyta produkcija yra 17 spektaklių su specializuotais surtitrais kurtiesiems ir devyni spektakliai su GV neregiams.

Apžvelgus likusių teatrų produkciją matyti, kad dėl techninių galimybių ribotumo kurtiesiems yra skiriama mažiau dėmesio (parengti tik trys spektakliai, vienas yra su verbatimu į gestų kalbą, o kiti – judesio spektakliai) nei neregiams. Kiti teatrai neregiams yra parengę 13 spektaklių, iš kurių du spektakliai yra su GV, o likusieji 11 yra arba pojūčių spektakliai, arba garsų performansai, kurie gali būti skirti ne tik bendrai auditorijai, bet puikiai tinka ir neregams žiūrovams.

3.2.2. Duomenys apie Lietuvoje vykstančių kino festivalių audiovizualinę produkciją

Kaip minėta, į anketavimą buvo įtraukta 13 Lietuvoje vykstančių kino festivalių organizatorių. Apklausoje dalyvavo aštuoni kino festivalių atstovai: „Šeršėliafam“, Vilniaus tarptautinis trumpųjų filmų festivalis, Tarptautinis Vilniaus dokumentinių filmų festivalis, Žmogaus teisių dokumentinių filmų festivalis „Nepatogus kinas“, Vilniaus tarptautinis kino festivalis „Kino pavasaris“, Europos šalių kino forumas „Scanorama“, Baltijos jūros ir Šiaurės šalių regiono animacijos ir vaizdo žaidimų festivalis bei tarptautinis kino festivalis „Baltijos banga“. Dviejų pastarųjų festivalių organizatoriai pabrėžė, kad tiriamuoju laikotarpiu festivaliuose neregams ir kurtiesiems pritaikyta produkcija nedemonstruota. Festivalio „Scanorama“ organizatoriai nurodė, kad 2018–2020 metais festivalių metu iš viso buvo parodyti 353 filmai, tačiau neregams ar kurtiesiems pritaikytos produkcijos tarp jų taip pat nebuvo.

Kitų festivalių atstovų apklausoje pateikta informacija patikslina, kad Lietuvoje kino filmai dažniausiai yra rodomi su lietuviškais standartiniais subtitrais, o tai galbūt prita-

36 paveikslas. Filmų festivalio „Nepatogus kinas“ subtitruotų filmų duomenys

koma ir klausos negalią turintiems žiūrovams. Specialius subtitrus atrinktiems filmams nuo 2017 metų ėmėsi rengti dokumentinių filmų festivalis „Nepatogus kinas“. Festivalyje „Kino pavasaris“ 2020 metais buvo parengti trys filmai („Proksima“ (rež. A. Winocour, 2019), „Parazitas“ (rež. B. Joon-ho, 2019) ir „Advokatas“ (rež. R. Zabarauskas, 2020)), kaip teigė organizatoriai, su SKN. Festivalyje „Nepatogus kinas“ yra sukurta ir speciali interneto platforma kurtiems ir neprigirdintiems moksleiviams „Nepatogaus kino klasė“, kurioje kiekvienais metais po festivalio yra prieinami dokumentiniai filmai su SKN. Kiekvienais metais festivalių metu „Nepatogaus kino“ organizatoriai rengia dalį filmų su SKN. 36 paveiksle pateikiama išsamesnė statistinė informacija.

Kituose filmų festivaliuose nėra specialiai parengtų SKN.

Dar mažiau dėmesio skirta neregijų auditorijai. Per minėtą laikotarpį festivalyje „Nepatogus kinas“ pritaikyti du filmai su GV: 2018 metais „Sengirė“ (rež. M. Survila, 2017) ir 2019 metais „Labas, robote“ (rež. I. Willinger, 2019), kuris dėl techninių / logistinių problemų tais metais nebuvo rodomas publikai ir perkeltas į 2021 metų rudenį. 2019 metų festivalyje „Kino pavasaris“ taip pat rodytas filmas su GV „Išgyventi vasarą“ (rež. M. Kavtaradzė, 2019), o 2020 metų „Kino pavasaryje“ planuotas rodyti filmas „Nova Lituania“ (rež. K. Kaupinis, 2019) su GV ekranus išvydo tik 2020 metų rudenį (dėl pasaulinės COVID-19 pandemijos). Neregiams ir silpnaregiams buvo pritaikyta ir keletas kitų pilname-tražių filmų, tačiau festivalių metu jie rodyti be GV, todėl į šią statistiką neįtraukti.

Apibendrinus apklausos metu gautus duomenis galima teigti, kad Lietuvoje vykstančiuose filmų festivaliuose rodomi filmai nėra specialiai pritaikyti kurtiesiems ir neprigirdintiems bei neregiams ir silpnaregiams, išskyrus „Nepatogaus kino“ ir „Kino pavasario“ jau tradicija tapančią, nors ir ne ženklią, bet sektingą praktiką.

3.2.3. Lietuvos kino platformose tirtoms auditorijoms pritaikyta audiovizualinė produkcija

Atliekant tyrimą buvo sisteminama informacija apie kino platformose prenumeruojamus AV kūrinius, siūlomus klausos ir regos neįgaliesiems. Pasirinktos šešios Lietuvoje veikiančios pagrindinės kino platformos: „Kino fondas“, „Telia TV“, „Žmonės Cinema“, „Nepriklausoma sinemateka“, „CinemaClub“, „Garsų pasaulio įrašai“, „Du kine“ ir LRT mediateka. Apklausos rezultatai atskleidė, kad su keliomis išimtimis šiose kino platformose prieinami filmai nėra specialiai pritaikyti tikslinėms auditorijos grupėms. Dažniausiai filmai yra pateikiami su standartiniais subtitrais. Išskirtinis atvejis yra „Kino fondo“ platforma, kurios tinklalapyje viešai informuota, kad tiriamuoju laikotarpiu buvo siūlomi 56 filmai, specialiai pritaikyti kurtiems žiūrovams (iš viso šioje platformos prenumeratoje tuo metu buvo siūloma rinktis iš daugiau nei 2 000 filmų). Visgi dėl panašumo į standartinius subtitrus šių specialiai parengtų subtitrų pobūdis tik iš dalies atitiko kurčiųjų poreikius. Filmų su GV neregiams minėtose kino platformose nebuvo aptikta.

Kitoje AV kūrinų, rodytų per LRT televiziją, interneto platformoje, LRT mediatekoje, galima rasti nemažai įvairių TV laidų, pokalbių ir filmų su lietuviškais subtitrais ir lietuviškų klasikinių filmų su GV. Remiantis 2021 metų kovo–balandžio mėnesiais pateikta informacija, LRT mediatekoje buvo prieinami 3 440 vnt. AV produkcijos su vertimu į gestų kalbą, 104 vnt. – su GV ir 749 vnt. – su lietuviškais subtitrais. Visgi reikėtų pasakyti, kad visi lietuviški subtitrai buvo ir liko panašūs į standartinius subtitrus, be SKN būdingų bruožų, atliepiančių kurčiųjų poreikius.

Apibendrinant galima teigti, kad daugumoje Lietuvoje veikiančių kino platformų prieinami filmai nėra specialiai pritaikyti klausos ir regos negalią turintiems auditorijoms, o pateikta informacija apie SKN nėra tiksli, nes parengtų subtitrų pobūdis nebuvo pristatomas. Didžioji dalis AV produkcijos su lietuvišku GV yra LRT mediatekoje.

3.2.4. Lietuvoje veikiančių televizijos transliuotojų teikiama audiovizualinė produkcija klausos ir regos negalią turintiems žiūrovams

Kadangi dauguma Lietuvos gyventojų pagrindinę informaciją gauna įvairiais televizijos kanalais, svarbu buvo įvertinti Lietuvos televizijos kanalų siūlomos AV medžiagos prieinamumą klausos ir regos neįgaliesiems. Remiantis anksčiau pristatytais ir aptartais Lietuvos Respublikos teisiniais dokumentais ir jų pataisomis, Lietuvos Respublikos nacionalinis transliuotojas yra įsipareigojęs didinti TV laidų, programų ir kitų AV produktų, pritaiktų tikslinių auditorijų žiūrovams, apimtį, taip užtikrindamas patogesnę prieinamumą prie aktualios, pažintinės ir pramoginės kultūrinės informacijos. Panašiais siekais turėtų vadovautis ir kiti Lietuvos transliuotojai, taip praplėsdami savo žiūrovų ratą. Tyrimo apklausoje buvo pakviesti dalyvauti penki Lietuvos televizijos transliuotojai: VšĮ „Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija“, UAB „All Media Lithuania“, UAB „Delfi“, UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“, UAB „Lietuvos ryto televizija“. Iš minėtų transliuotojų informacija nepasidalino tik UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“.

Apibendrinti duomenys atskleidė, kad dauguma Lietuvos televizijų neturi AV produkcijos, specialiai pritaikytos tiriamoms tikslinėms auditorijoms. Kaip teigiama, kurtiesiems įprastai taikoma AV produkcija su standartiniais subtitrais, o užsienio kalba rodomas turinys yra verčiamas į lietuvių kalbą užklotinio vertimo būdu (angl. *voice-over*). Išimtis – „Delfi“ televizija, kuri 2021 metais ėmėsi iniciatyvos ir tvaraus gyvenimo būdo bei ekologijos laidą „Išpakuota“ vertė į gestų kalbą³⁰.

Kalbant apie AV produkcijos pritaikomumą, Lietuvos nacionalinis radijas ir televizija (LRT) nuo 2018 metų ėmė skirti daugiau dėmesio filmų GV, televizijos laidų vertimui į gestų kalbą ir įvairių laidų su lietuviškais subtitrais kiekybiniam rodikliui. Kitų šalies transliuotojų šios srities rezultatai menkesni. Išsamesnė statistinė informacija pateikiama 4 ir 5 lentelėse.

30 Plačiau apie tai: <https://www.delfi.lt/m360/naujausi-straipsniai/delfi-tv-eteryje-pirmoji-laida-verciama-i-gestu-kalba.d?id=86920033>.

Metai (2018– 2020)	Parengta AV produkcijos su subtitrais	Parengta AV pro- dukcijos su vertimu į gestų kalbą	Parengta AV pro- dukcijos su garsi- niu vaizdavimu	Informaci- jos sklaidos būdai
2018	Skirtingos pro- dukcijos pirmų parodymų skai- čius: 211, iš jų 19 filmų. Trukmė valando- mis (pirmi paro- dymai): 171 val. Trukmė valando- mis (visas eterio laikas): 503 val.	Skirtingos produkci- jos pirmų parodymų skaičius: 630 (žinios, orai, sportas, valsty- binių švenčių trans- liacijos). Trukmė valandomis (pirmi parodymai): 197 val. Trukmė valandomis (visas eterio laikas): 197 val.	Nebuvo	Specialiai nenurodyta
2019	Skirtingos pro- dukcijos pirmų parodymų skai- čius: 422, iš jų 40 filmų. Trukmė valando- mis (pirmi paro- dymai): 370 val. Trukmė valando- mis (visas eterio laikas): 1 004 val.	Skirtingos produkci- jos pirmų parodymų skaičius: 533 (žinios, aktualijų laidos, valstybinių švenčių transliacijos). Trukmė valandomis (pirmi parodymai): 293 val. Trukmė valandomis (visas eterio laikas): 296 val.	Pirmi parody- mai: 33 vnt. Trukmė valando- mis (pirmi paro- dymai): 14 val. Trukmė valando- mis (visas eterio laikas): 27 val.	Nurodoma reklamuo- jant laidas ir filmus
2020	Skirtingos pro- dukcijos pirmų parodymų skai- čius: 473, iš jų 41 filmas. Trukmė valando- mis (pirmi paro- dymai): 421 val. Trukmė valando- mis (visas eterio laikas): 1 071 val.	Skirtingos produkci- jos pirmų parodymų skaičius: 631 (žinios, aktualijų laidos valstybinių švenčių transliacijos). Trukmė valandomis (pirmi parodymai): 358 val. Trukmė valandomis (visas eterio laikas): 363 val.	Pirmi parody- mai: 52 vnt. Trukmė valando- mis (pirmi paro- dymai): 21 val. Trukmė valando- mis (visas eterio laikas): 26 val.	Nurodoma reklamuo- jant laidas ir filmus

4 lentelė. LRT parengtos AV produkcijos klausos ir regos neįgaliesiems statistiniai duomenys

Be nacionalinio transliuotojo, AV produktus, skirtus tikslinėms žiūrovų grupėms, taip pat transliavo kitos Lietuvos televizijos. Palyginimui su kitais Lietuvos transliuotojais, AV produkcijos apimtys pateikiamos 5 lentelėje.

Metai	Televizijos	Parengta AV produkcijos su subtitrais	Parengta AV produkcijos su vertimu į gestų kalbą	Parengta AV produkcijos su garsiniu vaizdavimu
2018	1. LRT	503 val.	197 val.	–
	2. LRT Plius	651 val.	111 val.	–
	3. TV3, TV6 ir TV8	Standartiniais subtitrais subtitruotas „Go3“ turinys sudarė 59 proc. viso publikuoto turinio	–	–
2019	1. LRT	1 004 val.	296 val.	27 val.
	2. LRT Plius	687 val.	438 val.	–
	3. TV3, TV6 ir TV8	Subtitruotas „Go3“ turinys sudarė 42 proc. viso publikuoto turinio	–	1 filmas (90 min.)
2020	1. LRT	1 071 val.	363 val.	26 val.
	2. LRT Plius	745 val.	422 val.	25 val.
	3. TV3, TV6 ir TV8	Subtitruotas „Go3“ turinys sudarė 67 proc. viso publikuoto turinio	–	1 filmas (90 min.)

5 lentelė. Tikslinėms grupėms pritaikytos Lietuvos transliuotojų audiovizualinės produkcijos apimtys

Iš Lietuvos transliuotojų pateiktos statistinės informacijos galima daryti išvadą, kad tik LRT kiekvienais metais vis daugiau produkcijos pritaiko neregiam su GV, o kurtiesiems kasmet didina laidų su vertimu į gestų kalbą skaičių ir vis daugiau TV laidų pritaiko su lietuviškais subtitrais, kurių forma, funkcija ir paskirtis nėra suderinama su SKN formatu. Kaip teigia „UAB All Media Lithuania“, per TV3, TV6 ir TV8 televizijos kanalus tiriamuoju laikotarpiu buvo rodyti 1–2 filmai, pritaikyti neregiam, o filmų su SKN turėjo tik kelis (2020 m.), nes tokius subtitrus pateikė filmų platintojas. Kitos televizijos arba žengia pirmuosius žingsnius, arba yra nesuinteresuotos pritaikyti AV produkciją neregiam ir kurtiesiems žiūrovams.

Iš apklausos duomenų gautos įžvalgos ir institucijų aktyvumo statistika atskleidė, kad Lietuvoje yra nemažai valstybinių ir privačių institucijų, kuriančių AV produktus, tačiau tik labai nedidelė dalis jų siekia pritaikyti spektaklius ir filmus kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų ir neregijų bei silpnaregių auditorijai. Klausos neįgaliesiems teatro ir kino produktai pritaikomi, pasitelkus specializuotus subtitrus ir kitas priemones (gestų kalbą, judesio performansus). Regos sutrikimų turintiesiems taikomas GV ir kitus (ne regos) pojūčius į patirtį įtraukiančios veiklos (judesio ir garsų performansai). Visgi aptikta, kad Lietuvos filmų festivaliai, kino platformos ir televizijos transliuotojai, nors ir deklaruoja, jog AV produktai yra pritaikyti kurtiesiems, tačiau naudoja Lietuvos bendrai auditorijai įprastą AV vertimo būdą – standartinius, nespecializuotus subtitrus, kurie tik iš dalies atitinka kurčiųjų poreikius. Lietuvos neregijų ir silpnaregių auditorijai per GV pritaikyti kūriniai dažniausiai atitinka bent jau pagrindinius šio metodo reikalavimus ir nuo bendrų pasaulio standartų nedaug nukrypsta, tačiau matyti, kad taip pritaikytų produktų Lietuvoje trūksta, o tai tiesiogiai siejasi su finansinių ir (arba) žmogiškųjų išteklių trūkumu. Galima teigti, kad, nepaisant priimtų kultūrinio prieinamumo gerinimą reglamentuojančių dokumentų, Lietuvoje šis informacijos prieinamumas neregiams ir kurtiesiems yra užtikrinamas tik maža dalimi. Rekomenduojama skatinti AV produkcijos kūrėjus ir platintojus labiau įsigilinti į siūlomas AV medžiagos pritaikymo formas ir jas aktyviau taikyti filmams, spektakliams, TV laidoms ir programoms.

APIBENDRINIMAS

Mokslinio projekto „Kultūrinė įtrauktis: audiovizualinių produktų pritaikomumo klausos ir regos neįgaliesiems tyrimas“ (KlaRega) gautų rezultatų pagrindu galima suformuluoti tokias apibendrinamąsias išvagas:

- Įvairaus lygio bei stiprumo klausos ir regos fiziologiniai sutrikimai, amžiaus, išsilavinimo ir įgytų AV teksto suvokimo įgūdžių ypatumai lemia, kad kurtieji ir neprigirdintieji bei neregiai ir silpnaregiai sudaro gana nemažą heterogenišką socialinę grupę, jiems turėtų būti lanksčiai taikoma speciali AV produktų prieinamumo metodika, įvairios AV turinio pritaikymo strategijos. Siekiant kokybės, būtina ne tik atsižvelgti į galiojančias bendrąsias kultūros turinio pritaikymo normas ar visuotines GV bei SKN gaires, bet ir gilintis į vietinės auditorijos jau turimą patirtį ir poreikius.
- Tyrimo anketos ir diskusijų rezultatai atskleidė, kad, siekiant kokybiško kultūrinio prieinamumo, AV produktai turėtų būti pritaikyti Lietuvos kurtiesiems ir neprigirdintiesiems bei neregams ir silpnaregiams. Kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų atveju pirmiausia reikėtų įvertinti tokios AV medžiagos (filmų bei spektaklių) kokybinius pritaikomumo variantus: rengti SKN, kuriuose, be dialogų, būtų aiškiai ir suprantamai pateikiama informacija apie užkadrinius garsus, veikėjų kalbėjimo manierą, muzikos kūrinius. Čia svarbus taptų veikėjų identifikavimas, taip pat būtų prasminga parinkti tinkamus būdus subtitrais perteikti humoristinį AV kūrinio turinį, atkreipti dėmesį į subtitruoto teksto sudėtingumą ir apimtį. Pageidautina turinio atžvilgiu tinkamus spektaklius rodyti su kurtiesiems pritaikytais surtitrais, į kuriuos taip pat būtina įtraukti nuorodas apie garsinę neverbalinę ir užkadrinę informaciją; be to, svarbu atkreipti dėmesį į daugialypės tikslinės auditorijos matymo galimybes ir skaitymo įgūdžius. Kurčiųjų vertinimu, neturėtų būti atmesta tikimybė specialiais subtitrais pritaikyti ir muzikinius AV kūrinius.
- Tyrimo metu išsiskyrė dvi prieštaringos kurčiųjų bei neprigirdinčiųjų respondentų nuomonių grupės, susijusios su subtitruotos kalbos paprastinimo bei glaudinimo klausimais ir prieinamumo prie AV produktų Lietuvoje vertinimo ypatumais. Tokį nuomonių skirtingumą, matyt, lėmė respondentų amžius, patirtis ir gebėjimas / negebėjimas naudotis technologinėmis priemonėmis. Be to, galbūt prisidėjo skirtingos kurčiųjų gebėjimo skaityti užrašytą tekstą ir perskaityti informaciją iš lūpų patirtys ir įgūdžiai. Visgi, respondentų pastebėjimu, nepaisant skirtubių, SKN visiems tikslinės grupės žiūrovams būtų efektyvus būdas įsigilinti į AV kūrinio turinį. Kita vertus, SKN galėtų veikti ir kaip edukacinė priemonė, praturtinanti kurčiųjų žiūrovų (ypač jaunesniųjų) žodyną bei pagerinanti jų skaitymo įgūdžius.

- Neregijų ir silpnaregių atveju pirmiausia reikėtų įsivertinti galimos pritaikyti produkcijos pobūdį, rinktis kuo įvairesnę ir auditorijai kuo aktualesnę medžiagą, nes, kaip rodo tyrimas, kitų regos galimybių asmenys mėgsta skirtingo tipo ar žanro AV produktus ir jų peržiūrai nevengia naudoti interneto platformas. Žinoma, norint sėkmingai pritaikyti AV turinį, svarbu ne tik pasirinkti tinkamą produktą ar jo sklaidos kanalą, bet ir atsakingai žiūrėti į GV teksto stilių bei garso takelio parametrus. Vertinant vizualinės informacijos perteikimo GV aspektus, svarbūs tampa subjektyvus personažų emocijų nusakymas, veikėjų, jų rodomų gestų ir mimikų apibūdinimas, spalvų įvardijimas. Ne mažiau aktualios diktoriaus balso ypatybės ir teksto skaitymo kokybė. Iš techninės pusės pabrėžiamas patogus GV tempas, kad žiūrovas spėtų suprasti sakomą tekstą, o ir patys komentariai, tyrimo dalyvių nuomone, kai būtina, galėtų uždengti tas vietas, kurios nėra itin reikšmingos, o dengimas netrukdytų žiūrovui suprasti AV medžiagos turinį.
- Tyrimo rezultatai taip pat atskleidė, kad Lietuvos neregijų ir silpnaregių auditoriją dažniausiai tenkina esama AV produktų su GV Lietuvoje kokybė, visgi pasigendama daugiau ir įvairesnio pobūdžio taip pritaikytų AV kūrinių. Siekiamybe turėtų tapti tokiu būdu pritaikytos produkcijos vaikams apimčių didėjimas ir dažnesnis užsienio kūrėjų produkcijos įtraukimas į aptariamoms tikslinėms grupėms pritaikomą kino ir teatro repertuarą. Daugiakalbiu turiniui, be abejo, naudingi garsiniai subtitrai. Lietuvos auditorijai dažniausiai svarbus įvairiapusiškas GV teksto turinys, o vaikams siūloma komentuoti įtraukiant sudėtingesnių žodžių. Tik taip GV taptų ne tik informacine, bet ir edukacine, pažintine priemone.
- Apklausos ir diskusijų rezultatai atkreipė dėmesį į Lietuvoje esamą nepakankamą prieinamumą prie AV kūrinių dėl netinkamos fizinės ir socialinės aplinkos, o kartais – dėl neefektyvios informacinės sklaidos. Atsižvelgus į kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų fizinius poreikius, rekomenduotina koreguoti fizinę teatrų ir kino teatrų aplinką – įtraukti šviesos signalinius ženklus, parinkti tinkamas sėdimas vietas. Neregiams ir silpnaregiams turėtų būti sudarytos galimybės saugiau judėti salėje ir be kliūčių susirasti savo sėdimą vietą, o GV procese turėtų būti sudaryta nesudėtinga prieiga prie reikalingos įrangos su aiškiomis nuorodomis, kaip ją naudotis. Tokiais atvejais šiems žiūrovams pagelbėtų skirti asmeniniai asistentai. Kalbant apie kurčiųjų komunikaciją jiems rūpimais klausimais, rekomenduojamos edukacinės priemonės, susijusios su aptarnaujančio personalo mokymu ar savišvieta. Dėl neregijų ir silpnaregių rekomenduotina keisti susidariusį neadekvatų visuomenės požiūrį į kitokių regos galimybių žiūrovą; dabartinis supratimas apie regos negalią turinčius asmenis pasižymi arba abejinga laikysena, arba perdėtu dėmesiu. Pabrėžtinai ir asmeninių asistentų trūkumas. Informacijos apie kurtiesiems pritaikytus AV produktus sklaida turėtų apimti kuo daugiau šiai tiks-

linei grupei lengvai prieinamų šaltinių, informaciją rekomenduotina pateikti lietuvių gestų kalba, o repertuaruose – vaizdiniais simboliais. Tos pačios rekomendacijos galiotų ir informuojant neregius bei silpnaregius apie jiems parengtus ir prieinamus AV produktus su GV: siekiant efektyvumo, informacijos sklaida ir toliau turėtų vykti per Lietuvos aklųjų ir silpnaregių sąjungą, socialinius tinklus, televizijos anonsus ir žymas programos tinklėlyje, kino ar teatro repertuare. Tik vadovaujantis išdėstytomis išvalgomis ir siūlomomis rekomendacijomis, atliepiančiomis šiame tyrime minimų Lietuvos žiūrovų poreikius, būtų sudarytos sąlygos, užtikrinančios jiems sklandų kultūrinį prieinamumą.

- Vertinant AV produktų, pritaikytų kurtiesiems ir neregiams, pasiūlą Lietuvoje, pastebėta savotiškai prieštaringa situacija. Nors Lietuvos teisinė bazė įpareigoja kultūros ir švietimo organizacijas suteikti kuo palankesnę prieigą prie AV kultūros ir meno produktų asmenims, turintiems regos ir klausos negalią, o ir patys žiūrovai noriai įsitrauktų į kultūrinius renginius, visgi tik nedidelė Lietuvos valstybinių ir nevalstybinių organizacijų dalis siekia kurti ir (ar) pritaikyti spektaklius ir filmus tikslinei auditorijai. Be to, jau pritaikyti AV produktai kokybiniu aspektu kol kas ne visada atliepia kurčiųjų ir nregių poreikius bei fizines galimybes, nes AV produktus kuriančių ir platinančių bendrovių ar kitų suinteresuotų organizacijų naudojami pritaikymo būdai varijuoja, o dėl tokios įvairovės dažnai nukenčia visapusiškas AV kūrinio turinio prieinamumas tikslinių grupių žiūrovams. Tikimasi, kad šio tyrimo rezultatai ir suformuotos išvalgos prisidės prie dabartinės asmenų, turinčių regos ir klausos negalią, kultūrinio prieinamumo situacijos gerinimo Lietuvoje.

LITERATŪRA

- 2010–2020 m. Europos strategija dėl negalios. Tolesnis siekis kurti Europą be kliūčių (2010). Prieiga per: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:lt:PDF>
- Access Services at the BBC (2020). Prieiga per: <https://www.bbc.com/aboutthebbc/whatwedo/publicservices/accessservices>
- Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo Nr. I-1571 5 straipsnio pakeitimo įstatymo projekto (2018).
- Alkuinas. Kilmingiausiojo karališkojo jaunuolio Pipino pokalbis su mokytoju Albinu. Naujasis Židinys-Aidai, Nr. 11, 1993, p. 12–16.
- Alosevičienė, E., Niedzviegienė, L., 2016. Garsinio vaizdavimo raida Lietuvoje ir vokiškai kalbančiuose kraštuose. Acta Humanitarica Universitatis Saulensis. T. 23. P. 243–256. Prieiga per: http://www.su.lt/index.php?opon=com_content&view=arcle&layout=edit&id=19449&lang=en
- BBC Subtitles Guidelines (2019). Prieiga per: <https://bbc.github.io/subtle-guidelines/>
- Buzveitis, R. (2009). Fiksacinių akių judesių savybių tyrimas. Magistro darbas. Prieiga per: <https://gs.elaba.lt/object/elaba:2190445/2190445.pdf>
- Dumbrauskaitė, A. (2018). Kultūros paslaugų prieinamumo žmonėms su negalia didinimas. Kino prieinamumo žmonėms su negalia didinimo modelio pasiūlymas. Vilnius: Kurk Lietuvai. Prieiga per: [https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Kult%C5%A1ros%20prieinamumo%20%C5%BEmon%C4%97ms%20su%20negalia%20didinimo%20modelio%20apra%C5%A1as\(1\).pdf](https://lrkm.lrv.lt/uploads/lrkm/documents/files/Kult%C5%A1ros%20prieinamumo%20%C5%BEmon%C4%97ms%20su%20negalia%20didinimo%20modelio%20apra%C5%A1as(1).pdf)
- EBU (European Blind Union) (2022). *About Blindness and Partial Sight. Facts and Figures*. Prieiga per: <https://www.euroblind.org/about-blindness-and-partial-sight/facts-and-figures>
- Europos Komisijos 2010–2020 m. Europos strategija dėl negalios (2010). Prieiga per: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0636:FIN:lt:PDF>
- Europos Komisijos 2020–2030 m. neigaliųjų teisių strategija (2020). Prieiga per: <https://socmin.lrv.lt/lt/veiklos-sritys/socialine-integracija/europos-komisijos-2021-2030-m-neigaliuju-teisiu-strategija?lang=lt>
- Europos paramos programų įtaka audiovizualinei Lietuvos pramonei (2009). Vilnius: MEDIA Desk Lietuva. Prieiga per: https://issuu.com/mediadesklithuania/docs/lietuva_media_programose_2003-2008
- Gilbert, C., Bowman, R., Malik, A. N. J. (2017). *The Epidemiology of Blindness in Children: Changing Priorities*. Prieiga per: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC5820629/>
- Goman, A., Liao, M. (2016). *How Many People have Hearing Loss in the United States*. Prieiga per: <https://www.jhucochlearcenter.org/how-many-people-have-hearing-loss-united-states.html>
- Gudonis, V. (1998). *Neigalus žmogus visuomenėje. Aš nesiskiriu nuo kitų*. Sud. G. Liaudinskienė. Kaunas, 1998, p. 3–6.
- Hallahan, D. P., Kauffman, J. M. (2003). *Ypatingieji mokiniai. Specialiojo ugdymo įvadas*. Vilnius: Alma Mater.

- Hurt, J. (2012). *Your Senses are Your Raw Information Learning Portals*. Prieiga per: <https://velvetchainsaw.com/2012/05/23/your-senses-your-raw-information-learning-portals/>
- IAPB (The International Agency for the Prevention of Blindness) (2020). *Vision Atlas*. Prieiga per: <https://www.iapb.org/learn/vision-atlas/inequality-in-vision-loss/>
- Jungtinių Tautų neįgaliųjų teisių konvencija (JTNTK) ir jos fakultatyvus protokolas* (2008). Prieiga per: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.335882>
- Kerevičienė, J., Astrauskienė, J. (2021). *Audiovizualinio vertimo terminų vartosenos variantiškumas*. *Respectus Philologicus*. Nr. 39 (44). P. 148–160. Prieiga per: <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/18420/23221>
- Kerevičienė, J., Niedzviegienė, L. (2022). *Kinas ir teatras visiems: audiovizualinių produktų pritaikymo neregiams ir silpnaregiams bei kurtiems ir neprigirdintiems žiūrovams gairės*. Vilniaus universiteto leidykla. <https://www.knygynas.vu.lt/kinas-ir-teatras-visiems-audiovizualiniu-produktu-pritaikymo-neregiams-ir-silpnaregiams-bei-kurtiems-ir-neprigirdintiems-ziurovams-gaires>
- Kerevičienė, J., Urbonienė, M. (2017). *Multilingualism in Audiovisual Texts for the Deaf and Hard of Hearing Audience*. *Darnioji daugiakalbystė | Sustainable Multilingualism*. Nr. 11 (2017). P. 132–154. De Gruyter Open. Prieiga per: <http://uki.vdu.lt/sm/index.php/sm/article/view/178>
- Kurčneregiai.lt. Prieiga per: <https://kurcneregiai.lt/>
- Lazarus, R. (2020). *How Does the Eye Work?* Prieiga per: <https://www.optometrists.org/general-practice-optometry/guide-to-eye-health/how-does-the-eye-work/>
- LESH (Laser Eye Surgery Hub) (2020). *Visual Impairment & Blindness. Global Data & Statistics*. Q4 2020 Update. Prieiga per: <https://www.lasereyesurgeryhub.co.uk/data/visual-impairment-blindness-data-statistics/>
- Lietuvos kurčiųjų draugija. Statistika*. (2019). Prieiga per: <http://www.lkd.lt/statistika>
- Lietuvos Respublikos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymas*. Nr. XIII-2008 (2019). Prieiga per: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/fd64fc32508f11e98bc2ba0c0453c004>
- Lietuvos Respublikos neįgaliųjų socialinės integracijos įstatymas* (1991). Prieiga per: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.2319>
- Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas* (Žin., 2006, Nr. 82-3254). Prieiga per: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.280580>
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerija. 2017 m. neįgaliųjų skaičius pagal negalios tipą* (2017). Prieiga per: <https://www.ndt.lt/wp-content/uploads/Veiklos-ataskaitas-uz-2017-final.pdf>
- Lietuvos Respublikos Lietuvos nacionalinio radijo ir televizijos įstatymo Nr. I-1571 nauja redakcija*. (2019). Prieiga: <http://www.infolex.lt/ta/599239:stri>
- Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas Nr. A1-817* (2020). Prieiga per: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/8c27c230f1b211ea12ad7c04a383cao>
- Lygybės Sąjunga. 2021–2030 m. neįgaliųjų teisių strategija* (2021). Prieiga per: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1484&langId=lt>
- Nacionalinė neįgaliųjų socialinės integracijos 2013–2019 m. programa. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas Nr. 1408, 2012* (2012). Prieiga per: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.437985>
- Nacionalinis kurčneregystės centras (National Centre for Deafblindness) (2013). Prieiga per: <https://www.sciencedirect.com/topics/medicine-and-dentistry/deafblindness>

- Nekrašius, J. (2016). *Žmogaus ausys – garsų surinkėjos*. Šiaulių naujienos. Prieiga per: <http://www.snaujienos.lt/sveikatos-kodas/2304-zmogaus-ausys-garsu-surinkejos.html>
- Niedzviegienė, L. (2017). *Teatro spektaklių garsinio vaizdavimo istorija ir ypatumai: garsinių įžangų gairės*. Respectus Philologicus. Mokslinių straipsnių rinkinys. Nr. 31 (36). Prieiga per: <https://www.zurnalai.vu.lt/respectus-philologicus/article/view/13563/12477>
- Pagalbinių technologijų poveikio stiprinimas. Klausos sutrikimai*. (1999). Prieiga per: http://www.fontys.nl/impact/2_fizine_Lt.doc
- Pasaulio sveikatos organizacija (2018). Prieiga per: <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/260336/9789241550260-eng.pdf>
- Pasaulio sveikatos organizacijos ataskaita* (2021). Prieiga per: <https://www.hear-it.org/first-who-world-report-hearing>
- Pasaulio sveikatos organizacijos duomenys pagal VŠĮ Atsakingos pilietinės visuomenės centras* (2014). Prieiga per: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/4a8928e0cd2f1e8a82fc67610e51066?jfwid=1v56937l3>
- PSO (Pasaulio sveikatos organizacija) (2022). *Blindness and Vision Impairment*. Prieiga per: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/blindness-and-visual-impairment>
- PSO Europe (2022). *Supporting Member States to Reduce Avoidable Vision Impairment as a Public Health Problem*. Prieiga per: <https://www.who.int/europe/activities/supporting-member-states-to-reduce-avoidable-vision-impairment-as-a-public-health-problem>
- Remael, A., Reviers, N., Vercauteren, G. (2015). *Pictures Painted in Words: ADLAB Audio Description Guidelines*. Trieste: Edizioni Università di Trieste. Prieiga per: http://www.openstarts.units.it/dspace/bitstream/10077/11838/1/ADLAB_UK.pdf
- Simanauskaitė, G., Žemaitytė, I. (2018). *Kino sklaida regionuose. Esamos situacijos Lietuvoje analizė*. Vilnius: Kurk Lietuvai, Lietuvos kino centras. Prieiga per: http://kurk.lt/wp-content/uploads/2018/09/Esamos-situacijos-Lietuvoje-analize%CC%87_GALUTINE.pdf
- Sveikata ir decibelai* (2019). Prieiga per: [http://ligos.sveikas.lt/lt/ligos_straips\[1\]niai/sveikata_ir_decibelai](http://ligos.sveikas.lt/lt/ligos_straips[1]niai/sveikata_ir_decibelai)
- UNESCO visuotinės kultūrų įvairovės deklaracija (2001). Prieiga per: https://tmde.lrv.lt/uploads/tmde/documents/files/UNESCO%20Visuotine_Kulturu_ivairoves_deklaracija_LT.pdf
- Venckus, R. (2018). *Technologijų ir meno ryšys: ką menininkai veikia technikos mokslų apsuptyje?* Šiaulių naujienos. Prieiga per: <http://www.snaujienos.lt/kultura-ir-pramogos/38388-kulturos-kirtis-technologiju-ir-meno-rysys-ka-menininkai-veikia-technikos-mokslu-apsuptyje.html>
- VISPERO (2022). *Did You Know*. Prieiga per: <https://vispero.com/>
- VLE. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Prieiga per: <https://www.vle.lt>
- Wong, R. (2019). *Visible Light Spectrum*. Prieiga per: <https://bceye.com/what-is-blue-light/visible-light-spectrum-color-waves-length-perceived-by-human-eye-rainbow-electromagnetic-waves-educational-school-physics-diagram/>
- www.sveikas.lt (2011). *Aklumas. Simptomai, priežastys, eiga ir gydymas*. Prieiga per: http://ligos.sveikas.lt/lt/ligos/akiu_ligos/aklumas
- Žukauskaitė, S., Urbonienė, M. (2017). *Subtitling for the Deaf and Hard of Hearing in Lithuania: Verbam, Standard and Edited Subtitles*. Tarp eilučių: lingvistikos, literatūrologijos, medijų erdvė: TELL ME 2016. P. 135–151. Prieiga per: http://www.knf.vu.lt/dokumentai/failai/katedru/germanu/TELL_ME_2017.pdf

SANTRAUKA

Lietuvos mokslo tarybos finansuojamos konkursinės prioritetinių mokslinių tyrimų programos „Gerovės visuomenė“ pagrindu 2021–2022 metais vykdytas mokslinis projektas „Kultūrinė įtrauktis: audiovizualinių produktų pritaikomumo klausos ir regos negaliesiems tyrimas“ (KlaRega) buvo skirtas ištirti klausos ir regos negalią turinčių asmenų galimybes visavertiškai įsilieti į Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Projekto vykdytojų turima mokslinė ir praktinė patirtis leido daryti prielaidą, kad Lietuvoje pritaikyti audiovizualiniai produktai tikslinėms auditorijoms paprastai būna adaptuoti vadovaujantis užsienio šalyse galiojančiomis gairėmis arba remiantis kūrėjų intuicija, neįvertinant realių Lietuvos tikslinių auditorijų fizinių galimybių bei reikmių. Siekiant įsigilinti į mūsų šalies kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų bei neregų ir silpnaregių poreikius, susijusius su kino, teatro ir televizijos prieinamumu, keliomis pakopomis ir formatais atliktas tyrimas, o gauti rezultatai apibendrinti šioje mokslo studijoje. Be mokslinių įžvalgų, audiovizualinio turinio kūrėjams ir platintojams autorės pateikia su šia veikla susijusių naudingų rekomendacijų.

Svarbu pabrėžti, kad šio tyrimo centre esančios kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų bei neregų ir silpnaregių auditorijos yra specifinės, heterogeniškos, todėl šiems žiūrovams pritaikant bet kokį audiovizualinį turinį, būtina įvertinti auditorijos fizinės galimybės, socialinius ir kognityvinius ypatumus. Tyrimo metu analizuota jau pritaikytų produktų kokybė ir kiekybė, apibrėžti šalies klausos ir regos negalią turinčių žiūrovų poreikiai, Lietuvoje adaptuotų produktų recepcija ir audiovizualinio turinio perteikimo tikslinėms auditorijoms kokybė. Studijoje ne tik orientuotasi į audiovizualinių produktų adaptavimą, bet ir diskutuota apie galimą informacijos, susijusios su pritaikytu turiniu, sklaidą, fizinės ir socialinės aplinkos prieinamumo klausimus.

Autorės viliasi, kad ši studija ne tik bus reikšminga filmų, spektaklių kūrėjams bei platintojams, audiovizualinės medžiagos transliuotojams, bet ir paskatins tolesnius šios srities mokslinius tyrimus. Be to, tikimasi, kad šiame darbe pateiktos įžvalgos ir rekomendacijos prisidės prie kultūros prieinamumo regos ir klausos negalią turintiems asmenims gerinimo Lietuvoje.

SUMMARY

Media Accessibility in Lithuania: Audiovisual Content for Audiences with Different Hearing and Visual Abilities

In modern society, culture and media are closely intertwined. The development of audiovisual technologies encourages artists, creators of popular culture and distributors of artistic works to search for and combine various means of expression, to realise artistic ideas in an innovative way, and to address problems of the time in an original way. Produced audiovisual products convey information by combining sound and image. This specificity in the perception of audiovisual content makes the viewers who do not have physical abilities to receive auditory or visual information involuntarily become marginal consumers of audiovisual products and unable to participate fully in the innovative cultural life. The noticeable incompatibility between the production and dissemination of audiovisual products as well as limited physical perceptual capacities of consumers has been therefore increasingly prompting artists, audiovisual producers, and distributors to collaborate with researchers, to be engaged in the research on the reception of audiovisual content. Moreover, the ever faster pace of technological change can open access to modern cultural products to a broader range of consumers with different needs.

In 2021–2022, the research project “Inclusive Culture: the Study on Accessibility of Audiovisual Products for the Visually and Hearing Impaired” (KlaRega) (Financing Contract No. P-GEV-21-6; researchers – Jurgita Kerevičienė and Laura Niedzviegienė from Vilnius university, Kaunas faculty), initiated by the Research Council of Lithuania within the framework of the research programme “Welfare Society”, was aimed at the analysis of possibilities for the visually and hearing impaired to be fully integrated in the Lithuanian cultural life. In addition, the aim of the project was to assess the quality and accessibility of the AV products that are already available in Lithuania. Therefore, subsequent tasks included the investigation of the supply of AV products suitable for the deaf and blind in Lithuania, the identification of target audiences’ needs, and, relying on the research and practice of foreign researchers, the development of guidelines for the adaptation of AV products for the Lithuanian hearing and visually impaired users.³¹

The results of the project have formed the basis for this research study. As the target audiences have their own specific abilities, the paper firstly presents physiological, social and cognitive characteristics of deaf and blind people. Then, based on the results of the survey carried out in 2021–2022, the paper discusses the possibilities of accessibility of AV products for the aforementioned audiences in Lithuania; furthermore, the research paper provides an overview of the AV material produced by Lithuanian makers, distributors of AV products, as well as by Lithuanian broadcasters, during the investigation period. Finally, this study aims to assess the quantitative and qualitative aspects of the offered AV productions for the visually and hearing impaired.

31 Kerevičienė, J., Niedzviegienė, L. (2022). *Kinas ir teatras visiems: audiovizualinių produktų pritaikymo neregiams ir silpnaregiams bei kurtiems ir neprigirdintiems žiūrovams gairės*.

Methodologically, the online survey and data achieved from the interviews, discussions were used to reveal the needs of the Lithuanian blind and deaf audiences. In this way, both the reception of the target viewers and the quality of the adapted AV products have been analysed, the results of which led to formulation of recommendations on the criteria for the adaptation of AV products for visually and hearing impaired viewers. In addition to this, relying on the respondents' insights and suggestions, key aspects of the dissemination of information about the produced AV material for the target audiences have been presented; issues of cultural accessibility to the physical and social environment have been discussed. Finally, findings, insights and recommendations drawn from the results of the research project "Inclusive Culture: the Study on Accessibility of Audiovisual Products for the Visually and Hearing Impaired" (KlaRega) have been outlined. They include the following facets:

- Physiological disorders of hearing and vision of varying degrees and severity as well as the specificities of age, education and acquired audiovisual text comprehension skills lead to the fact that the deaf and hard-of-hearing, and the blind and partially sighted constitute a significant heterogeneous social group, to whom a wide range of strategies for the adaptation of audiovisual content and particular accessibility methodologies for audiovisual products need to be applied in a flexible way. In order to achieve quality assurance, it is necessary to take into account either existing traditions and usual methods used to adapt the cultural content or to follow global guidelines applied for audio description (AD) and subtitles for the deaf and hard-of-hearing (SDH). The existing experiences and needs of the local target audiences should be taken into consideration as well.
- The results of the survey and group discussions highlighted the necessity of audiovisual content adaptation for visually and hearing impaired viewers in Lithuania. This aspect is directed to the aspiration to reach qualitative indicators of cultural accessibility for the target audiences. Taking into account the deaf and hard-of-hearing, first of all, the following aspects of the qualitative adaptability of the audiovisual material (films and plays) should be considered: the standard practice to produce SDH in which not only spoken language but also information about off-screen sounds, musical pieces, characters' speaking manner should be provided in a clear and comprehensible way; speakers' identification must be included there as well. Moreover, appropriate means chosen to convey the humorous content of the audiovisual material would be also significant. Complexity and the extent of the subtitled text adapted for hearing impaired viewers should be also taken into consideration. Preferably, content-appropriate performances should be presented with SDH, in which nonverbal paralingual information must be included. Furthermore, it would be also recommended to consider varying visual abilities and reading skills of the heterogeneous target audience. And finally, according to the Lithuanian deaf viewers, the possibility of adapting even musical audiovisual production by means of special subtitles should not be repudiated.
- The survey revealed two contradictory groups of opinions among the deaf and hard-of-hearing respondents regarding both the issues of simplification, compression of the subtitled language in SDH and the appropriateness of accessibility to audiovisual

products in Lithuania. Such divergences of opinions are probably determined by respondents' age, their experience and ability or a lack of ability to use modern technological tools. Furthermore, different experiences and skills of the deaf in reading written texts and lip-reading may also be taken into account. Despite the diversity of opinion, the majority of respondents have highlighted SDH as the most effective way for them to render the content of the audiovisual material. On the other hand, SDH have been regarded as an educational tool to enrich the vocabulary of deaf viewers (especially younger ones) and improve their reading skills.

- What concerns Lithuanian blind and partially sighted viewers, first of all, the appropriate audiovisual production that can be adapted to their needs must be considered; in addition to this, the possibility to opt for varying audiovisual material as relevant as possible for the audience should be opened. Furthermore, the results of the research have revealed that in Lithuania visually impaired consumers prefer various types and genres of audiovisual products, give their priority to the appropriate audiovisual material on online platforms. On the other hand, in order to successfully adapt audiovisual content for the target audience, firstly, it is necessary to choose an acceptable audiovisual product for the target viewers, opt for the proper dissemination of the information about the product, then to use an adequate style of the audiovisual text and finally to employ appropriate parameters of the audio track. When assessing aspects of visual information rendered by AD, such elements as subjective descriptions of characters' emotions, depictions of characters' appearance, gesture, body language, facial expressions and colour identification should be significant. Characteristic features of the narrator's voice and qualitative aspects of text reading are worth the attention as well. Technically, for the visually impaired viewer to understand the spoken text in an appropriate way, the emphasis should be put on the comfortable pace of AD. Additional commentaries that explain what is happening on screen, according to the respondents, could, if necessary, cover the parts of the audiovisual content that are not particularly significant.
- The results of the research have also revealed that the Lithuanian blind and partially sighted audience is mostly satisfied with the current quality of audiovisual products with AD in Lithuania; however, a number of adapted audiovisual products and a variety of their types, genres still have not been satisfactory. In this respect, the extent of foreign audiovisual production and the assortment of children's products accessible for the visually impaired viewers should be substantially increased, especially in the cinema and theatre. Furthermore, audio subtitles seem to be unambiguously useful to convey the multilingual content for the target viewers. Linguistically, the Lithuanian visually impaired audience agree with the divergent content of AD text, while AD commentaries prepared for children are recommended to include more complex words to fulfil both the informational and educational purposes.
- Findings achieved from the survey and discussions have stressed the insufficient quality of accessibility of audiovisual products in Lithuania. It happens due to an inadequate physical and social environment and sometimes because of the ineffective

dissemination of information. To remedy the situation some measures could be considered. Taking into account physical needs of the deaf and hard-of-hearing, the physical environment of theatres and cinemas are recommended to be adapted to the target viewers by adding light signals and offering appropriate sitting positions in the hall or balcony. The blind and partially sighted should have the barrier-free space to walk more safely around in the hall, to have possibilities to find their seats in the safe environment and to have an easy access to the necessary equipment with clear instructions on how to use it. In such cases, personal assistants would help the visually impaired to overcome the challenges. While dealing with problems of communication that hearing impaired viewers usually have in the public environment, special staff training would be considered. To improve the inadequate social thinking about the blind and visually impaired, it would be recommended to educate the society and to change their unfair prejudice. Nowadays, the social comprehension of the blind and deaf is associated with either indifference or overemphasis. In addition, as the results of the research have revealed, the dissemination of information on accessible audiovisual products for the hearing impaired should include a large number of various sources easily accessible to this target group. The respondents recommend that the information would be presented in the Lithuanian sign language and visually depicted by means of special symbols in cinema or theatre programs. Similarly, the same recommendations would be applied to inform the blind and partially sighted about audiovisual products with AD. In this case, the most effective source of disseminating information would be the Lithuanian Association of the Blind and Partially Sighted, their social networks, TV announcements and symbols in the programme schedule, in the cinema and theatre programs. Only by following the insights and recommendations outlined above, which have reflected the needs of the Lithuanian target audiences, the adequate access to the audiovisual content for visually and hearing impaired viewers would be ensured.

- In assessing the supply of audiovisual products for the deaf and blind in Lithuania, the contradictory situation has been observed. Although the legal framework in Lithuania obliges cultural and educational organisations to provide an access to audiovisual cultural and artistic products for visually and hearing impaired people, and the viewers themselves would be willing to participate in cultural events, only a minority of the Lithuanian state and private organisations have attempted to create and/or adapt performances and films for the target audiences. Furthermore, the quality of already adapted audiovisual products has only partially satisfied the needs and physical abilities of deaf and blind viewers. The methods and strategies to adapt audiovisual products employed by Lithuanian producers of audiovisual material, distribution companies or other interested organisations have varied and in many cases the accessibility of the audiovisual content has become insufficient for the target groups. In the final analysis, the findings achieved from this research, provided insights and recommendations will likely contribute to improving the current situation of the cultural accessibility for visually and hearing impaired viewers in Lithuania.

1 PRIEDAS

Į projekto „KlaRega“ tyrimą įtrauktos Lietuvos institucijos

Vilniaus miesto teatrai

„Domino“ teatras
 „House of Puglu“, kamerinis teatras
 „Raganiukės“ teatras
 Aktorių trupė „Teatriukas“
 Anželikos Cholinės šokio teatras
 Atviras ratas
 Cezario grupė
 Choreografinių projektų teatras „Vilniaus baletas“
 Dansema, šokio teatras
 Gyčio Ivanausko teatras
 Keistuolių teatras
 Lietuvos nacionalinis dramos teatras
 Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras
 Lietuvos rusų dramos teatras
 Meno fortas
 Meno ir mokslo laboratorija / Vilniaus miesto teatras
 MI11, teatro studija
 Naujasis teatras
 OKT / Vilniaus miesto teatras
 Ramūno Ateljė
 Stalo teatras
 Teatras „Utopia“
 Teatro ir kino informacijos ir edukacijos centras, Audronio Liugos produkcija
 Užupio teatras
 Valstybinis jaunimo teatras
 Valstybinis Vilniaus mažasis teatras
 Vilniaus Gedimino technikos universiteto teatras studija „Palėpė“
 Vilniaus kamerinis teatras
 Vilniaus pedagoginio universiteto teatras
 Vilniaus senamiesčio teatras
 Vilniaus teatras „Lėlė“
 Vilniaus universiteto kamerinis teatras
 „Minimum“

Vilniaus universiteto kiemo teatras
 Vyčio Jankausko šokio trupė

Kauno miesto teatrai

Jungtinis meno centras
 Kauno kamerinis teatras
 Kauno Kazio Binkio teatras
 Kauno lėlių teatras „Nykštukas“
 Kauno pantomimos teatras
 Kauno šokio teatras „Aura“
 Kauno technologijos universiteto teatro studija
 Kauno valstybinis lėlių teatras
 Kauno valstybinis muzikinis teatras
 Nacionalinis Kauno dramos teatras
 Šiuolaikinio šokio trupė „Fluidus“
 Teatronas
 VDU teatras

Klaipėdos miesto teatrai

Apeirono teatras
 „Gliukų“ teatras
 Jaunimo teatras „Be durų“
 Klaipėdos dramos teatras
 Klaipėdos jaunimo teatras
 Klaipėdos lėlių teatras
 Klaipėdos muzikinis teatras
 Klaipėdos pilies teatras
 Kultūros centras Žvejų rūmai
 Pantomimos teatras „A“
 Šeiko šokio teatras
 Šokio teatras PADI DAPI Fish
 Taško teatras

Šiaulių miesto teatrai

Šiaulių estrados teatras
 Šiaulių lėlių teatras „Avilys“
 Valstybinis Šiaulių dramos teatras

Panevėžio miesto teatrai

Juozo Miltinio dramos teatras
 Panevėžio lėlių vežimo teatras
 Panevėžio muzikinis teatras
 Panevėžio teatras „Menas“

Kitų Lietuvos miestų teatrai

Akmenės kultūros namų suaugusiųjų
 mėgėjų teatras
 Alytaus miesto lėlių teatras „Aitvaras“
 Alytaus miesto teatras
 Juozo Vaičkaus skrajojamasis teatras
 Kelmės mažasis teatras
 Marijampolės dramos teatras
 Šilutės kamerinis dramos teatras
 Telšių Žemaitės dramos teatras
 Ukmergės kultūros centro „Kambario
 teatras“

Lietuvos kino festivaliai

Baltijos jūros ir Šiaurės šalių regiono
 animacijos ir videožaidimų festivalis
 Europos dokumentinio kino festivalis
 EDOX
 Europos šalių kino forumas „Scanorama“
 Tarptautinis animacinių filmų festivalis
 „Tindirindis“
 Tarptautinis Kauno kino festivalis
 Tarptautinis kino festivalis „Baltijos banga“
 Tarptautinis moterų filmų festivalis „Šeršė-
 liafam“

Tarptautinis nepriklausomo kino Vilkų
 festivalis WIFFF

Tarptautinis Vilniaus dokumentinių filmų
 festivalis

Vilniaus tarptautinis kino festivalis „Kino
 pavasaris“

Vilniaus tarptautinis trumpųjų filmų
 festivalis

Vilniaus tarptautinis vaikų ir jaunimo filmų
 festivalis

Žmogaus teisių dokumentinių filmų festiva-
 lis „Nepatogus kinas“

Lietuvos kino platformos

„CinemaClub“
 „Du kine“
 „Garsų pasaulio įrašai“
 „Kino fondas“
 „Mediateka“
 „Nepriklausoma sinemateka“
 „Telia TV“
 „Žmonės Cinema“

Nacionaliniai TV transliuotojai

UAB „All Media Lithuania“
 UAB „Delfi“
 UAB „Laisvas ir nepriklausomas kanalas“
 UAB „Lietuvos ryto“ televizija
 VŠĮ „Lietuvos nacionalinis radijas ir
 televizija“

Apklauses lentelēs Lietuvas kultūros institūcijoms

Metai	Iš viso parengta naujų spektaklių (skaičius)	Spektakliai, pritaikyti kurtiesiems Nurodykite skaičių, spektaklių pavadinimus ir pritaikymo būdą (vertimas į gestų kalbą, subtitrai, surtitrai ir pan.)	Sklaida Kaip informuojate, kad spektaklis pritaikytas kurtiesiems (nuoroda repertuare, žiniasklaidoje, informuojate kurčiųjų bendruomenes ar kt.)?	Spektakliai, pritaikyti neregiam Nurodykite skaičių, spektaklių pavadinimus ir pritaikymo būdą (spektaklis su garsiniu vaizdavimu, lankstinukai Brailio raštu, padidintu šriftu ir pan.)	Sklaida Kaip informuojate, kad spektaklis pritaikytas neregiam (nuoroda repertuare, žiniasklaidoje, informuojate neregijų bendruomenes ar kt.)?	Pastabos	Jeigu norite gauti parengtas audiovizualinių produktų pritaikymo gaires, toliau nurodykite savo el. pašto adresą
Iki 2017 m.							
2018 m.							
2019 m.							
2020 m.							
2021 m. planai							

Metai	Iš viso parodyta filmų (skaičius)	Filmai, pritaikyti kurtiesiems Nurodykite skaičių, filmų pavadinimus ir pritaikymo būdą (vertimas į gestų kalbą, subtitrai, surtitrai ir pan.)	Sklaida Kaip informuojate, kad filmas pritaikytas kurtiesiems (nuoroda repertuare, žiniasklaidoje, informuojate kurčiųjų bendruomenes ar kt.)?	Filmai, pritaikyti neregiam Nurodykite skaičių, filmų pavadinimus ir pritaikymo būdą (filmas su garsiniu vaizdavimu, lankstinukai Brailio raštu, padidintu šriftu ir pan.)	Sklaida Kaip informuojate, kad filmas pritaikytas neregiam (nuoroda repertuare, žiniasklaidoje, informuojate neregijų bendruomenes ar kt.)?	Pastabos	Jeigu norite gauti parengtas audiovizualinių produktų pritaikymo gaires, toliau nurodykite savo el. pašto adresą
Iki 2017 m.							
2018 m.							
2019 m.							
2020 m.							
2021 m. planai							

Kino platformos pavadinimas: (įrašykite čia)

Metai	Iš viso parodyta filmų (skaičius)	Filmai, pritaikyti kurtiesiems Nurodykite skaičių, filmų pavadinimus ir pritaikymo būdą (vertimas į gestų kalbą, subtitrai, surtitrai ir pan.)	Sklaida Kaip informuojate, kad filmas pritaikytas kurtiesiems (nuoroda reper-tuare, žiniasklaidoje, informuojate kurčiųjų bendruomenes ar kt.)?	Filmai, pritaikyti neregiamams Nurodykite skaičių, filmų pavadinimus ir pritaikymo būdą (filmas su garsiniu vaizdavimu, lankstinukai Brailio raštu, padidintu šriftu ir pan.)	Sklaida Kaip informuojate, kad filmas pritaikytas neregiamams (nuoroda reper-tuare, žiniasklaidoje, informuojate neregčių bendruomenes ar kt.)?	Pastabos	Jeigu norite gauti parengtas audiovizualinių produktų pritaikymo gaires, toliau nurodykite savo el. pašto adresą.
Iki 2017 m.							
2018 m.							
2019 m.							
2020 m.							
2021 m. planai							

Transliuotojo pavadinimas: (įrašykite čia)

Metai	Televizijos laidos ar (ir) filmai, pritaikyti kurtiesiems Nurodykite laidų ir (ar) filmų skaičių, laidų pavadinimus, filmų žanrus (meniniai, dokumentiniai ar kt.), kūrėjus (lietuviški, užsienio), paskirtį (suaugusiesiems, vaikams) bei pritaikymo būdą (vertimas į gestų kalbą, subtitrai, surtitrai ir pan.)	Sklaida Kaip informuojate, kad filmas pritaikytas kurtiesiems (nuoroda TV laidų programos anonsuose, žiniasklaidoje, specialiu ženkliuku, informuojate kurčiųjų bendruomenes ar kt.)?	Televizijos laidos ar (ir) filmai, pritaikyti neregiamams Nurodykite laidų ir (ar) filmų skaičių, laidų pavadinimus, filmų žanrus (meniniai, dokumentiniai ar kt.), kūrėjus (lietuviški, užsienio), paskirtį (suaugusiesiems, vaikams) ir pritaikymo būdą (filmas su garsiniu vaizdavimu, lankstinukai Brailio raštu, padidintu šriftu ir pan.)	Sklaida Kaip informuojate, kad filmas pritaikytas neregiamams (nuoroda TV laidų programos anonsuose, žiniasklaidoje, specialiu ženkliuku, informuojate neregčių bendruomenes ar kt.)?	Pastabos	Jeigu norite gauti parengtas audiovizualinių produktų pritaikymo gaires, toliau nurodykite savo el. pašto adresą
Iki 2017 m.						
2018 m.						
2019 m.						
2020 m.						
2021 m. planai						

3 PRIEDAS

Lietuvos teatrų spektakliai tikslinėms žiūrovų grupėms³²

- „Akmuo. Vanduo. Geluonis“, rež. K. Žernytė, 2015 („Gliukų“ teatras).
„Antigone“, rež. M. Ķimele, 2019 (Klaipėdos dramos teatras).
„Aš – Moljeras“, rež. I. Paliulytė, 2018 (Nacionalinis Kauno dramos teatras).
„Atvira oda“, rež. K. Žernytė, 2017 (Kauno kamerinis teatras).
„Aušros pažadas“, rež. A. Sunklodaitė, 2015 (Nacionalinis Kauno dramos teatras).
„Balta drobulė“, rež. J. Jurašas, 2012 (Nacionalinis Kauno dramos teatras).
„Biografija: vaidinimas“, rež. G. Varnas, 2014 (Nacionalinis Kauno dramos teatras).
„Gėda Pelėda“, rež. I. Stundžytė, 2019 (teatras „Atviras ratas“).
„Hamletas“, rež. V. Bareikis, 2015 (Nacionalinis Kauno dramos teatras).
„Kalėdos Kupjelų namuose“, rež. P. Gaidys, 2016 (Klaipėdos dramos teatras).
„Labas, Lape!“, rež. E. Kižaitė, 2016 (Nacionalinis Kauno dramos teatras).
„Mūsų klasė“, rež. O. Koršunovas, 2019 (Klaipėdos dramos teatras).
„Panika“, rež. K. Gudmonaitė, 2019 (Nacionalinis Kauno dramos teatras).
„Revizorius“, rež. A. Giniotis, 2019 (Šiaulių dramos teatras).
„Solė ir močiutės“, rež. A. Dilytė, 2015 (Nacionalinis Kauno dramos teatras).
„Šeštasis jausmas“, rež. K. Lukjanenko, 2020 (Panevėžio lėlių teatras).
„Tėvas“, rež. M. Ķimele, 2016 (Klaipėdos dramos teatras).
„Vėjas gluosniuose“, rež. A. Gluskinas, 2016 (Klaipėdos dramos teatras).
„Vyšnia šokolade“, rež. L. M. Zaikauskas, 2016 (Panevėžio Juozo Miltinio dramos teatras).

32 Sąraše nurodyti spektaklio premjeros metai.

Jurgita Kerevičienė, Laura Niedzviegienė. Medijų prieinamumas Lietuvoje: audiovizualinis turinys įvairių klausos bei regos galimybių žiūrovams / Mokslo studija. – Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2022. – 100 p.

ISBN 978-609-07-0839-2 (skaitmeninis PDF)

Šioje mokslo studijoje pristatomas tyrimas, vykdytas siekiant atskleisti mūsų šalies kurčiųjų ir nepri-girdinčiųjų bei neregų ir silpnaregių poreikius, susijusius su kino, teatro ir televizijos prieinamumu, ir tokių asmenų galimybes visavertiškai įsiliesti į Lietuvos kultūrinį gyvenimą. Minėtas tyrimas yra Lietuvos mokslo tarybos finansuoto, 2021–2022 m. vykdyto mokslinio projekto „Kultūrinė įtrauktis: audiovizualinių produktų pritaikomumo klausos ir regos neįgaliesiems tyrimas“ (KlaRega) dalis. Be mokslinių išvalgų audiovizualinio turinio kūrėjams ir platintojams autorės pateikia ir su šia veikla susijusių naudingų praktinių rekomendacijų. Be to, studijoje orientuojamasi ne tik į kultūros turinio (konkrečiai – audiovizualinių produktų) prieinamumą siaurąja prasme, bet diskutuojama ir apie gali-mą informacijos, susijusios su pritaikytu turiniu, sklaidą, fizinės bei socialinės aplinkos prieinamumo klausimus. Autorės viliasi, kad mokslo studijoje pateiktos išvalgos ir rekomendacijos pagerins kultūros prieinamumą asmenims su regos ir klausos negalia Lietuvoje.

Kalbos redaktorė Gražina Indrišiūnienė
Dailininkė Jurga Tėvelienė
Maketuotoja Nijolė Bukantienė

Išleido Vilniaus universiteto leidykla
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius
info@leidykla.vu.lt, www.leidykla.vu.lt
Knygos internete: www.knygynas.vu.lt
Mokslo periodikos žurnalai: www.zurnalai.vu.lt
5,77 aut. l.

knygynas.vu.lt
zurnalai.vu.lt